# ROCZNIK

## POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ

## 1927

T O R U Ń 1 9 2 7

NAKŁADEM POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ
CZCIONKAMI POMORSKIEJ DRUKARNI ROLNICZEJ S. A. W TORUNIU

# ROCZNIK

## POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ

## 1927

TORUŃ 1927

NAKŁADEM POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ
CZCIONKAMI POMORSKIEJ DRUKARNI ROLNICZEJ S. A. W TORUNIU

I.

# SKŁAD POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ, URZĘDNICY i KRONIKA.

## 1. SKŁAD POMORSKIEJ IZBY ROLNICZEJ.

Skład Zarządu i członków Pomorskiej Izby Rolniczej podany w roczniku za rok 1925 nie uległ w roku sprawozdawczym żadnym zmianom.

Komisje wydziałowe.

**Komisja budżetowa i kasowo-rewizyjna.**

1. Dr. Józef Wybicki,
2. Lucjan Prądzyński,
3. Bronisław Hozakowski,
4. Wacław Hulewicz,
5. Leon Wicki.

**Komisja produkcji rolnej.**

1. Józef Błochowiak,
2. Juljan Esden-Tempski,
3. Kazimierz Rozwadowski,
4. Dr. Konrad Siudowski,

(z prawem koopt. 5 członków)

**Komisja nasiennictwa.**

**członkowie wybrani:**

1. Jan Hasse,
2. Bronisław Hozakowski,
3. Stefan Buszczyński,
4. Prof. Dr. Edward Kostecki,
5. Lucjan Prądzyński,

(z prawem koopt. 5 członków)

**członkowie kooptowani:**

1. Jerzy Jaworski,
2. Kurt Wiechmann.

### Komisja ogrodnictwa

1. Bronisław Hozakowski,
2. Jan Hasse,
3. Antoni Lewalski,

(z prawem koopt. 5 członków)

### Komisja szkolna.

1. Antoni Lewalski,
2. Jan Główczewski,
3. Bolesław Piński,
4. Hubert Kruczkowski,
5. Dr. Józef Wybicki,
6. Albin Czarnecki,
7. Ks. Alfons Schulz,
8. Józef Błochowiak,

(z prawem koopt. 5 członków)

### Komisja leśna.

**członkowie wybrani:**

1. Tomasz Komierowski,
2. Jan Donimirski,
3. Ignacy Mieczkowski,
4. Tadeusz Parczewski,

(z prawem koopt. 5 członków)

**członkowie kooptowani:**

1. Jan Górski,
2. Eryk Paleske,
3. Rudolf Maercker.

### Komisja weterynaryjna.

**członkowie wybrani:**

1. Józef Hasse,
2. Franciszek Czarnowski,
3. Józef Karczewski.

(z prawem koopt. 5 członków)

**członkowie kooptowani:**

1. Prof. Dr. Panek,
2. Radca Ziegert,
3. Prof Dr. Runge,
4. Dr. Strusiewicz.

### Komisja hodowlana (ogólna).

**członkowie wybrani:**

1. Prof. Kazimierz Różycki,
2. Jan Hasse,
3. Dr. Konrad Siudowski,
4. Lucjan Prądzyński,
5. Franciszek Czarnowski,
6. Kazimierz Rozwadowski,
7. Józef Hasse,
8. Kazimierz Lambert.

(z prawem koopt. 5 członków)

**członkowie kooptowani:**

1. Prof. Dr. Prawocheński,
2. Dr. Strusiewicz,
3. Ignacy Żylicz,
4. Władysław Chełmicki,
5. P. Hering.

## Podkomisja dla hodowli koni ciepłokrwistych.

| członkowie wybrani: | członkowie kooptowani: |
|---|---|
| 1. Pułk. August Donimirski, | 1. Prof. Prawocheński, |
| 2. Tomasz Komierowski, | 2. Abramowski, |
| 3. Lucjan Prądzyński, | 4. Rudowski, |
| 4. Józef Błochowiak. | 3. Lerchenfeld, |
| (z prawem koopt. 5 członków) | 5. Wegner, |
| | 6. Chełmicki. |

## Podkomisja do hodowli koni zimnokrwistych.

| członkowie wybrani: | członkowie kooptowani: |
|---|---|
| 1. Franciszek Czarnowski, | 1. Loga, |
| 2. Stanisław Haertlé, | 2. Waligóra, |
| 3. Dr. Konrad S'udowski. | 3. Pankowski, |
| (z prawem koopt. 5 członków) | 4. Jaranowski. |

## Podkomisja dla hodowli owiec.

| członkowie wybrani: | członkowie kooptowani: |
|---|---|
| 1. Stanisław Haertlé, | 1. Prof. Prawocheński, |
| 2. Józef Karczewski, | 2. Dąmbski, |
| 3. Eryk Kauffmann. | 3. Owsiany, |
| (z prawem koopt. 5 członków) | 4. Lerchenfeld, |
| | 5. Müller. |

## Podkomisja dla hodowli drobnego inwentarza.

członkowie wybrani:

1. Tadeusz Parczewski, (z prawem kooptacji dalszych członków w porozumieniu z Zarządem Pom. Izby. Roln.).

członkowie kooptowani:

1. Prof. M. Trybulski,
2. Dr. J. Szuman,
3. Rakowski,
4. Mardasiński,
5. Ks. Prob. Ziętarski,
6. P. Steinhilber,
7. Przedstawiciel Pom. Tow. Roln.,
8. Przedstawiciel Kuratorjum Szkolnego,
9. Przedstawiciel Tow. Ziemianek,
10. Szef służby łączności przy D. O. K. VIII.,
11. Por. Dabiński.

### Komisja mleczarska.

1. Franciszek Czarnowski,
2. Józef Hasse,
3. Kazimierz Lambert.

(z prawem koopt. 5 członków)

### Komisja rybacka.

członkowie wybrani:

1. Ignacy Mieczkowski,
2. Ks. Bernard Łosiński.

(z prawem koopt. 5 członków)

członkowie kooptowani:

1. Górski,
2. Jochimiak,
3. Krzywoszyński,
4. Danielecki,
5. Błażejewski.

### Komisja meljoracyjna.

członkowie wybrani:

1. Wincenty Staśkiewicz,
2. Józef Karczewski,
3. Stanisław Haertlé,

(z prawem koopt. 5 członków)

członkowie kooptowani:

1. Inż. Bolesław Powierza,
2. Inż. Mann,
3. Inż. Franciszek Gerstmann.

### Komisja książkowości rolniczej.

członkowie wybrani:

1. Tomasz Komierowski,
2. Dr. Konrad Siudowski,
3. Lucjan Prądzyński,
4. Wacław Hulewicz.

(z prawem koopt. 5 członków)

członkowie kooptowani:

1. Dyr. Henryk Ohrt.

### Komisja dla doświadczalnictwa.

członkowie wybrani:

1. Dr. Ignacy Kosiński,
2. Jan Główczewski,
3. Jan Hasse,
4. Stefan Buszczyński.

(z prawem koopt. 5 członków)

członkowie kooptowani:

1. Jan Sczaniecki,
2. Władysław Żukowski,
3. Prof. Dr. Marjan Górski,
4. M. Dzierzkowski.

## 2. URZĘDNICY I FUNKCJONARJUSZE.

Stan z 1 grudnia 1927 r.

Stefan Jeske, Dyrektor.

### Wydział Centralny.

Michał Wyrobisz, inż. roln., naczeln. wydz. i zastępca Dyrektora,
Jan Głębowicz,
Stanisław Manthey, ref. ekonomiczny,
Ewa Sikorska, ref. personalny i sekr. Prezydjum,
Józef Ostoja-Wasilewski, kier. Biura rachuby i kontroli,
Anna Żubrowiczówna, asystentka rachunkowa,
Leonard Pawłowski, kierownik księgowości,
Franciszek Myjkowski, księgowy,
Jadwiga Jurkiewiczówna, książkowa,
Stanisław Kuczewski, skarbnik,
Otton Suwald, kierownik kancelarji,
Czesław Zaborowski, registrator,
Zofja Czaplicka, telefonistka,

### Wydział produkcji rolnej.

Józef Buczek, inż. roln., naczeelnik wydziału,
Zygmunt Lewicki, inż. roln. referat doświadczalnictwa,
Jan Suchodolski, inż. roln., referat nasiennictwa,
Bogumił Bagiński, referat ogrodnictwa,
Antoni Różyczka, kierownik szkółek drzew w Łysomicach,
Stefan Hennes, asystent kół doświadczalnych,
Eliza Swirtun, sekretarka,
Nepomucena Moulisówna, } kancelistki,
Eugenja Grabowska, }

### Stacja Doświadczalna i laboratorjum chemiczne.

Karol Huppenthal, kierownik Stacji,
Kazimierz Górecki, asystent Stacji,
Bohdan Rudnicki, kierownik pola doświadczalnego,
Stanisław Świacki, asystent,
Dr. Stefan Namysłowski, kierownik laboratorjum chem.,
7 praktykantów Stacji i laboratorjum.

## Wydział oświaty rolniczej.

Józef Froń, naczelnik wydziału,
Jadwiga Emichowa, sekretarka,
Bernard Ziółkowski, praktyk. kancel.,

## Szkoły rolnicze.

**Bielawki.**

Jan Kazimierz Szczepański, inż. roln., kierownik,
Michał Kossowski, nauczyciel fachowy,
Zdzisław Czernik, nauczyciel przedmiotów ogólno-kształc.

**Brodnica.**

Franciszek Komar, inż. roln., kierownik,
Bazyli Butryn, nauczyciel fachowy.

**Byszwałd.**

N. Michał Panaszij, kierownik,
Piotr Kłęk, nauczyciel fachowy,
Apolonjusz Kawczyński, naucz. przedmiotów ogólno-kształc.

**Kałdus.**

Stanisław Adamiec, inż. roln., kierownik,
Grzegórz Kiernicki, nauczyciel fachowy,
Olga Marja Samekowa, nauczycielka przedm. ogólno kształc.

**Kościerzyna.**

Alfons Sikorski, kierownik,
Tadeusz Karmowski, inż roln., nauczyciel fachowy.

**Kowalewo, szkoła męska.**

Andrzej Miksiewicz, inż.roln., kierownik,
Józef Gołek, inż. roln., nauczyciel fachowy,
Marjan Kędziora, nauczyciel przedmiotów ogólno kształc.

**Kowalewo, szkoła żeńska.**

Teofila Gorgoniówna, kierowniczka,
Leontyna Gajdecka, nauczycielka,
Matylda Frambachówna, nauczycielka,
Katarzyna Bębnianka, instruktorka,
Regina Baranówna, praktykantka naucz.

U w a g a. Instruktorka Marja Reymanówna przeniesiona czasowo do Napromka jako kierowniczka tamtejszego gospodarstwa domowego.

**Pawłowo, pod Chojnicami.**

Stanisław Piechociński, inż. roln., kierownik,
Czesław Wiśniewski, nauczyciel fachowy,
Teofil Szałach, nauczyciel przedmiotów ogólno kształc.

**Świecie.**

Paweł Jagła, kierownik,
Leopold Rożański, inż. roln., nauczyciel fachowy,
Józef Liska, inż. roln., kierownik szkoły niemieckiej,
Michał Dewosser, nauczyciel przedmiotów ogólno kształ.

**Wejherowo.**

Kazimierz Zarzycki, inż. roln., kierownik,
Vacat, nauczyciel fachowy.

## Wydział leśnictwa.

Michał Bernakiewicz, naczelnik wydziału,
Stanisław Szydłowski, nadleśniczy,
Konstanty Grigorjew, technik leśny,
Feliks Paluszkiewicz, sekretarz,
Helena Dębecka, kancelistka.

## Wydział weterynarji.

Bernard Pałąk, lekarz weter., naczelnik wydziału,
Tadeusz Miłoś, lekarz weter. kierownik działu tępienia gruźlicy w Bydgoszczy,
Edmund Hemmerling, sekretarz,
Anna Benderówna, laborantka Dz. tęp. gruźlicy w Bydgoszczy,
Lucyna Kistkowska, kancelistka,
Władysław Wesołowski, woźny Stacji tępienia gruźlicy.

## Wydział hodowli inwentarza.

Maksymiljan Szczepski, naczelnik wydziału,
Władysław Skrzypek, inż. roln., referat hodowli bydła,
Władysław Błeszyński, kierownik działu hodowli owiec,
Stan. Jełowicki, inż. roln., asystent działu hodowli owiec,
Anatol Sielski, referat hodowli drobnego inwentarza,
Edmund Schulz, } sekretarze,
Tadeusz Jankiewicz, } sekretarze,
Leokadja Milewska, registratorka.

## Inspekcje hodowlane.

Bielawki: J. K. Szczepański, inż. kierownik szkoły,
Byszwałd: N. M. Panaszij, kierownik szkoły,
Brodnica: Inż. F. Komar, kierownik szkoły,
Kościerzyna: A. Sikorski, kierownik szkoły, J. Gromke, praktykant hod. na okręg kaszubski.
Kowalewo: Inż. A. Miksiewicz, kierownik szkoły, A. Kitzermann, praktykant hod.
Pawłowo: S. Piechociński, kierownik szkoły, Włodz. Bogusławski, instr. hod.
Świecie: P. Jagła, kierownik szkoły, J. Dubielski, praktykant hod.

## Wydział meljoracyj rolnych.

Zygmunt Szadurski, inż. meljor., naczelnik wydziału,
Tadeusz Korzeniowski, inż. hydrotechnik,
Józef Lubierski,
Andrzej Benin,
Bazyli Żukow,
Aleksy Jendryczka,
Jan Lewicki,
Stefan Kolibabski, } technicy meljorac.
Jan Kilanowski, rysownik,
Marta Barczykowska,
Helena Borzeszkowska, } kancelistki.

## Wydział Rachunkowości Gospodarczej.

Cezary Jankiewicz, naczelnik wydziału,
Gustaw Rossman, księgowy,
Wincenty Słupiński, księgowy,
Urszula Moraczewska,
Anna Thomsówna, } książkowe,
Florjan Wiśniewski,
Paweł Wawrzaszek, } księgowi,
Franciszek Rutkowski.

Jan Suchocki,<br>Zygmunt Wiączek, } praktykanci książk.
Wanda Mroczkowska, kancelistka.

**Tygodnik urzędowy „Kłosy“.**

Władysław Jacyna, inż. roln., redaktor,
Wiktor Patrycy, administrator,
Marja Bernolakówna, sekretarka,
Witold Wesołowski, prakt. kancel.

**Funkcjonarjusze.**

Antoni Michalski, woźny,
Jan Karaś, szofer,
4 gońców.

## 3. KRONIKA.

Pełne zebranie Pomorskiej Izby Rolniczej odbyło się 17 grudnia 1926 r., na którem zatwierdzony został budżet na 1927.

Posiedzenia Zarządu Izby odbyły się w roku sprawozdawczym: 11 grudnia 1926 r., 11 kwietnia, 26 lipca, 20 sierpnia, 24 października, 30 listopada i 12 grudnia.

Rewizja kasy i ksiąg bucalteryjnych odbyła się 25 listopada. Przedtem, w czerwcu badał książkowość zaprzysiężony rewizor.

Komisje wydziałowe odbyły następujące posiedzenia:

Komisja produkcj rolnej 8 stycznia, 8 października.

Komisja doświadczalnictwa 17 stycznia, 25 lipca w Dźwierznie, 22 października, 5 listopada.

Komisja weterynaryjna 17 października.

Komisja hodowli ogólnej 26 kwietnia, 18 października.

Komisja leśna 31 maja, 11 października.

Komisja rachunkowości gospodarczej 31 maja, 11 października.

Komisja nasiennictwa 28 czerwca, 26 września.

Komisja meljoracyjna 15 października.

Komisja szkolna 5—7 października w Kowalewie. W związku z posiedzeniem komisji odbył się w Kowalewie Zjazd nauczycieli szkół rolniczych Izby.

Komisja budżetowa i kasowo-rewizyjna 14 i 26 listop.

Podkomisja hodowli owiec 16 marca, 29 kwietnia.

Podkomisja hodowli koni 27 kwietnia w Grudziądzu.

Podkomisja hodowli drobiu 30 kwietnia.

Podkomisja rybacka 30 września.

Pozatem odbyły się posiedzenia specjalnie utworzonej komisji do spraw emerytalnych i uposażeniowych urzędników Izby dnia 8 listopada, oraz 7 listopada komisji dla opracowania programu gospodarczego Pomorza, w związku z akcją wszczętą w tej sprawie przez Ministerstwo Rolnictwa.

Dnia 19 listopada odbyło się, z udziałem przedstawicieli Izby Rolniczej, Pomorskiego Tow. Rolniczego oraz

Zarządu Koła Ziemianek, posiedzenie celem ustalenia wytycznych organizacji pracy fachowo-oświatowej wśród kobiet wiejskich Pomorza.

2—5 maja odbyło się na wniosek Prezydjum Izby 2-go lustracja Izby z ramienia Ministerstwa Rolnictwa. Delegaci zwiedzili, oprócz wizytacji centrali, szkółki drzew w Łysomicach, Dźwierzno i obie szkoły w Kowalewie.

Z okazji przyjazdu na Pomorze pana Prezydenta Rzeczypospolitej Mościckiego, miała Izba zaszczyt przyjąć dostojnego gościa w Dźwierznie dnia 2 sierpnia.

Dnia 29 września z okazji bytności w Toruniu, przybył do Lzby p. Minister Rolnictwa Niezabytowski.

W dniach 11—13 grudnia 1926 r. odbyła się w Toruniu urządzona staraniem Izby, Pierwsza Pomorska Wystawa drobiu, królików i gołębi pocztowych. Druga takaż sama Wystawa odbyła się w Grudziądzu dnia 3—5 grudnia 1927 r.

W maju Prezydent Izby dr. Esden-Tempski brał udział w Międzynarodowej Konferencji Gospodarczej odbywającej się w Genewie.

Dnia 22 lipca zakończył nagle życie p. Juljan Kupke, pełniący od 7 lat czynności kierownika działu rachuby i kontroli w Izbie. Izba straciła w Zmarłym doświadczonego, nadzwyczaj sumiennego urzędnika, ogólnie, dla zalet charakteru, lubianego i poważanego.

# II.

# SPRAWOZDANIE OGÓLNE.

## WSTĘP.

Poprawa ogólnego stanu gospodarczego kraju, na której zapoczątkowanie zwróciliśmy już uwagę w zeszłym Roczniku Pomorskiej Izby Rolniczej, ugruntowała się i rozwinęła korzystnie w roku sprawozdawczym. Ongiś zabójcza rozpiętość cen produktów rolnych w stosunku do cen towarów potrzebnych w rolnictwie zmniejszyła się w dalszym stopniu wskutek zwyżki cen ziemiopłodów i utrwalenia ich na wyższym poziomie. Gdy cena żyta wynosiła w r. 1926 w kwartale II przeciętnie 31,60 zł, w kwartale III. — 28,50 zł a w kw. IV. — 35,75 zł za kwintal, — to w czasokresie sprawozdawczym cena utrzymuje się od początku roku na poziomie ca 40 zł za kwintal, z poważniejszem odchyleniem zwyż tylko na przednówku, to jest w kwartale drugim (48,—).

Równocześnie jesteśmy świadkami dalszego potanienia pieniądza, którego drożyzna tak niedawno jeszcze uniemożliwiała wszelkie nakłady. Stopa procentowa krótkoterminowego kredytu spadła w roku 1926 z 24% na 16%, w roku 1927 z 16% na 12% w stosunku rocznym. Równocześnie kurs papierów lokacyjnych długoterminowego kredytu, tak listów zastawnych Banku Gospodarstwa Krajowego i Państwowego Banku Rolnego, jak i listów dolarowych Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego wzrósł z siedmdziesięciu kilku procent na 92—94%, udostępniając tem samem coraz bardziej kredyt długoterminowy jednostkom gospodarczym. Co prawda stopa procentowa kredytu długoterminowego zawsze jeszcze jest wysoką, nawet za wysoką w stosunku do możności trwałego opłacania jej przez rolnictwo. Dlatego też instytucje kredytu długoterminowego, w szczególności pracujące dla drobnej własności jak Państwowy Bank Rolny, powinny sta-

rać się usilnie o dalsze potanienie stopy procentowej, doliczając na tak zwany grosz administracyjny, możliwie najmniejsze kwoty, nie dochodzące w żadnym razie do wysokości 1% od pożyczonej sumy.

Jakkolwiek żniwa tegoroczne, skutkiem niepogody w miesiącach lipcu i sierpniu opóźniły się o jakie dwa do trzech tygodni, to jednak wyniki ich należy uznać za lepsze od żniw zeszłorocznych. Zwyżka dosiągnie w poszczególnych ziemiopłodach — z wyjątkiem buraków cukrowych — do 20% ponad zbiory zeszłoroczne. Jedynie buraki cukrowe nie dosięgnęły zbiorów zeszłej kampanji a to skutkiem szkód, które na wiosnę wyrządził zgorzel a w późniejszem lecie choroba spowodowana chwościkiem. Tak ilościowo z hektara jak i co do zawartości cukru buraki tegoroczne słabiej plonowały jak w roku ubiegłym.

W związku z ogólną poprawą położenia gospodarczego rolników na Pomorzu daje się zauważyć dalszy poważny wzrost zapotrzebowania pracy i opieki Izby. Rozbudowa działów prawno-ekonomicznego i doświadczalnego nie może być dalej odsuwane. Tak samo rozszerzenie akcji hodowlanej wśród włościan nie powinno być odwlekane — tem mniej, że zainteresowanie hodowlą, przy coraz lepszej opłacalności, wzrasta wśród małorolnych coraz bardziej i wydaje nieraz już piękne wyniki.

Toruń, dnia 5 grudnia 1927 r.

| | |
|---|---|
| Jeske | Dr. Esden-Tempski |
| Dyrektor | Prezydent |

WARUNKI GOSPODARCZO-ROLNICZE.

### 1. Powierzchnia zasiewów i wyniki zbiorów roku 1926.

W roku gospodarczym 1925/26 powierzchnia obsiana ważniejszemi ziemiopłodami podług oficjalnych zestawień Głównego Urzędu Statystycznego przedstawiała się w Województwie Pomorskiem następująco:

| | | |
|---|---|---|
| pszenica ozima . . . . | 25.600 ha | |
| pszenica jara . . . . . . | 3.170 „ | |
| | | razem 28.770 ha |
| żyto ozime . . . . . . | 266.900 „ | |
| żyto jare . . . . . . . | 5.080 „ | |
| | | razem 271.980 ha |
| jęczmień ozimy . . . . | 2.570 „ | |
| jęczmień jary . . . . | 41.800 „ | |
| | | razem 44.370 ha |
| owies . . . . . . . . | 75.300 „ | |
| mieszanka ze zbóż na ziarno . | 16.630 „ | |
| gryka . . . . . . . . | 2.010 „ | |
| ziemniaki . . . . . . . | 127.800 „ | |
| buraki cukrowe . . . . | 16.240 „ | |
| buraki pastewne . . . . | 10.330 „ | |
| marchew . . . . . . . | 1.930 „ | |
| groch . . . . . . . . | 11.040 „ | |
| peluszka na ziarno . . . | 4.430 „ | |
| rzepak i rzepik . . . . | 3.370 „ | |
| len . . . . . . . . . | 1.270 „ | |
| wyka na nasienie . . . . | 4.210 „ | |
| łubin na nasienie . . . . | 7.220 „ | |
| mieszanki ze strączk. . . | 29.200 „ | |
| seradela na nasienie . . . | 8.040 „ | |
| koniczyna na nasienie . . | 21.160 „ | |

W stosunku do roku poprzedniego 1924/25 powierzchnia uprawiona w roku 1925/26 nie wykazuje znaczniejszych odchyleń i jak dotychczas powierzchnia zasiewów najgłówniejszych 6 ziemiopłodów nie osiągnęła jeszcze poziomu lat przedwojennych 1909/13; odnosi się to przedewszystkiem do powierzchni uprawy pszenicą (powierzchnia uprawiona w roku 1925/26 wynosiła w odsetkach powierzchni

uprawy roku 1909/13 dopiero 65,1%) oraz do uprawy buraków cukrowych (87,4%).

Zbiory roku 1926 nie wypadły pod względem ilościowym korzystnie. Przewidywania, podane w roczniku z roku poprzedniego okazały się jako słuszne.

W liczbach względnych, biorąc jako podstawę lata 1909/13, zbiory roku 1926 wynosiły:

| | |
|---|---|
| pszenicy . . | 72.8%, |
| żyta . . . | 71.1%, |
| jęczmienia . . | 89.4%, |
| owsa . . . | 85.1%, |
| ziemniaków . | 83.5%. |

Dla możności porównania powierzchni zasiewów ważniejszemi ziemiopłodami w poszczególnych powiatach oraz osiąganych przeciętnych zbiorów przedstawiamy poniższe zestawienie:

| Powiat | Powierzchnia zasiana w ha | | | | | Przec. zbiór z ha w q | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | pszenica | żyto | jęczmień | owies | ziemniaki | pszenica | żyto | jęczmień | owies | ziemniaki |
| Woj. Pomorskie . | 28.770 | 271.980 | 44.370 | 75.300 | 127.800 | | | | | |
| Brodnica . . . . | 1.340 | 23.410 | 3.590 | 2.700 | 9.600 | 13.4 | 11.3 | 13.8 | 13.3 | 128 |
| Chełmno . . . . | 4.310 | 12.080 | 4.560 | 3.600 | 6.200 | 16.0 | 14.2 | 18.8 | 18.6 | 97 |
| Chojnice . . . . | 1.040 | 26.240 | 1.420 | 5.500 | 9.000 | 12.7 | 10.1 | 13.9 | 13.3 | 111 |
| Działdowo . . . | 170 | 9.870 | 1 050 | 1.900 | 4.800 | 11.1 | 9.3 | 12.9 | 12.1 | 102 |
| Gniew . . . . | 2.510 | 5.220 | 2.260 | 2.600 | 3.700 | 13.9 | 13.0 | 17.4 | 17.1 | 96 |
| Grudziądz . . . | 4.040 | 13.160 | 4 030 | 5.500 | 6.100 | 13.3 | 12.4 | 18.4 | 13.8 | 123 |
| Kartuzy , . . . | 680 | 18.710 | 1.050 | 10.300 | 10.300 | 13.2 | 8.7 | 13.6 | 11.7 | 109 |
| Kościerzyna . . | 690 | 20.470 | 920 | 6.100 | 9.800 | 15 4 | 13.4 | 16.5 | 14.0 | 130 |
| Lubawa . . . . | 980 | 21.780 | 3.960 | 4.500 | 9.300 | 16.3 | 13 4 | 17.6 | 17.2 | 128 |
| Puck . . . . . | 790 | 6.510 | 970 | 3.900 | 3 800 | 13.0 | 12 3 | 15.0 | 16.9 | 127 |
| Sępolno . . . . | 250 | 14.800 | 2.140 | 4.700 | 4.700 | 14.8 | 11.1 | 15.6 | 13.7 | 127 |
| Starogard . . . | 1.790 | 15 140 | 2.240 | 3.900 | 8.500 | 14.5 | 12.4 | 15 6 | 16.4 | 103 |
| Świecie . . . . | 2.110 | 28.420 | 4.240 | 4.800 | 13.809 | 13.6 | 10.2 | 13.5 | 13.6 | 110 |
| Tczew . . . . | 2.0[illegible]0 | 4.630 | 1.680 | 2.800 | 2 500 | 15.6 | 17.1 | 22.5 | 24.8 | 120 |
| Toruń . . . . . | 2.850 | 13.590 | 4.330 | 2.800 | 6.500 | 17.6 | 15.9 | 21.4 | 19.2 | 144 |
| Tuchola . . . . | 600 | 12 600 | 1.980 | 2.600 | 5.700 | 14.2 | 11.6 | 14.6 | 16.6 | 117 |
| Wąbrzeźno . . . | 2.520 | 14 650 | 3.300 | 3.300 | 6 800 | 15.1 | 13.9 | 18.9 | 17.1 | 111 |
| Wejherowo . . . | 100 | 10.700 | 650 | 3.800 | 6.700 | 12 0 | 7.3 | 7.8 | 8.6 | 102 |

Ogólny zbiór całego Woj. Pom. wynosił w tysiącach kwintali (q = 100 kg).

| | 1925 | 1926 | W porównaniu do roku 1925 mniej |
|---|---|---|---|
| Pszenicy . , . . . . | 596.0 | 423,6 | 172,4 |
| Żyta . . . . . . . | 4532,9 | 3199,4 | 1333.5 |
| Jęczmienia . . . . . | 886,2 | 748.5 | 137,7 |
| Owsa , . . . . . . | 1287,8 | 1117,6 | 170,2 |
| Ziemniaków . . . . . | 17090,3 | 14821,6 | 2268,7 |
| Buraków cukrowych. . | 3545,0 | 3172,1 | 372,9 |

2

Zbiory wszystkich wykazanych ziemiopłodów były niższe niż w roku 1925; najbardziej zaś obniżyły się zbiory zbóż chlebowych, albowiem o przeszło 30%; ziemniaków o 13%.

Przeciętny zbiór z ha w q wynosił dla obszaru całego Województwa:

| | 1926 | 1925 | W latach 1909—13 |
|---|---|---|---|
| Pszenicy . . . . . . | 14,7 | 20,4 | 20,1 |
| Żyta . . . . . . . | 11,8 | 16,4 | 16,6 |
| Jęczmienia . . . . . | 16,9 | 20,0 | 18,9 |
| Owsa . . . . . . . | 14,8 | 17,2 | 17,5 |
| Ziemniaków . . . . . | 116,0 | 133,0 | 139,6 |
| Buraków cukrowych . | 195,0 | 239,0 | 275,0 |

## 2. Powierzchnia zasiewów i zbiory w roku 1927.

Podług uwiadomienia Głównego Urzędu Statystycznego powierzchnia zasiewów wynosiła w tysiącach ha.

| | 1926 | 1927 |
|---|---|---|
| Pszenicy . . . . . . | 28,8 | 29,9 |
| Żyta . . . . . . . | 272,0 | 274,8 |
| Jęczmienia . . . . . | 44,4 | 44,6 |
| Owsą . . . . . . . . | 75,3 | 75,6 |
| Ziemniaków . . . . | 127,8 | 128,7 |

Podczas gdy powierzchnia uprawy żyta, jęczmienia, owsa i ziemniaków pozostają na tym samym mniej więcej poziomie, to wzrasta stale powierzchnia uprawy buraków cukrowych i także aczkolwiek w znacznie mniejszych rozmiarach powierzchnia uprawy pszenicy.

Obszar uprawy pszenicy w ha przedstawiał się w ostatnich latach następująco:

| 1922/23 | 1923/24 | 1924/25 | 1925/26 | 1926/27 |
|---|---|---|---|---|
| 26,082 | 26.871 | 29.156 | 28.770 | 29.900 |

Szybkie stosunkowo powiększanie się uprawy buraków cukrowych świadczy dodatnio o staraniach tut. rolnictwa uzyskania na nowo stopnia intenzyfikacji gospodarstw rolnych, utraconego podczas i po wojnie światowej. Podług zestawień Głównego Urzędu Statystycznego wynosiła powierzchnia plantacji buraków:

| 1922/23 | 1923/24 | 1924/25 | 1925/26 | 1926/27 |
|---|---|---|---|---|
| 11640 ha | 14872 ha | 14836 ha | 16240 ha | 19782 ha*) |

Oficjalnych cyfr wyników tegorocznych zbiorów z Głównego Urzędu Statystycznego dotąd nie posiadamy. Na podstawie uzyskanych dotychczas przez Izbę Rolniczą danych można stwierdzić, że zbiory kłosowych są w bieżącym roku gospodarczym 1926/27 o ca 10 do 15% wyższe niż w roku ubiegłym; odnosi to się zwłaszcza do pszenicy. Natomiast zbiory okopowych, które pierwotnie zapowiadały plony lepsze niż w roku ubiegłym, pozostaną w przecięciu dla całego Pomorza conajwyżej na tym samym poziomie. Odnosi się to tak co do ziemniaków, — plony zwłaszcza w północnych powiatach Województwa przewiduje się gorsze o ca 20% — jak również co do buraków cukrowych. Procentowość cukru jest niższa — procent cukru wynosił według zestawienia Rady Naczelnej Polskiego Przemysłu Cukrowniczego:

na dzień 1. 10. 1927 — 16,57%
na dzień 1. 10. 1926 — 17,48%

Nadto wystąpiły, zwłaszcza w ostatnim okresie wegetacyjnym, szkodniki mianowicie chwościk buraczany, które znacznie obniżyły zapowiadające się z początkiem dobre plony. Szkodniki te występują zwłaszcza w południowych powiatach Województwa; dalej na północ postałe szkody są mniejsze. Zachodzi obawa, że z tego powodu przemysł cukrowniczy nie będzie w stanie w roku bieżącym płacić producentowi cen za buraki cukrowe w tej samej wysokości, jak w roku ubiegłym.

---

1) Podług zestawienia Rady Naczelnej Polsk. Przem. Cukrownicz.

## 3. Kształtowanie się cen za ziemiopłody w roku gospodarczym 1926 27.

Podług notowań giełdy Poznańskiej płacono przeciętnie miesięcznie w ładunkach wagonowych za 100 kg w złotych.

| | żyto | pszenica | jęczmień brow. | owies | ziemn fabryczne | mąka żytn. 70% | mąka pszen. 65% | ospa żytnia |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Rok 1926 | | | | | | | | |
| październik . . . | 34,68 | 44,43 | 33,90 | 27,05 | 6.57 | 51,59 | 68,93 | 22.47 |
| listopad . . . . | 38,06 | 48.51 | 35,47 | 31.75 | 6,59 | 55,10 | 72,29 | 26,94 |
| grudzień . . . . | 37,66 | 47.88 | 33.98 | 30,83 | 6,52 | 54.18 | 71,38 | 27,00 |
| Rok 1927 | | | | | | | | |
| styczeń . , . . | 40,04 | 49.61 | 35,26 | 29,80 | 6,59 | 57.47 | 72,62 | 27,00 |
| luty . . . . . . | 39,50 | 49.37 | 35,00 | 29.82 | 7,24 | 57.37 | 72,52 | 26,89 |
| marzec . . . . | 41,72 | 52,07 | 35,20 | 33.11 | 7.89 | 60,03 | 76,01 | 27,94 |
| kwiecień . . . . | 44 51 | 53,16 | 36,25 | 35.87 | 8,00 | 64,41 | 78,57 | 29,86 |
| maj . . . . . . | 51,07 | 57.16 | 43,00 | 43,77 | — | 73.08 | 84,06 | 33.63 |
| czerwiec . . . . | 50,92 | 54,53 | — | 43.07 | — | 72,60 | 82,26 | 31,50 |
| lipiec . . . . . | 49.98 | 52,17 | — | 40,96 | — | 72,42 | 79,44 | 31,50 |
| sierpień . . . . | 37.66* | 47.75* | 38,44 | 35,75 | — | 58,98* | 75,38* | 25,62* |
| wrzesień . . . . | 38,82 | 47.44 | 40,01 | 32,60* | 4.99* | 58,19 | 74,09 | 24,09 |

Na skutek od samego początku roku gospodarczego 1926/27 mocnego nastroju na światowych rynkach zbożowych, a dalej z powodu słabszego urodzaju w roku 1926 i mniejszej podaży bezpośrednio po żniwach ceny kształtowały się już z początkiem roku gospodarczego korzystnie. Zjawisko zaobserwowane w latach uprzednich znacznego spadku cen bezpośrednio po żniwach w tym roku się nie powtórzyło. Ceny obniżyły się po żniwach stosunkowo nieznacznie i niebawem doszły do poziomu z końca roku poprzedniego a zwyżkowa tendencja utrzymała się do końca roku gospodarczego. Obniżyły się jedynie po ukończeniu kampanji wywozowej na krótki przeciąg czasu ceny za jęczmień browarny i owies.

Z początkiem nowego roku gospodarczego 1927/28 stosownie do ruchu cen na światowych rynkach zbożowych, ceny się obniżyły; utrzymały się jednak na znacznie wyż-

[1]) Zbiory żniwa roku 1926/27.

szym poziomie, niż w odnośnych miesiącach ubiegłego roku gospodarczego.

Naogół stwierdzamy, że ceny żyta w Polsce stoją na poziomie cen w portach amerykańskich, są dużo jednak niższe od cen wewnętrznych rynku niemieckiego. Natomiast ceny na pszenicę są obecnie wyższe niż na giełdach amerykańskich i bardzo bliskie do przeciętnej ceny w Liverpoolu. Dalsze kształtowanie się cen zależeć będzie w dużej mierze, poza układaniem się cen na rynku światowym, od prowadzenia polityki zbożowej przez Rząd, którego zadaniem winno być niedopuszczanie z jednej strony do katastrofalnej zniżki cen na rynku wewnętrznym, z drugiej strony zaś przeciwstawienie się rabunkowemu eksportowi zboża z Polski.

Dla zobrazowania kształtowania się cen na giełdach krajowych i dania możliwości przeprowadzenia porównań z cenami na giełdach zagranicznych, podajemy poniższe zestawienie cen za najważniejsze kłosowe, w którem podane są ceny w dolarach na podstawie tygodniwych zestawienń publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny.

Ceny w dolarach za 100 kg.

| W pierwszym tygodn. mies. | pszenica | | | | | żyto | | | | jęczmień | | | owies | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Warsz. | Poznań | Berlin | Liverp. | Chicago | Warsz. | Poznań | Berlin | Chicago | Warsz. | Poznań | Berlin | Warsz. | Poznań | Berlin | Chieago |
| 1926 | | | | | | | | | | | | | | | | |
| 4-9. X. | 5.18 | 4.82 | 6.20 | 6.60 | 5.26 | 3.81 | 3.74 | 5.13 | — | 3.79 | 3.53 | 5.50 | 3.37 | 2.95 | 4.36 | |
| 1-6. XI. | 5.64 | 5 31 | 6.51 | — | — | 4.28 | 4.12 | 5.32 | 3.96 | 4.25 | 4.08 | 5.72 | 3.64 | 3.46 | 4.44 | 3.19 |
| 6-11.XII. | 5.72 | 5.29 | 6.50 | 6.47 | 5.27 | 4.26 | 4.17 | 5.59 | — | 3.91 | 3.78 | 5.51 | 3.63 | 3.46 | 4.37 | 4.23 |
| 1927 | | | | | | | | | | | | | | | | |
| 3-8. I. | 5 82 | 5.44 | 6.30 | 6.11 | 5.17 | 4.50 | 4.42 | 5.61 | — | 3.98 | 3.88 | 5.49 | 3.53 | 3.33 | 4.35 | 4.04 |
| 7-12. II. | 5.83 | 5.58 | 6.33 | — | 5.21 | 4.44 | 4.47 | 5.88 | 4.26 | 4.11 | 3.91 | 5.44 | 3.49 | 3.32 | 4.61 | 4.08 |
| 7-12. III. | 6.23 | 5.75 | 6.40 | 5.85 | 5.13 | 4.60 | 4.56 | 5.86 | 4.11 | 4 22 | 3.91 | 5.40 | 3.98 | 3.68 | 4.72 | 4.14 |
| 4-9. IV. | 6.31 | 5.89 | 6 3[illegible] | — | 5.03 | 4.71 | 4.70 | 6.04 | 3.73 | 4.41 | 4.00 | 5.49 | 4 16 | 3.81 | 5.03 | 4.03 |
| 2-7. V. | 6.90 | 6.59 | 7.28 | 6.13 | 5.37 | 5.99 | 5.73 | 6.5[illegible] | — | 5.35 | — | 5.87 | 5.18 | 4.83 | 5.70 | 4.18 |
| 6-11. VI. | 6.63 | 6.13 | 7.25 | — | 5.56 | 5.86 | 5 76 | 6.66 | - | 5.34 | 4 93 | 6.06 | 5.04 | 4.84 | 6.04 | 3.61 |
| 4-9. VII. | 6.26 | 5.79 | — | 6.32 | 5.54 | 5.89 | 5.47 | 6.15 | 4.50 | 5.40 | 5.25 | 6.07 | 4.83 | 4.59 | 4.05 | 3.45 |
| 1-6.VIII. | 6.47 | 5.94 | — | 6.10 | 5.09 | 4.45 | 4.13 | 5.25 | 3.82 | — | — | — | 4.47 | 4.62 | 6.22 | 3.21 |
| 5-10. IX. | 5.68 | 5.38 | 6.26 | 6.00 | 4.98 | 4.45 | 4.39 | 5.81 | 3.87 | 4.48 | 4.51 | 5.77 | 3.53 | 3.67 | 4.77 | 3.32 |
| 3-8. X. | 5.54 | 5 26 | 6.05 | 5.71 | 4.80 | 4.31 | 4.25 | 5.62 | 3.89 | 4.54 | 4.56 | 5.75 | 3.89 | 3.66 | 4.88 | 3.61 |

## 4. Warunki zbytu produkcji hodowlanej.

Poniżej podajemy zestawienie przeciętnych cen miesięcznych zwierząt rzeźnych, podług notowań targowicy

miejskiej w Poznaniu za 100 kg żywej wagi w zł, ograniczając się do podania jedynie pewnych kategoryj poszczególnych notowanych gatunków zwierząt.

| | 1926 | | | 1927 miesiące | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | X | XI | XII | I | II | III | IV | V | VI | VII | VIII | IX |
| I. Bydło: | | | | | | | | | | | | |
| A. c. Woły młode mięsiste niewytuczone i starsze tuczone . . . . | — | — | 125 | 121 | 126 | 133 | 141 | 142 | 153 | 143 | — | — |
| B. b. Stadniki pełnomięsiste młodsze | 118 | 119 | 128 | 124 | 132 | 137 | 141 | 146 | 153 | 144 | 155 | 153 |
| C. c. Krowy starsze wytuczone i mniej dobre, młodsze krowy i jałówki . | 120 | 118 | 127 | 134 | 137 | 137 | 145 | 150 | 159 | 153 | 153 | 144 |
| II. Cielęta: | | | | | | | | | | | | |
| d. Cielęta mniej tuczone i dobre sakki | 167 | 140 | 130 | 137 | 128 | 113 | 142 | 126 | 110 | 126 | 179 | 183 |
| III. Owce: | | | | | | | | | | | | |
| b. Owce dobrze odżywiane młodsze, star. skopy tucz. i liche jagnięta | 107 | 105 | 114 | 132 | 123 | 118 | 114 | 125 | 132 | 132 | 153 | — |
| IV. Świnie: | | | | | | | | | | | | |
| d. Świnie pełnomięsne od 80—100 kg żywej wagi . . . . . . . . . | 210 | 203 | 195 | 182 | 182 | 184 | 187 | 196 | 198 | 232 | 261 | — |

Ceny za bydło rzeźne w stosunku do przeciętnych cen roku 1926 się znacznie podniosły; odnosi się to przedewszystkiem do bydła rogatego. Również i ceny za trzodę chlewną z początkiem nowego roku gospodarczego wykazują tendencję zwyżkową. Zwyżkowe kształtowanie się cen spowodowane zostało przedewszystkiem wykazanemi wyższemi cenami ziemiopłodów i niekorzystnemi wynikami zbiorów roku 1926. Mianowicie nieurodzaj ziemniaków wpłynął na obniżenie produkcji i zniżkę wywozu trzody chlewnej. Gorączkowa początkowa akcja w kierunku wywozu zwierząt rzeźnych w stanie bitym i formie przetworów mięsnych, uległa niebawem znacznemu oziębieniu. Dotyczy to przedewszystkiem produkcji bekonów; ceny na bekony obniżyły się wkrótce znacznie wskutek niefortunnych transakcji na rynku angielskim z powodu nieodpowiedniego przygotowania towaru i wadliwej techniki żywienia świni bekonowej, do której ogół producentów nie przywykł, produkując wyłącznie świnie słoninowe. Z tego to powodu w wywozie świń z Pomorza, skierowanym głównie do Austrji i Czechosłowacji dominuje nadal świnia mięsna, przeznaczona na świeżą konsumpcję. Natomiast konjunktura rynkowa na świeżę konsumpcję. Natomiast konjunktura rynkowa na nabiał pozostała nadal dobra i produkcja bydła idzie przedewszystkiem w kierunku mlecznym.

## 5. Polityka zbożowa.

Cechą charakterystyczną naszego rynku zbożowego jest silne wahanie się cen, stosunkowo silniejsze niż na innych rynkach, niekorzystne tak dla producenta jak i dla konsumenta. Dalszem niekorzystnem zjawiskiem jest zaobserwowany w latach ostatnich wywóz jesienią zboża, natomiast znaczniejszy import na wiosnę i w czasie przednówka. Dochodzi do tego, że nasz handel eksportowy nie jest odpowiednio zorganizowany oraz że istnieje brak odpowiednich magazynów do suszenia, czyszczenia i standaryzacji towaru, wskutek czego niemożliwem jest przygotowanie w kraju większej partji jednolitego towaru na eksport, odpowiadającego wymaganiom odbiorcy. W końcu brak kredytów zmusza rolnika do sprzedaży znaczniejszych ilości zboża bezpośrednio po ukończeniu żniw dla spłacenia zaciągniętych zobowiązań. Podaż w miesiącach pożniwnych przewyższała zwykle znacznie bieżące potrzeby aprowizacyjne. Miejscowe organizacje handlowe oraz młyny wobec szczupłości środków obrotowych nie mogły magazynować większych zapasów w kraju; pozostawał zatem jako jedyne wyjście, po zaspokojeniu wewnętrznych potrzeb, wywóz zagranicę. Przez organizacje rolnicze, zwłaszcza przez Związek Polskich Organizacyj Rolniczych wskazywane były dla poprawy tych społecznie szkodliwych stosunków następujące środki zapobiegawcze a mianowicie: budowa elewatorów, wydanie ustawy o zastawie rolniczym oraz zakup przez Rząd na jesieni znaczniejszej rezerwy zbożowej i spowodowanie intendentury wojskowej do zakupu jednorazowego poważniejszych partji zboża w rozmiarze conajmniej półrocznego zapotrzebowania. Odnośnie elewatorów zbożowych wobec dostatecznej ilości odpowiednich śpichlerzy na terenie tut. Województwa wysuwana była przez Izbę budowa dużych eksportowych elewatorów i to w Gdyni a pozatem także w Toruniu zwłaszcza dla skupu jęczmienia, dla którego Toruń jest naturalnym ośrodkiem i posiada odpowiednią łatwą komunikację lądową i wodną. Odnośnie projektu ustawy o zastawie zbożowej Izba wypowiedziała się za uruchomieniem i wprowadzeniem w życie tegoż rodzaju kredytu zastawnego. Jednakowoż projekty te, tak budowy elewatorów jak i ustawy

o zastawie nie zostały dotąd zrealizowane. Natomiast Rząd z początkiem nowego roku gospodarczego przystąpił do poczynienia pewnych rezerw zbożowych stosując równocześnie środki polityczno-celne jak nałożenie bardzo wysokiego cła wywozowego na żyto, działającego prohibicyjnie.

### 6. Sprawy kredytowe.

Pomimo stwierdzonej pewnej poprawy, którą widzimy w rozszerzeniu działalności Państwowego Banku Rolnego i Banku Gospodarstwa Krajowego, zapotrzebowania kredytowe i brak zaspokojenia ich w dogodnej dla rolnictwa formie, wysuwają się na jedno z pierwszych miejsc. Odnosi się to przedewszystkiem do powiatów północnych Pomorza, gdyż tam przedewszystkiem rolnik polski ma możność naocznego przekonania się o znacznie korzystniejszem położeniu pod tym względem rolnika niemca, który uzyskuje łatwo na stosunkowo dogodnych warunkach nietylko kredyt krótkoterminowy (towarowy) od niemieckich organizacyj rolniczo-handlowych, mających znacznie większe kapitały obrotowe, niż firmy polskie, ale nadto ma możność zaciągania także dogodnego kredytu długoterminowego (hipotecznego) od instytucji, zasilanych przez kapitał zagraniczny.

O długoterminowe pożyczki amortyzacyjne, jakich udziela obecnie Państwowy Bank Rolny w złotych 8% listach zastawnych na inwestycje rolne, a także inne potrzeby gospodarcze, jak spłatę uciążliwych długów i spłaty, wynikające z rozporządzeń testamentowych, mogą się starać właściciele posiadłości wolnych od obciążeń hipotecznych, gdyż Bank żąda, aby pożyczki były zabezpieczone na pierwszym miejscu. Korzystanie z kredytów tych jest dla znacznej części gospodarstw rolnych, uniemożliwiając z tego powodu, że istnieją dawniejsze zobowiązania hipoteczne, których spłaty i spowodowania wykreślanie ze względów formalnych nie można przeprowadzić, jak np. przy gospodarstwach rentowych i obciążonych pożyczkami b. Zachodnio-Pruskiego Ziemstwa Kredytowego. Nadto wymagana przez Bank Rolny stopa procentowa (ca 11% w stosunku rocznym podług obecnego kursu giełdowego, wliczając w to także opłaty i amortyzację) jest za wysoka i nie odpowiada naogół wysokości renty, jaką przynosi obecnie gospodarstwo rolne.

Pozatem korzystanie z tych pożyczek w wypadkach koniecz=nej potrzeby, utrudniają zbytnie formalności i połączone z tem koszty.

Z kredytu długoterminowego, jakiego udziela Poznań=skie Ziemstwo Kredytowe w formie listów zbożowych i do=larowych rolnictwo Pomorskie korzystało jak dotąd tylko w bardzo nieznacznych rozmiarach pomimo stosunkowo wy=sokiego kursu giełdowego tych listów. Główną przyczynę widzimy w niedostatecznej wysokości kredytów, których Ziemstwo dotychczas udziela (maksymalnie 8 dol. na morgę najlepszej ziemi), gdy inne instytucje kredytu długotermino=wego dopuszczają znacznie wyższą granicę zadłużenia, odpo=wiadającą istniejącym dziś cenom ziemi. Kredyt w listach zbożowych Pozn. Ziemstwa jest dla ich charakteru wogóle nieużywany. Trudności powstają również z powodu nieure=gulowanych hipotek przedwojennych.

Uregulowanie i spłaty pożyczek długoterminowych za=ciągniętych w b. Zachodniopruskiem Ziemstwie Kredytowem ma z tych powodów dla rolnictwa Pomorza bardzo doniosłe znaczenie. Tem się tłumaczy, że zagadnieniem spłaty po=życzek przedwojennych, zaciągniętych przez rolnictwo Po=morza w b. Zachodniopruskiem Ziemstwie Kredytowem za=jęła się Pomorska Izba Rolnicza bardzo wcześnie i już od roku 1922 nawoływała rolników przez częste ogłoszenie w dziennikach do spłaty tych pożyczek, dając szczegółowe wskazówki na podstawie otrzymanych wyjaśnień i uchwał Rady Zarządzającej Ziemstwa w Kwidzyniu. Trudności powstały mianowicie przez częste zmiany warunków spłaty pożyczek spowodowanych stale postępującą dewaluacją mar=ki niemieckiej. Znaczna liczba rolników na wezwanie Izby przeprowadziła umorzenie długów hipotecznych i spowodo=wała wykreślenie ich na podstawie uzyskanych z Ziemstwa kwitów mazalnych. Pewna jednak część rolników — dokład=ne zestawienie pozostałych jeszcze wierzytelności hipotecz=nych Ziemstwa Zachodniopruskiego przeprowadza obecnie Izba w porozumieniu z Pomorskiem Towarz. Rolniczem — dotąd jednak nie zdołała się uwolnić od zaciągniętych zobowiązań hipotecznych. Na skutek żądań tych rolników, Izba Rolnicza podjęła dalsze starania za pośrednictwem Mi=

nisterstwa Rolnictwa, prosząc o interwencję w drodze dyplomatycznej. Interwencja Izby była tem bardziej wskazana, że Dyrekcja Ziemstwa Kredytowego zwracała się do dłużników swych o spłacanie należności ratalnych w przerachowaniu na podstawie złotych w złocie w stosunku 25%, a zatem znacznie wyższem niż przewidują to odnośne przepisy ustawodawstwa polskiego.

W związku z tem Ministerstwo Spraw Zagranicznych zakomunikowało, że sprawa długów hipotecznych zaciągniętych w b. Zachodniopruskiem Ziemstwie Kredytowem objętą została ramami rokowań prawno-politycznych, toczących się od maja 1927 r. w Berlinie. W szczególności sprawa ta wchodzi w zakres prac komisji dla podziału majątku osób prawnych prawa publicznego, których terytorjalny zakres działania przecięty został granicą. Z powodu podjętych starań uregulowania sprawy tej w drodze umowy międzypaństwowej, Ministerstwo Skarbu zwróciło się za pośrednictwem władz administracyjnych, aby przed uregulowaniem tych spraw zakazać dłużnikom Ziemstwa wszelkich opłat na rzecz Ziemstwa Kredytowego.

Przeciwko temu wystąpiła Izba, wywodząc, że wyraźny zakaz mógłby wywołać niepożądane skutki i przyczynić się do powiększenia zamieszania wśród dłużników Ziemstwa i przedstawiła, że wystarczającym środkiem byłoby ostrzeżenie dłużników Ziemstwa, że spłaty na rzecz Ziemstwa Kredytowego uskutecznione przed ukończeniem podjętych rokowań i zawarciem umowy międzypaństwowej mogłyby w danym razie być uznane za nieważne a w każdym razie mogłyby utrudnić pomyślne ukończenie rokowań.

Stanowisko Izby uznane zostało przez Ministerstwo Skarbu za słuszne.

Jak wspomniano, rokowania Polski z Rządem Rzeszy Niemieckiej prowadzone są od maja b. r. a odnoszą się do zawarcia polsko-niemieckiego układu waloryzacyjnego, ustalającego zasady waloryzacji wzajemnych zobowiązań i wierzytelności obywateli polskich i niemieckich w związku z treścią przepisów § 43 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych (Dz. Ust. poz. 213 ex 1925 r.). Rokowa-

nia te poza ustaleniem zasad waloryzacji hipotek obejmują także sprawy ustalenia instytucji, powołanych do bezpośredniego dochodzenia pretensji Ziemstwa. Albowiem dzisiejsze Ziemstwo Kredytowe w Kwidzynie nie może być uważane za prawnego następcę b. Zachodniopruskiej „Landschafty" bez specjalnego uprawnienia go w tym kierunuku a to z powodu tego, że przez przeprowadzenie nowych granic państwowych na terenie należącym do działalności dawniejszego Ziemstwa, będącego instytucją prawa publicznego, powstały nowe zupełnie warunki prawne, a dawniejsze Ziemstwo jako takie przestało istnieć. Rokowania nadto przewidują uregulowanie sprawy podziału majątku Ziemstwa.

### 7. Sprawy celne.

Wbrew zasadzie ogólnie uznanej, że polityka sztucznego obniżenia cen produktów rolnych za pomocą zakazów i ceł wywozowych, która była jedną z głównych przyczyn wyczerpania finansowego w latach ubiegłych, jednakowoż Rząd pod naporem żądań konsumentów ponownie wprowadził cło wywozowe na żyto i mąkę żętnią. Cło to w wysokości 15 zł. od 100 kg. wprowadzone zostało z dniem 21 stycznia 1927 r., najpierw na przejściowy okres czasu do 1 marca b. r., następnie zostało kilkakrotnie przedłużone, ostatnio zaś na cały okres czasu bieżącego roku gospodarczego do 30 czerwca 1928 roku.

Z początkiem bieżącego roku gospodarczego od 1. IX. 27. ustalone zostało także cło wywozowe na otręby i to we wysokości 7.50 zł. od 100 kg. Ustanowienie cła wywozowego na otręby należy uznać z punktu widzenia rolnictwa za korzystne. Niewspółmierne do cen za żyto ceny za otręby spowodowały Izbę Roniczą do kilkakrotnych wystąpień do Rządu o przeciwstawienie się temu, przyczem zwracano uwagę na konieczność zastosowania odpowiednich środków, zmierzających do ograniczenia wywozu ze względu na produkcję zwierzęcą. Głównym bowiem warunkiem pomyślnego rozwoju produkcji zwierzęcej jest duża i zastosowana do potrzeb hodowli produkcja roślinna. Nie ulega wątpliwości, że do obniżenia się produkcji zwierząt rzeźnych przyczyniają się wysokie ceny pasz treściwych, zwłaszcza otrąb i ma-

kuchu, wywołane pomiędzy innymi faktem wywozu tych pasz do krajów sąsiednich zwłaszcza do Niemiec.

W poszukiwaniu za dalszymi środkami któreby zapobiegały bierności naszego handlu zagranicznego i ze względu na to, że wyniki stosowanej reglamentacji przywozu są coraz to bardziej osłabiane przez stosowane wyjątki i obchodzenie reglamentacji ze strony krajów sąsiednich okólnemi drogami, wprowadzone zostały obok normalnej taryfy celnej taryfy maksymalne, przyczem zamierzone jest zupełne zniesienie reglamentacji przywozu. Maksymalne stawki wynoszą 100% stawek taryfy normalnej. Cła maksymalne wchodzą w życie z dniem 26. XII. b. r., cztery miesiące od daty ogłoszenia rozporządzenia i mają być stosowane do krajów, które z Polską nie mają uregulowanych stosunków gospodarczych, o ile w krajach tych towary polskiego pochodzenia gorzej są traktowane przy wwozie niż towary pochodzące z innych państw, względnie o ile w tych państwach popierany jest wywóz do Polski za pomocą premji. Odnosić się to będzie zwłaszcza do Niemiec, o ile w międzyczasie nie będzie zawarty traktat handlowy. Podkreślić należy, że poraz pierwszy uwzględniono cło przywozowe na produkty rolne.

W sprawie zamierzonej waloryzacji stawek dotychczasowej taryfy celnej Izba wypowiedziała się przeciwko waloryzacji wychodząc z założenia, że wobec małej ilości artykułów rolniczych przy podniesieniu generalnem stawek celnych rolnictwo nie odniosłoby większych korzyści, natomiast stworzonoby podstawy pod zwyżkę cen środków produkcji rolnej.

Wobec względnej stabilizacji stosunków gospodarczych rozpoczęte zostały w roku bieżącym gruntowne prace przygotowawcze do nowej zupełnie samodzielnej polskiej taryfy celnej. Praca ta przeszła już pierwszą fazę przygotowania, albowiem ustalony został projekt nomenklatury nowej taryfy celnej, w których to pracach Izba brała czynny udział.

Rada Naczelna Polskiego Przemysłu Cukrowniczego wystąpiła z propozycją ustanowienia cła wywozowego na buraki cukrowe. Na odnośne zapytanie Ministerstwa Rolnictwa Izba zasadniczo wypowiedziała się wobec wyjątkowego charakteru, jaki posiadają buraki cukrowe jako surowiec za

ustaleniem cła wywozowego, przyczem jednak zaznaczono, że dla województwa Pomorskiego większego praktycznego znaczenia zarządzenie to nie będzie miało, gdyż w zachodnich granicznych powiatów buraków się nie plantuje i po stronie niemieckiej cukrowni nie ma. Wchodziłyby w rachubę jedy= nie nieznaczne obszary powiatów granicznych z Wschodnie= mi Prusami.

## 8. Warunki komunikacyjne i taryfy przewozowe.

Z początkiem roku gospodarczego 1926/27 dawał się odczuwać dotkliwy brak wagonów dla dostawy węgla, w któ= ry rolnictwo zaopatruje się z reguły w ciągu miesięcy lato= wych, spowodowanego forsowaniem eksportu węgla zagra= nicę na skutek strajku w Anglji. Izba Rolnicza otrzymywała coraz to bardziej naglące prośby od organizacyj rolniczo= handlowych o spowodowanie zmiany tych stosunków, które groziły w pewnych okresach katastrofą. Brak węgla bowiem opóźnił rozpoczęcie kampanji gorzelniczej, uniemożliwiał orkę pługami parowemi i omłot zboża na spłacenie zobowią= zań wekslowych jak również narażał na zatargi z robotnikami rolnymi, którym rolnicy podług zobowiązań taryfowych nie mogli dostarczyć należnego deputatu węglowego. Na skutek licznych inerwencyj tak ze strony Izby Rolniczej jak i orga= nizacyj rolniczych dla opanowania kryzysu węglowego usta= lona została przez Rząd pewna kolejność podstawiania wago= nów pod ładunki węgla dla poszczególnych odbiorców; próby jednak te odnośnie rolnictwa zawiodły zupełnie. Na skutek dalszych interwencyj powołana została w Ministerstwie Komunikacji specjalna konferencja dla rozpatrzenia sprawy zaopatrzenia w węgiel województw zachodnich. Wynikiem tej konferencji było przesunięcie ładunków węgla dla rol= nictwa do wyższej kolejności z specjalnem uwzględnieniem gospodarstw uprzemysłowionych, mianowicie posiadających gorzelnie. Zarządzenie to jednak nie miało większego pra= ktycznego znaczenia wobec tego, że w międzyczasie z po= wodu wygaśnięcia strajku w Anglji sytuacja w dostawie węgla na rynek krajowy znacznie się poprawiła i niebawem nastały normalne stosunki.

Geograficzne położenie Pomorza nad zachodnią granicą Niemiec, zdala jednak od centr przemysłowych, położonych

na południu Państwa, powoduje stosunkowo większą drożyznę podstawowych środków produkcji, jakiemi są dla rolnictwa mianowicie sztuczne nawozy i węgiel. Ułatwienie wywozu produktów rolnych z powodu bliskości granicy zachodniej i Gdańska, ujemnych stąd powstających skutków dla produkcji rolnej nie wyrównuje. To też od długiego czasu starania Izby Rolniczej idą w tym kierunku, aby przeprowadzona była rewizja poszczególnych taryf i wprowadzona taryfa strefowa bardziej różniczkowana.

Spowodowaną nieprzystosowaniem odpowiedniem taryf przewozowych drożyzną środków produkcji dotknięte są przedewszystkiem powiaty kaszubskie, dla których powstają dalsze utrudnienia z powodu stosowania przy przesyłkach kolejowych do w. m. Gdańska, który jest siłą rzeczy głównym rynkiem zbytu produktów rolnych i centralą zakupu środków produkcji:

a) łamanych taryf na stacjach, graniczących z w. m. Gdańskiem,
b) obliczaniem taryfy przy przebiegu pociągów przez teren w. m. Gdańska w guldenach a zatem przy obecnej różnicy kursy guldena za złotego, po znacznie wyższych cenach.

Żądania zniesienia odnośnych taryf wyjątkowych nie zostały jak dotąd spełnione, pomimo częstokrotnych wystąpień organizacyj rolniczych i zainteresowanej ludności tak u odnośnych władz naczelnych (Ministerstwa Komunikacji) jak i władz lokalnych (Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego i Dyrekcji Kolejowej w Gdańsku). Obniżenie i zrównanie conajmniej obowiązujących tamże opłat z normalnemi opłatami na polskich kolejach państwowych i przez to zrównanie kosztów produkcji z innemi częściami kraju jest dla tamtejszych z natury upośledzonych ubogich terenów, odciętych w pewnej mierze od reszty kraju i skazanych na Gdańsk, sprawą nader doniosłą a nie mogącą wpłynąć w poważniejszej mierze na obniżenie się ogólnej dochodowości kolei państwowych. Od uregulowania podniesionych pod tym względem słusznych postulatów tamtejszego rolnictwa, zależy w znaczniejszej mierze możność korzystniejszego rozwoju tychże nadmorskich powiatów.

Dalszym aktualnym zawsze postulatem, wysuwanym przez organizacje rolnicze i również przez Izbę jest przebudowa istniejących dróg żelaznych i przystosowanie ich do potrzeb gospodarczych Pomorza i Rzeczypospolitej, — przyspieszenie budowy kolei łączącej Pomorze z zagłębiem węglowem, to jest na terenie Pomorza możliwie rychłego ukończenia budowy odcinku Bydgoszcz—Gdynia. Ważną dla wschodniej części Pomorza jest przeprowadzenie budowy linji łączącej punkty trzech dotychczasowych linij kolejowych, które mają swe połączenie w niemieckiej Iławie, które uzyskać by można nieznacznemi stosunkowo kosztami, gdyż linja ta wynosi niecałe 7 km. Przez brak tego rodzaju połączenia kolejowego upośledzone są przedewszystkiem okręgi rolnicze powiatu Lubawskiego, gdyż ze względu na konieczność transportów okrężnych wywóz tych produktów się nie kalkuluje. Poza korzyściami lokalnej natury osiągnętoby nadto krótsze połączenie Warszawy z Gdańskiem i to na całej odległości linję dwutorową.

### 9. Ubezpieczenia społeczne.

W bieżącym roku Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przesłało Izbie do zaopinjowania projekt ustawy o obowiązkowem ubezpieczeniu na wypadek choroby oraz o ubezpieczeniu robotników na wypadek niezdolności do zarobkowania a ich rodzin na wypadek śmierci ubezpieczonego.

Przeciwko projektowi temu wypowiedziała się Izba zgodnie z innemi organizacjami rolniczemi, wskazując, że projekt ten godzi nietylko w interesy produkcji rolnej, ale niedopuszczalny jest również z punktu widzenia ogólnej polityki gospodarczej. Nie opiera on się bowiem na dotychczasowem doświadczeniu, przedstawia raczej pewien eksperyment socjalny. Ubezpieczenia społeczne winny być unormowane ustawą, która brałaby na podstawę nietylko interesy ubezpieczonych, ale także kierowała się względami gospodarczemi.

W szczególności projekt zawiera zasadę powszechności i przymusu ubezpieczenia, przez co nabrałyby opłacane składki charakteru nowego podatku bez realnych nie raz ko-

rzyści. Wskazano na konieczność określenia górnej granicy, jak również odnośnie rolnictwa wyłączenia członków rodziny rolnika. Projekt nadaje instytucjom ubezpieczeniowym charakter monopolityczny, przyznając wyłączność ubezpieczenia kasom chorych, (mającym powstać powszechnie na całym terenie Polski) i zakładom ubezpieczeń społecznych, wykluczając w zupełności instytucje i kasy ubezpieczeniowe zastępcze.

Projekt podnosi i rozszerza zakres świadczeń, przez co wywołać musi większe jeszcze od dotychczasowego obciążenia produkcji, szczególnie rolnej; dalej projekt wprowadza materjalne scalenie ubezpieczeń, przez co w praktyce obciąża zakłady lepiej gospodarujące na rzecz kas chorych i zakładów słabszych. Projekt, utrzymuje, dotychczasowe uznane za wadliwe zasady organizacji kas chorych, mianowicie wieloosobowe rady i zarządy bez ustawowych kompetencji dla fachowej dyrekcji, przez co utrwala obecne niedomagania kas chorych i przenosi je na zakłady ubezpieczeń. Nadto projekt stwarza nierówny podział pracowników i pracodawców w organach instytucji, oddając pracownikowi 2/3 miejsc przez co wnosi do ubezpieczenia czynnik klasowy. Projekt nadto nie uwzględnia odmiennych warunków wsi i miast równając ubezpieczenie w rolnictwie w klasyfikacji niebezpieczeństwa z przemysłem, co krzywdzi rolnictwo.

W końcu przez obowiązek przelewania rezerw i funduszów do wspólnego funduszu, mogą być skrzywdzone instytucje ubezpieczeniowe, a także obecnie ubezpieczeni w b. dzielnicy pruskiej, gdzie fundusze te przedstawiają poważne kapitały. Z tych względów Izba Rolnicza wypowiedziała się przeciwko wprowadzeniu projektu w życie, wypowiadając się równocześnie za rozbudową instytucji ubezpieczeniowych w drodze ewolucji; dopiero po wprowadzeniu ubezpieczeń socjalnych w całym kraju należy przystąpić do ich scalenia i dalszej rozbudowy.

### 10. W sprawie uregulowania ustroju rolnego w województwach Zachodnich.

Sprawa przewłaszczenia to jest nadania tytułu własności osadnikom posiadającym grunty państwowe oraz sprawy ustalenia wysokości rent w związku z istniejącemi od czasów

niemieckich i później także za czasów polskich tworzonemi włościami rentowemi częstokrotnie wysuwane były przez tutejsze organizacje rolnicze jako zagadnienia których najrychlejszego uregulowania domagało się życie. W związku z tem zwołana została z początkiem roku komisja pod przewodnictwem p. prof. Ohanowicza dla zbadania tych spraw.

Odnośnie wysokości waloryzacji rent komisja uchwaliła, że należy w drodze rozporządzenia Rady Ministrów obniżyć 75% stopę waloryzacyjną, ustaloną w rozporządzeniu z 14. V. 1924 r. (art. 34 ust. 2) odnośnie rent powstałych do końca roku 1918 do 18³/₄%. Jednakże Rząd nie przychylił się do opinji komisji, wydając rozporządzenie o przerachowaniu długów rentowych z dnia 27. X. 1927 r. w którem jako miara przerachowania należności Skarbu Państwa z tytułu długów rentowych opartych na odnośnych ustawach pruskich z 26. IV. 1886 i późniejszych przyjęta została w wysokości 43%.

O ile zatem sprawa waloryzacji rent została załatwiona, aczkolwiek nie po myśli osadników i odnośnych organizacji i nie w myśl opinji komisji, to sprawa ważniejsza, mianowicie uregulowania sprawy przewłaszczeń osad rentowych dotąd czeka ostatecznego załatwienia.

Trudności tu są poważne, mianowicie z tego powodu, że forma nadawania przez Państwo osad była bardzo różnorodna: zawierano kontrakty kupna-sprzedaży na wzór dawnych niemieckich umów rentowych, obok tego oddawano większe obszary gruntów państwowych jako ośrodki drogą zwykłych kontraktów kupna sprzedaży, następnie od 1922 w formie tymczasowych umów, często nawet bez oznaczenia ceny kupna, albo co się również zdarzało na podstawie ustnego oddania w posiadanie. O ile odda się do tego, że nabywcy osad oddawali za zgodą lub bez zgody urzędu osady innym osobom i że powstawały między niemi spory a na niektórych osadach siedzi po kilka pretendentów, to mamy pewien obraz istniejącego chaosu.

Komisja wydała opinję, że należy upoważnić Ministra Reform Rolnych do dania przewłaszczenia w tych wszystkich wypadkach, w których między Państwem a nabywcą

istnieją układy co do nabycia własności, choćby jeszcze nie w formie ważnej i definitywnej umowy i choćby z treścią swą odbiegały od przepisów materjalnych ustawy z 28. XII. 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej. Należy spodziewać się, że sprawa ta zostanie rozwiązana w najbliższym czasie.

III.

# SPRAWOZDANIE WYDZIAŁÓW.

## 1. WYDZIAŁ CENTRALNY.

Organizacja jak i działalność Wydziału Centralnego nie uległa w okresie sprawozdawczym poważniejszej zmianie. Jedynie ze względu na znacznie wzmożone w tym roku czynności poszczególnych wydziałów okazała się konieczność powiększenia personelu kancelaryjnego, jak również referatu ekonomicznego, który w dotychczasowej obsadzie jednego referenta, nie mógł podołać zadaniu opracowania wchodzących w zakres jego działania zagadnień, przeto z końcem okresu sprawozdawczego otrzymał jeszcze jedną fachową siłę. Skład innych referatów Wydziału Centralnego pozostał ten sam.

Okres sprawozdawczy, który już w budżecie swym przewidział wzrost czynności w wydziałach Izby, okazuje rzeczywiście poważne wzmożenie się czynności, a tem samem zwiększenie się zainteresowania pracami Izby przez społeczeństwo rolnicze. Sam obieg akt wykazuje wzrost o kilkadziesiąt procent w porównaniu do roku ubiegłego.

Z całości prac Izby w okresie sprawozdawczym w pierwszym rzędzie jako najważniejszą działalność Izby zaliczyć należy oświatę rolniczą tak szkolną jak i pozaszkolną, dla którego to celu budżet Izby przewidział powyżej 30% swych wydatków.

Czynności wydziału produkcji rolnej, w kierunku jaknajszerszego stosowania przez rolników praktycznego doświadczalnictwa, również w roku sprawozdawczym niepomiernie wzrosły, przyczem w tym roku założono pierwsze koła doświadczalne na Pomorzu.

Również praca nad podniesieniem hodowli inwentarzy w tym roku szła bardzo intensywnie, szczególnie w dziale hodowli bydła i drobnego inwentarza.

Od lat prowadzona propaganda wydziału meljoracji w kierunku jaknajszerszego stosowania prac z tego zakresu, wydała poważne rezultaty o czem świadczy rozbudowa tego wydziału, oraz szereg dokonanych i w opracowaniu będących licznych spraw z zakresu meljoracji rolnych.

Również w innych wydziałach Izby prace nabrały na intensywności; poszczególne akcje agend Izby, jak zakładanie ogrodów dla małorolnych i dostarczenie im po ulgowych cenach doborowych sadzonek, zalesianie nieużytków, plany i urządzenia leśne dla włościan, organizowanie włościańskich spółek leśnych, propaganda i prowadzenie u małorolnych rachunkowości gospodarczej, ścisłe doświadczalnictwo na polu doświadczalnym w Dźwierznie i wiele innych wykazują to niezbicie. Prawda, że fundusze Izby na te cele w porównaniu do lat ubiegłych przewidział budżet na rok 1927 poważniejsze, jednakowoż podkreślić tu należy i to, że ta poważnie wzmożona działalność Izby dokonaną została prawie że tym samym personelem co roku zeszłego.

Planowa akcja i propaganda Izby oddziałująca już od kilku lat w kierunku podniesienia produkcji rolnej, wydaje coraz to poważniejsze rezultaty. Łącznie ze stałym wzrostem zainteresowania się pracami Izby społeczeństwa, nasuwa się już obecnie zagadnienie, przeprowadzenia i sfinansowania dalszych potrzeb wysuwanych ze strony społeczeństwa i tutaj już w roku sprawozdawczym wyraźnie się zaznacza, że z powodu zbyt szczupłych źródeł dochodowych Izby nie można z braku funduszy zaspokoić całego szeregu nader aktualnych spraw.

Pomorze jako jedno z najmniejszych województw, nie jest obecnie w stanie rozbudować a temsamem sfinansować samorządu produkcyjnego jakim jest Izba Rolnicza, w granicach rzeczywistych potrzeb, które ze względu na wysoką kulturę rolną Pomorza, większe uświadomienie i dążność społeczeństwa do dalszego postępu muszą być z natury rzeczy wyższe, niż w wielu innych województwach.

Z tem zagadnieniem łączy się ściśle sprawa rozszerzenia granic Województwa Pomorskiego, do czasu załatwienia której, podwyższenie na rzecz Izby subwencji Państwowych

staje się z wyżej podanych powodów sprawą nader aktualną.

Administracja Izby w roku sprawozdawczym działała sprawnie; przewidziane w budżecie dochody własne naogół w zupełności dopisały a w niejednych nawet wypadkach przewyższały preliminowaną sumę, co dozwoliło Izbie zużytkować te kwoty na aktualne cele jak zakupno zarodowych buhaji, oraz inwestycje w szkołach rolniczych. Zaległości u dłużników w porównaniu do lat ubiegłych poważnie zmalały i wogóle regulowanie opłatnych świadczeń poszczególnych wydziałów szło znacznie sprawniej jak innych lat.

Podatki na Izbę w okresie sprawozdawczym osiągnęły preliminowaną sumę; subwencje państwowe wpływały poza t. zw. „jednorazowemi" naogół regularnie, aczkolwiek przeznaczenie tych subwencji w niejednym wypadku, nie zgadzało się z uchwalonym przez Izbę budżetem. W każdym razie poparcie Izby funduszami państwowemi ze strony Ministerstwa Rolnictwa było bardzo poważne i w wysokiej mierze ułatwiła Izbie do dokonania zamierzonych prac.

Rozchody Izby w roku sprawozdawczym utrzymują się w większości wypadków na wysokości preliminowanych sum, aczkolwiek nieprzewidziana w preliminarzu podwyżka poborów urzędniczych od 1 stycznie o 10%, niezawodnie odbije się na bilansie za rok sprawozdawczy.

W myśl życzeń Ministerstwa Rolnictwa przystępuje Izba w nowym okresie gospodarczym do zmiany systemu prowadzenia ksiąg buhalteryjnych na system kameralny, oraz przyjmuje szemat budżetu swego wadług projektu Ministerstwa. Stosownie do przyjętego przez Państwo okresu budżetowego od 1 kwietnia do 31 marca, Pomorska Izba Rolnicza zaprowadza również u siebie ten sam okres budżetowy z dniem 1 kwietnia 1928 r., traktując I kwartał 1928 jako V kwartał budżetu 1927.

Poza buchalterją, referatem personalnym i rachubą pozostałe referaty wydz. centr. wykazują następujące czynności:

Kancelarja i registratura główna wykazują następujący obieg akt:

## Wpływy:

przez okres czasu 12 mies. od 1 listopada do 31 października

| | 1923/24 | 1924/25 | 1925/26 | 1926/27 |
|---|---|---|---|---|
| Wydz. Centralny . . . | 6437 | 5920 | 6038 | 6825 |
| „ Produkcji Roln. | 1463 | 2595 | 3450 | 4474 |
| „ Oświaty Roln. . | 2306 | 1894 | 1981 | 2561 |
| „ Leśnictwa . . . | 2461 | 1591 | 1450 | 1848 |
| „ Weterynarji . . | 744 | 722 | 950 | 1135 |
| „ Hodowlany . . | 4120 | 3694 | 3018 | 4965 |
| „ Meljoracyjny . . | 399 | 884 | 1057 | 1537 |
| „ Rachunk. Roln. | 1016 | 1070 | 1755 | 2822 |
| „ Stacja Doświad. | 1223 | 668 | 861 | 1187 |
| „ Kłosy . . . . | - | 1273 | 1630 | 2946 |
| „ Rybacki . . . | 539 | 571 | — | — |
| | 20708 | 20882 | 22185 | 30300 |
| W stosunku do r. 1924 | 100,00 % | 100,84 % | 107,10 % | 146,30 % |

## Wysłano:

| | 1923/24 | 1924/25 | 1925/26 | 1926 27 |
|---|---|---|---|---|
| Pocztówek . . . . . | 3453 | 2580 | 2788 | 3682 |
| Listów zwyczajnych . | 11347 | 12246 | 13740 | 20625 |
| „ poleconych . . | 208 | 406 | 439 | 694 |
| Druków . . . . . . | 3251 | 2306 | 10445 | 6298 |
| Zaliczek . . . . . . | 376 | 1243 | 871 | 1075 |
| Przekazów . . . . . | 1185 | 900 | 774 | 1015 |
| Telegramów . . . . | 270 | 295 | 225 | 385 |
| List. dorącz. w/m. . . | 3167 | 2998 | 3114 | 4580 |
| Paczek . . . . . . | 356 | 759 | 1585 | 1685 |
| | 23613 | 23733 | 33972 | 40039 |
| W stosunku do r. 1924 | 100,00 % | 100,51 % | 143,90 % | 169 60 % |

Z powyższego zestawienia wynika, że obieg akt w porównaniu do okresu sprawozdawczego ubiegłego roku znacznie się wzmógł, co jest również dowodem coraz to większego

zainteresowania się społeczeństwa rolniczego działalnością i agendami Izby. Prócz korespondencji bieżącej kancelarja zajęta była przepisywaniem sprawozdań techniczno‑ meljoracyjnych i kosztrysów oraz bilansów rachunkowych Wydziału Książkowości Rolniczej i t. d. Nieuwzględnione są nadto w powyższem zestawieniu korespondencja Związków istniejących przy Izbie, którą prowadzi registratura i kancelarja Izby.

**Obroty gotówkowe Kasy Pomorskiej Izby Rolniczej za czas od 1 listopada 1926 do 31 października 1927.**

| | Przychód | Rozchód | |
|---|---|---|---|
| Saldo na 1. XI. 26. . . | 3.954.81 | | |
| Listopad 1926 . . . . | 56.221,96 | 58.152,75 | |
| Grudzień 1926 . . . . | 140.419.43 | 142.280,16 | |
| Styczeń 1927 . , . . . | 50.270,66 | 42.266,99 | |
| Luty . „ . . . . . | 64.195,53 | 68.264.01 | |
| Marzec „ . , . . . | 138.738,06 | 140.096,94 | |
| Kwiecień „ . . . . . | 212.756.56 | 215.331,20 | |
| Maj . „ . . . . . | 118.787,74 | 114.609.40 | |
| Czerwiec „ . . . . . | 92 624,99 | 93.539,09 | |
| Lipiec „ . . . . . | 117.948,05 | 108.236,60 | |
| Sierpien „ . . . . . | 94.566,48 | 102.988,64 | |
| Wrzesień „ . , . . . | 161.459,08 | 162.042,04 | |
| Październik „ . . . . . | 102.774.49 | 98.782,50 | |
| Razem . . | 1.354.717,84 | 1.349.590,32 | |
| Saldo od 1. XI. 1927 | | | 5.127,52 |

## REFERAT EKONOMICZNY.

Organizacja referatu ekonomicznego dopiero przy końcu okresu sprawozdawczego uległa pewnej zmianie. Referat, podlegający nadal Wydziałowi Centralnemu, był do połowy października br. obsadzony jednoosobowo, a zatem niedostatecznie dla wykonywania prac, wchodzących w zakres jego działalności, przyczem z powodu przeprowadzonych w ubiegłym roku redukcji personalnych wykonywał nadto pewne prace, dotyczące ogólnej administracji Izby.

Dotkliwie odczuwany był brak mianowicie systematycznie prowadzonej statystyki rolnej; z tego powodu organizacje rolnicze dopominały się utworzenia przy Izbie spe-

cjalnego referatu statystycznego. Sprawa powyższa poruszana była na posiedzeniu komisji budżetowej w końcu roku 1926 i wobec ogólnie uznanej potrzeby uchwalony został przez Plenum Izby odnośny etat urzędniczy i wstawiono odpowiednie fundusze do budżetu za rok 1927. Jednakowoż z powodu niemożności znalezienia odpowiedniej siły fachowej, etat ten został dopiero w końcu okresu sprawozdawczego obsadzony.

Sprawa rozbudowy referatu ekonomicznego wyłoniła się ponownie przy układaniu budżetu na rok 1928-29 i Komisja Budżetowa po szczegółowem rozpatrzeniu sprawy doszła do wniosku, popartego zresztą gorąco i uzasadnionego przez obecnego na posiedzeniu delegata p. Ministra Rolnictwa, że koniecznem jest utworzenie osobnego Wydziału Ekonomicznego i wniosła o uchwalenie przez Plenum Izby odpowiednich funduszy na uruchomienie osobnego Wydziału i wybranie specjalnej Komisji Ekonomicznej z członków Izby. Zarząd Izby stanowisko zajęte przez Komisję Budżetową w zupełności zaakceptował. Powołanie do życia Wydziału Ekonomicznego nie obciąży zbytnio budżetu Izby, a przyczyni się do skoncentrowania w tym Wydziale wszelkich spraw natury ekonomicznej i prac statystycznych, prowadzonych dotąd bez jednolitej metody w poszczególnych wydziałach. Ze względu na to, że badania ekonomiczne, oparte na drobiazgowej statystyce, posiadają dla rolnictwa znaczenie pierwszorzędne, przeto utworzenie Wydziału Ekonomicznego na wzór takich Wydziałów w innych organizacjach rolniczych jest nietylko pożądane, ale konieczne. W związku z tem przyjęty został przez Izbę urzędnik z odpowiedniemi kwalifikacjami a prace nad zorganizowaniem Wydziału są już rozpoczęte.

Zakres pracy referatu pozostawał w okresie sprawozdawczym niezmieniony.

W dziedzinie ogólnej administracji Izby referat był zajęty — pomijając sprawy bardziej dorywcze — opracowaniem i przygotowaniem spraw procesowych, wynikających z nieopłacaniem należności za czynności fachowe Wydziałów Izby względnie powstałych na tle dokonanych przez Izbę transakcji majątkowych, spraw hipotecznych, zaopinjowa-

nem umów, zawieranych przez Izbę i t. d. Referat prowadził także nadal sekretarjat Zarządu Izby.

W dziedzinie statystyki rolnej referat dostarczał żądanych zestawień statystycznych tak dla wewnętrznego użytku poszczególnych Wydziałów Izby, jak i dla organizacji rolniczych. Rozpoczęte prace nad drugiem wydaniem spisu gospodarstw rolnych Województwa Pomorskiego mimo okazującej się potrzebie i dopominania się z różnych stron poprawionego ponownego wydania „Książki Adresowej" uległy z konieczności zwłoce z powodu braku personalnego.

Sprawozdanie z dziedziny ekonomji i ogólnej polityki gospodarczej podane zostało w części ogólnej, przedstawiającej ogólne warunki gospodarczo-rolnicze, w jakich kształtowało się życie gospodarcze w okresie sprawozdawczym.

Ministerstwo Rolnictwo przystąpiło w bież. roku do szczegółowego opracowania programu gospodarczego dla rolnictwa. Dla uzyskania odpowiednich danych dotyczących Pomorza, delegat Ministerstwa, któremu powierzono opracowanie materjału dot. województw zachodnich, wrócił się p. i. także do Izby Rolniczej. Referat przygotował dla tegoż delegata obszerniejsze materjały a na podstawie tychże oraz wskazań podanych przez powołaną ad hoc przez Zarząd Izby Komisję opracował także odnośny program gospodarczy dla Pomorza.

Poruszana przez Izby częstokrotnie konieczność szczególniejszego zaopiekowania się powiatami kaszubskiemi z powodu ważności tych ziem dla całego Państwa, dla ich geograficznego położenia i podkreślana niezbędność pomocy z powodu ich specjalnych warunków gospodarczych, wywołanych mianowicie niekorzystnemi warunkami przyrodniczemi a korzystnym rynkiem zbytu na produkty rolne, znalazła w obecnym Rządzie pełne zrozumienie. Utworzona została specjalna komisja międzyministerjalna dla spraw kaszubskich. Jako materjał dla obrad tej komisji sformułowane zostały przez referat na podstawie wskazań poszczególnych Wydziałów Izby, szczegółowe postulaty dla podniesienia wytwórczości rolniczej tych powiatów.

Opracowany został przez referat obszerniejszy referat o stanie rolnictwa na Pomorzu dla czasopisma „Messager

Polonais", które wydało dla uświadomienia opinji na szerszym terenie o polskości Pomorza specjalny numer Pomorski.

## BIBLIOTEKA.

Biblioteka zawiera podług stanu z dnia 1 października 1927 — 1669 tomów. W porównaniu z rokiem ubiegłym ilość książek zwiększyła się o 307.

Za wydawnictwa łaskawie nadesłane bezpłatnie dla biblioteki Izby, składamy niniejszem ofiarodawcom serdeczne podziękowanie.

## 2. WYDZIAŁ PRODUKCJI ROLNEJ.

Zakres działania wydziału pozostał zasadniczo ten sam, jaki był w roku ubiegłym. Działalność jednak w niektórych kierunkach, a wszczególności w dziale doświadczalnictwa nawozowego, oraz w dziale propagandowo-oświatowym znacznie się wzmogła. Już w końcu roku poprzedniego jak podano w sprawozdaniu za rok ubiegły — zaangażowano specjalnego referenta dla działu doświadczalnictwa. W związku z tem sprawy doświadczalne wyodrębniono w osobny referat: Wy-dział zatem poza załatwieniem spraw natury ogólnej obejmuje 3 referaty specjalne, a to:

a) doświadczalny,
b) nasienny,
c) ogrodniczy.

Oprócz spraw natury ogólno-rolniczej jak udzielanie w drodze korespondencji i na podstawie badań na miejscu fachowych rad i wskazówek z różnych dziedzin rolnictwa, wydawanie opinji na żądanie władz, szacowań gospodarstw i t. p. przeprowadzono konkurs gospodarstw włościańskich. W konkursie wzięły udział prawie wszystkie gospodarstwa, które brały udział w roku poprzednim a oprócz tego 70 gospodarstw nowych, razem 127 gospodarstw.

Komisja w składzie jak w roku poprzednim, zbadała na miejscu wszystkie gospodarstwa, udzielając odpowiednich rad dotyczących poprawy odnośnych gospodarstw. Komisja miała możność stwierdzić, że prawie wszystkie gospodarstwa, które zwiedzała przy sposobności konkursu w roku poprzednim, poczyniły znaczne postępy w kierunku podniesienia i ulepszania produkcji. Jest to dowód, że tego rodzaju konkursy przyczyniają się w znacznym stopniu do postępu i ulepszania drobnych gospodarstw.

Rozdział nagród, które będą przyznane najlepiej prowadzonym gospodarstwom, nastąpi wkrótce po systematycznem opracowaniu całego materjału, zebranego przez komisję, co nie mogło nastąpić wcześniej z powodu nawału pilnych prac w miesiącach letnich.

Kwestja racjonalnego obchodzenia się z obornikiem jest ciągle w przeważnej części gospodarstw sprawą bardzo aktualną. Na ważność tej sprawy wydział zwraca uwagę przy każdej sposobności: W tym roku ogłoszono konkurs i premjowanie gnojowni. Na skutek ogłoszonego konkursu 34 rolników zgłosiło się o porady w sprawie budowy gnojowni, o plany i ewent. subwencje na budowę. Dostarczono 20 gospodarstwom planów wzorowych gnojowni z odpowiednimi wskazówkami. Szczupłość funduszów przeznaczona na ten cel, nie pozwoliła na potraktowanie tego zagadnienia w tym stopniu, jakby wymagała tego ważność sprawy. Akcja jest prowadzona w daszym ciągu.

Chcąc oddziaływać przykładowo na ogół gospodarstw drobnych, wybrano wtym roku kilka gospodarstw, które będą prowadzone przez odnośnych właścicieli w myśl wskazówek wydziału t. zw. wzorowe fermy włościańskie. Doceniając znaczenie, jakie ma zwiedzenie gospodarstw w krajach o wysokiej kulturze rolnej, zorganizował wydział wycieczkę naukowo-rolniczą do Danji i Szwecji. W wycieczce wzięło udział 14 rolników, w tem kilku z poza Pomorza.

Wydział współdziałał też w przygotowaniu filmu p. t. Pomorze przez przygotowanie planu dokonywania zdjęć kinomatograficznych przez Agencję filmową, która ma w filmie zobrazować stan kultury i życia gospodarczego na Pomorzu.

Naczelnik Wydziału brał udział w szeregu komisji w sprawach dotyczących reformy rolnej i to częściowo w charakterze delegata Ministerstwa Rolnictwa. Komisje odnośne badały podstawy do przyznania właścicielom majątków większych obszarów dla przemysłu rolnego, nasiennictwa i t. p., stwierdzały celowość i konieczność pozostawienia większych ośrodków z majątków państwowych, wskazy-

wały objekty do rezerwowania na cele kultury rolnej i t.p., wreszcie przeprowadzały oszacowanie majątków przymusowo wykupywanych. Wspomniane czynności absorbowały tak znaczną stosunkowo ilość czasu, że nie pozwoliły na zupełne wykończenie zakreślonych programem wydziału i rozpoczętych czynności wyżej wspomnianych.

Po wyliczeniu w ogólnych zarysach najważniejszych agend i poczynań wydziału natury ogólnej, które to prace w okresie sprawozdawczym znacznie się wzmogły w stosunku do okresu poprzedniego, przechodzimy do przedstawienia działalności poszczególnych referatów wydziału.

## A. Referat doświadczalny.

Praca referatu doświadczalnego w okresie sprawozdawczym wytężona była w kierunku rozszerzenia rozbudowania popularnej akcji nawozowej wśród włościan oraz ujęcia jej w skrystalizowane formy i zasady. Obok tego referat doświadczalny prowadził organizację i nadzór oraz kontrolę fachową nad ukonstytuowanemi Kołami Doświadczalnemi, wreszcie zorganizował akcję doświadczalną wśród szkół powszechnych oraz wśród garnizonów wojskowych, rozlokowanych na Pomorzu w łączności z urządzeniem długotrwałych kursów rolniczych w tych ostatnich. Akcję doświadczalną starał się referat zawsze prowadzić ręka w rękę z akcją uświadomienia i pouczania rolników o znaczeniu doświadczalnictwa i o racjonalnych sposobach stosowania nawzów szt. co osiągnął drogą rozdawnictwa bezpłatnego względnie po cenach ulgowych wielkiej ilości broszur, tablic, tabel, ulotek i t p. oraz drogą pogadanek.

Szczegóły działalności referatu w każdym z wymienionych kierunków przedstawiają się następująco:

Na wiosnę 1927 założono wśród mniejszej własności 78 doświadczeń nawozowych popularnych ze zbożami i okopowemi, na jesień 1927 zaś 96 doświadczeń nawozowych z oziminami. Doświadczenia popularne zakładane są na miejscu u włościan przez personel szkół rolniczych P. I. R., przez który dokonywany jest również sprzęt i obserwacje

w czasie wzrostu. Dostarczenie nawozów ich transport, dojazd do zakładania doświadczeń, ich obserwacji i sprzętu, odbywa się w całości na koszt Izby; interesowani nie ponoszą kosztów żadnych. Referat doświadczalny jako centrum i ośrodek tej akcji układa plany doświadczeń, wydaje odnośne wskazówki i instrukcje, ma nadzór nad sprawnem funkcjonowaniem aparatu wykonawczego, stara się o nawozy sztuczne, dyryguje ich wysyłką i t. d. wreszcie zadaniem jego jest zebranie, uporządkowanie i opracowanie materjału z doświadczeń i zużytkowanie dla celów własnych i całokształtu akcji doświadczalnej w państwie, podanie go do wiadomości ogółu i dotyczących interesowanych u których doświadczenia przeprowadzono wraz z odpowiednią interpretacją oraz wysnuciem pewnych wytycznych dla ich gospodarstw. Ostatnia ta żmudna praca zapoczątkowana została po raz pierwszy w r. b. i obecnie jest w toku.

Na terenie działania poszczególnych Szkół rolniczych przeprowadzono w okresie sprawozdawczym następującą ilość doświadczeń wzgl. demonstracji:

| Szkoła Rolnicza P. I. R. | Ilość doświadczeń założon. w roku 1927 | | |
|---|---|---|---|
| | Wiosna | Jesień | Razem |
| Bielawki (dawn. w Skórczu) | 3 | — | 3 |
| Brodnica . . . . . . | 7 | 20 | 27 |
| Byszwałd . . . . . . . | 14 | 26 | 40 |
| Kościerzyna . . . . . . . | 16 | 21 | 37 |
| Kowalewo *) . . . . . . . | 5 | — | 5 |
| Pawłowo . . . . . . . . | 4 | 3 | 7 |
| Świecie . . . . . . . . . | 14 | — | 14 |
| Toruń . . . . . . . . . . | 11 | 17 | 28 |
| Wejherowo . . . . . . . | 5 | 9 | 14 |
| Razem . . . | 78 | 96 | 174 |

W jesieni 1927 ilość doświadczeń zwiększyła się znacznie w stosunku do wiosny, mimo, iż 3 szkoły z przyczyn na-

*) 3 doświadczenia z terenu działalności tej szkoły założone zostały przez państw. średnią szkołę hodowl.-rolniczą w Dębowej Łące.

tury wewnętrznej nie brały w niej udziału. (W odpowiednich okresach r. 1925 i 1926, założono: 1925 wiosna 31, jesień 21 doświadczeń: 1926 wiosna 96, jesień 40 doświadczeń). Na akcję nawozową popularną 1927 zużyto ok. 20.000 kg różnych nawozów sztuczn. wartość ok. 4500 zł. Personel nauczycielski i odnośny referent wygłosił w związku z akcją doświadczalną cały szereg referatów i pogadanek specjalnych na temat stosowania nawozów szt., i doświadczalnictwa. Nadto za pośrednictwem szkół i Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego rozprowadził referat po całem Pomorzu wśród członków Kółek Rolniczych w pierwszym zaś rzędzie wśród rolników u których przeprowadzono doświadczenia kilkaset wyczerpujących broszur o różnych nawozach sztucznych i ich stosowaniu, kilkaset plakatów, tablic ilości wysiewu, tablic, dotyczących mieszania nawozów z sobą etc. Z nauczycielami szkół roln., przeprowadzającymi doświadczenia odbyto dwa zebrania przy okazji innych zjazdów; wprowadzono zasady premjowania gospodarstw i pracowników zakładających doświadczenia za najstaranniej wykonane doświadczenie (jako środka zachęty). Szkołom dostarczano wzorowych przyrządów mierniczych i wag przewoźnych.

Jak dalece sprawa przeprowadzenia prób i doświadczeń nawozowych wśród własności małej na Pomorzu jest jeszcze aktualną, jak wiele jest tu jeszcze do zrobienia mimo stosunkowo znacznego rozpowszechnienia ich i wysokiej ogólnej konsumpcji Pomorza, niech dadzą odpowiedź poniżej przytoczone wyniki dwu doświadczeń. Zaznaczamy, iż w stosunku do czasów przedwojennych stan uświadomienia w małej własności pod względem racjonalnego stosowania nawozów szt. zmienił się tu nieco na gorsze, zarówno ze względu na przejście wielu objektów w ręce niefachowych rolników, jak również wskutek napływu osadników z innych dzielnic Polski, w których uświadomienie mas pod tym względem było mniejsze.

Wyniki dwu doświadczeń wyjęte z zestawień za rok 1927; doświadczenie z ziemniakami u p. Bruskiego w Przytarni pow. Chojnice na byłem wrzosowisku, wziętem w roku 1926 pod uprawę łubinu na przeoranie. Gleba piaszczysta, ziemniaki na łubinie przeoranym i oborniku. W doświadczeniu porównywano formy nawozów potasowych.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Bez nawozów sztucznych . . . . . średnio | 76 | q | kłębów | z ha |
| superfosfat + azotniak . . . . . . . . | 163 | „ | „ | „ |
| superfosfat + azotniak + sól potas (większa dawka) . . . . . . , . . . | 172 | „ | „ | „ |
| superfosfa + azotniak + kainit (mniejsza dawka) . . . . . . . . . . | 183 | „ | „ | „ |
| superfosfat + azotniak + kainit (większa dawka) . . . . . . . . . . . | 189 | „ | „ | „ |
| superfosfat + azotniak + kainit (mniejsza dawka) . . . . . . . . . . . | 191 | „ | „ | „ |

Doświadczenie z jęczmieniem po ziemniakach na nawozie; gleba piaszczysta, bardzo licha. Właściel p. Dończyk miejscowość Suchom pow. Świecie.

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Bez nawozu . . . . | 3.5 q | ziarna i | 7 | q | słomy | z ha | |
| Tomasyna + sól potas. | 11.5 „ | „ | 14 | „ | „ | „ | |
| „ + azotniak | 12.5 „ | „ | 18 | „ | „ | „ | |
| Sól potas + „ | 7.5 „ | „ | 14 | „ | „ | „ | (wylęgło) |
| Sól pot. + azotn. + tomasyna | 13.0 „ | „ | 22.5 | „ | „ | „ | |

Powyższe cyfry doświadczenia uwidoczniają jak naocznej, jak wielke znaczenie mają próby nawozowe dla uświadomienia rolników, dania im wskazówek do racjonalnej gospodarki nawozowej, i stąd dla podniesienia wytwórczości kraju i państwa.

W trakcie pisanie sprawozdania prowadzona jest segregacja i opracowywanie tegorocznych wyników doświadczalnych. Wyniki te ogoszone zostaną w „K'osach", odbitki z nich rozszerzone wśród Kółek rolniczych i innych organizacji roln. Pomorza oraz dostarczone, władzom, organizacjom doświadczalnym, samorządom powiatowym. Niezależnie od tego każde ze 174 gospodarstw, które doświadczenia przeprowadzały, otrzymają interpretację wyników założonego w nich doświadczenia, oraz wysnute z nich pewne wskazówki co do gospodarki nawozowej. W okręgu działania każdej szkoły wyznaczona została 1. premja dla gospodarstwa, najstaranniej doglądającego i opiekującego się doświadczeniem. Premja przyznawana jest w nawozach szt. i to tych właśnie, które w doświadczeniu wykazały najlepsze działanie; dołączone będą do premji wskazówki racjonalnenego zastosowania udzielonych nawozów. Doświadczenia popularne zbiorowe dają bardzo cenne wskazówki ogólne dla całego kraju, nie mogą jednak sprostać potrzebom z chwilą, gdy wchodzą w grę kwestje i zagadnienia bardziej zawikłane i skomplikowane aktualne dla pewnych mniejszych, zindywidualizowanych terenów produkcyjnych. Na tych ścieśnio-

nych terenach o pewnych specyficznościach gleby, płodozmianów, kierunku produkcji i t. p. aktualny jest i wymaga eksperymentalnego zbadania cały szereg najrozmiatszych kwestji z różnych dziedzin życia rolniczego, a więc prócz kwestji nawozowych również zagadnienie odmian, uprawy mech. gęstości, ilości, jakości wysiewu, organizacji gospodarstw, układu płodozmianów, żywienia inwentarzy i t. p. To spowodowało Izbę do poruszenia ideji tworzenia „Kół Doświadczalnych" jako anatomicznych subwencjonowanych przez Izbę zrzeszeń producentów rolnych mających na celu zbadanie różnych potrzeb i właściwości zrzeszonych gospodarstw, Izba też podjęła się ich organizacji. Po objeździe powiatów Pomorza przez referenta doświadczalnego celem zapoznania się z ich specjalnymi potrzebami zapropagowania tej ideji i wybadania terenu podatnego dla niej, po rozpowszechnieniu jej w prasie fachowej codziennej i zredagowawania regulaminu Koła ukonstytuowano z pocz. r. 1927 trzy Koła doświadczalne dwa w (Tczewskiem, Chełmińskiem) z własnymi kierownikami doświadczalnikami i trzecie w Świeckiem z kierownikiem dojazdowym w osobie referenta doświadczalnego Izby. Koło Świeckie w r. 1928 przekształcić się ma na Koło z własnym kierownikiem.

Koło Tczewskie obejmuje głównie objekty, średnie i wielkie o łącznym areale ponad 12.000 mórg. Izba prócz subwencji dostarczyła Kołu brakujących do doświadczeń specjalnych nawozów, pewnych przyborów, i t. d. oraz pomocy fachowo-doradczej swego referenta, który wyjeżdżając do Koła usuwa pewne usterki organizacji, planuje szczegółowe programy doświadczalne na każdy sezon w porozumieniu z kierownikiem Koła i idąc częściowo po myśli życzeń członków, inicjuje nowe tematy doświadczalne, stara się o zaopatrzenie Koła w specjalne nawozy, odmiany, narzędzia, których otrzymanie przez samo Koło byłoby trudniejsze, wreszcie kontroluje działalność doświadczalną Kierownika Koła i t. p. W Kole Tczewskiem założono na wiosnę razem 29 doświadczeń głównie nawozowych ze zbożami zwłaszcza zaś burakami cukrowymi ponadto doświadczenia z pielęgnacją zbóż, uprawkami, gęstością siewu, i rzędów, efektem dłutowania niszczenia chwastów i t. d., wreszcie cztery do-

4

świadczenia odmianowe z ziemniakami. Prawie wszystkie doświadczenia sprzątnięto wyniki otrzymano nadzwyczaj pouczające i udatne. W poszczególnych objektach wyjaśniono szereg aktualnych dla gospodarstwa zagadnień z dziedziny nawożenia o wielkiej praktycznej i pieniężnej doniosłości jedno z nich np. wykazało doskonałe działanie gnojówki na buraki cukrowe, lepsze nawet niż saletry chil. o blisko 10%, inne ogromną opłacalność jednych, ponoszenie znacznych strat przy użyciu innych nawozów. Wybadano efekt i opłacalność głęboszowania, obsypywania obsypnikiem nowego typu, odległości przerywania buraków, plenność odmian ziemniaków których jedna („Gisevius") wybiła się na pierwsze miejsce dając pony od 40 do 120% wyższe od stale wysadzanej i t. d. W jesieni założono 23 różnego typu doświadczeń z oziminami wśród nich cały szereg odmianowych. Na zimę zapoczątkowuje się doświadczenia inwentarzowe. Ponadto 4 gleby zbadano metodą Neubauera na zawartość $K_2O$ i $P_2O_5$ oraz szereg gleb na zawartość $CaCO_3$ i na kwasowość. Wyniki doświadczeń zostaną ogłoszone, odbitki rozdane członkom Koła, Sejmikowi, przylegającym Kółkom roln. i prywatnym małym rolnikom, by stworzyć z Koła ośrodek, wypromieniujący i szerzący postęp rolniczy i zdobycze Koła na tem polu i nazewnątrz wśród małorolnych rolników, dotąd do Koła nie należących. Koło Tczewskie ma tendencję rozszerzenia się na powiat starogardzki z ewentualnością utworzenia tam swej filji. Inny obraz przedstawia Koło Lisewskie pow. Chełmno złożone w blisko 80% z małej i średnej własności, zaś tylko w około 20% z objektów większych. W Kole Lisewskiem założono na wiosnę 54, w jesieni 53 najróżnorodniejszego typu doświadczeń przeważnie raczej o charakterze demonstracji, licząc się ze składem Koła. Część doświadczeń i tu udało się sprzątnąć bez zarzutu, osiągając również wyniki wartościowe i wiele mówiące, a nawet sprowadzające pewien mały przewrót w utratych „regułach" nawożenia i t. p. Działalność referatu była tu niemal identyczna jak w Tczewskiem, odbyło tu nadto więcej zebrań i pogadanek, rozprowadzono szereg broszurek popularnych o uprawie , nawożeniu i t. p. Izba subwencjonowała i to Koło i mniejszym właścicielom dostarczyła bezpłatnie ok. 7.000 kg.

nawozów sztucznych do doświadczeń, około 700 kg. nasienia odmianowego, wystarała się o narzędzia i maszyny do prób, ostatnio zapoczątkowano i oznaczenia kwasowości gleb. Nadto tak tu, jak i w Kole Tczewskiem rozpoczęto ściąganie szczegółowego kwestjonarjusza, obrazującego dokładnie całokształt gospodarstw. Posłuży on do ściślejszej organizacji pracy na przyszłość i ewentualnie dla celów monograficznego opracowania Kół.

W Kole Świeckim, referent Izby założył 5 doświadczeń nawozowych, wprowadzono tu też jako bardzo aktualną sprawę szereg prób z różnymi odmianami łubinów. Ogółem doświadczeń i prób założono 17 na wiosnę, w jesieni referent doświadczalny wskutek zbytniej odległości i nawału pracy nie był w stanie wyjeżdżać na zakładanie doświadczeń. W jesieni przy uczestnictwie i na wniosek referenta Izby postanowiono na Walnem Zebraniu przekształcić Koło od r. 1928 na stałe z własnym kierownikiem.

Na rok 1928 planuje się zorganizowanie dalszych 3—4 Kół, wśród nich jednego wyłącznie z małej własności złożonego na Kaszubach w Kościerskiem.

Ogólną ilustrację rozwoju doświadczalnictwa w tym dziale przedstawi następujące zestawienie z czasokresu 1923 do 1927: Założono doświadczeń względnie demonstracji za pośrednictwem szkół rolniczych, Kół doświadczalnych i t. p.:

| | | | |
|---|---|---|---|
| w r. 1923 | jesień | 7 | |
| „ „ 1924 | wiosna | 15 | 28 |
| „ „ „ | jesień | 1Ś | |
| „ „ 1925 | wiosna | 18 | 39 |
| „ „ „ | jesień | 21 | |
| „ „ 1926 | wiosna | 96 | 136 |
| „ „ „ | jesień | 40 | |
| „ „ 1927 | wiosna | 158 | 330 |
| „ „ „ | jesień | 172 | |

W dalszem rozszerzaniu akcji rozciąggnięto ją w porozumieniu z Kuratorjum O. S. na szkoły powszechne wiejskie, z których wpłynęło dotychczas około 40 zgłoszeń, wreszcie w porozumieniu z D. O. K. na garnizony wojskowe, z których garnizon toruński rozpoczyna już prace, poprzedzoną zorganizowanymi przez referat doświadczalny kursami rolniczemi.

## B. Referat Nasienny.

Wytyczne działalności Pomorskiej Izby Rolniczej na polu nasiennictwa nie uległy zmianom w roku sprawozdawczym. Szczegółowy program czynności jest każdego roku dyskutowany na posiedzeniach Komisji Nasiennej.

W roku 1927 Komisja Nasienna zwoływana była dwa razy: dnia 28 czerwca i dnia 8 października.

Punkty zasadnicze uchwał podawane są do publicznej wiadomości przez umieszczanie ich w „Kłosach".

Kontrola produkcji materjału siewnego odbywała się na zasadach zeszłorocznych. Do przeprowadzenia kwalifikacji, a mianowicie dokonania oględzin roślin na pniu i powtórnej kontroli okopowych, powołani zostali, podobnie jak w roku zeszłym, poza personelem referatu nasiennego, przeważnie kierownicy szkół rolniczych.

W roku 1927 zakwalifikowano w województwie pomorskiem 3103,28 ha w 107 gospodarstwach, z tego przypada na:

| | | |
|---|---|---|
| żyto ozime | 733 ha, | czyli 23,62% |
| pszenicę ozimą | 322 „ | „ 10,37% |
| „ jarą | 31,5 „ | „ 1,01% |
| jęczmień jary | 276,5 „ | „ 8,91% |
| „ ozimy | 12,9 „ | „ 0,41% |
| owies | 557,35 „ | „ 17,96% |
| groch | 83 „ | „ 2,67% |
| łubin | 43 „ | „ 1,35% |
| ziemniaki | 1023,03 „ | „ 32,94% |
| buraki past. | 11 „ | „ 0,35% |
| koniczynę białą | 10 „ | „ 0,32% |

Szczegółowe zestawienie zakwalifikowanych roślin przedstawia się następująco.

## Żyto ozime.

| Nr. | Odmiana | Odsiewy elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Wierzbieńskie . . | — | 30 | 44,5 | 47 | — | — | 121,5 |
| 2 | Petkus L. . . . | 52,5 | 122,5 | 107,5 | 163,5 | — | — | 446 |
| 3 | Wangenheim P. S. G. | 17,5 | 35 | 57 | 42,5 | — | — | 142 |
| 4 | Zeelandzkie Hild . | — | — | 3,5 | — | — | — | 3,5 |
| 5 | Własnej hodowli . | — | — | — | — | — | — | 20 |
| | Razem | 70 | 187,5 | 212,5 | 243 | — | — | 733 |

## Pszenica ozima.

| Nr. | Odmiana | elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Sobótka St. . . | — | 7.5 | 10 | 25 | — | — | 42,5 |
| 2 | Stieglera Nr. 22 . | — | 7,5 | 21,5 | 9 | — | — | 38 |
| 3 | Dickkopf P. S. G. | 3 | 14,5 | — | — | — | — | 17,5 |
| 4 | Herta P. S. G. . | 3,5 | 20 | — | — | — | — | 23,5 |
| 5 | Dickkopf Karst. . | — | — | — | 28 | — | — | 28 |
| 6 | Graniatka Dańk. . | — | — | 10 | — | — | — | 10 |
| 7 | Selekcyjna „ . | — | — | 5 | — | — | — | 5 |
| 8 | Udyczanka . . . | — | 2 | — | — | — | — | 2 |
| 9 | Wysokolitew. Sob. | — | 5 | 54 | 4 | — | — | 63 |
| 10 | Ostka grubokł. Zał. | — | — | 1 | — | — | — | 1 |
| 11 | I. R. Hild . . . | — | — | 4 | — | — | — | 4 |
| 12 | Trotzkopf Bens . | — | 5 | 6 | 6 | — | | 17 |
| 13 | Meteor Bens. . . | — | 4 | 6 | 6 | — | — | 16 |
| 14 | Edel-Epp B. . . | — | — | 4 | 21 | — | — | 25 |
| 15 | Crievener 104 . . | — | — | — | 19 | — | — | 19 |
| 16 | Panzerweizen III . | — | — | 2,5 | — | — | — | 2,5 |
| 17 | Baltikum Pfl. . . | 1,5 | — | — | — | = | — | 1,5 |
| 18 | Własnych hodowli | — | — | — | — | — | — | 6,5 |
| | Razem | 8 | 51 | 138,5 | 118 | — | — | 322 |

## Jęczmień ozimy.

| Nr. | Odmiana | elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Nordland P. S. G. | 2,9 | 5,5 | — | 4,5 | — | — | 12,9 |
| | Razem | 2,9 | 5.5 | — | 4,5 | — | — | 12,9 |

## Jęczmień jary.

| Nr. | Odmiana | elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Hanna Proskovetza | — | — | 5 | — | — | — | 5 |
| 2 | Hanna Hildebranda | — | — | 20 | 37 | — | — | 57 |
| 3 | Gambrinus Ryxa . | — | — | 10 | — | — | — | 10 |
| 4 | Książęcy Sv. . . | — | — | 23 | — | — | — | 23 |
| 5 | Gold Sv. . . . . | — | — | 8,5 | 10 | — | — | 18,5 |
| 6 | Frauhals Sv. . . | — | 11,5 | 3 | — | — | — | 14,5 |
| 7 | Gambrinus P. S. G. | 4,25 | 27,75 | 14,5 | — | — | — | 46,5 |
| 8 | Nordland P. S. G. | — | 19,5 | — | 9 | — | — | 28,5 |
| 9 | Imperial Bens. . | — | — | 12,5 | 10 | — | — | 22,5 |
| 10 | Danubia Ack. . | — | — | 18 | — | — | — | 18 |
| 11 | Isaria . . . . . | — | — | — | 2,5 | — | — | 2,5 |
| 12 | Primus . . . . | — | — | 5 | — | — | — | 5 |
| 13 | Heils Franken . . | — | 5 | — | 3 | — | — | 8 |
| 14 | Kujawski . . . . | — | — | 2,5 | — | — | — | 2,5 |
| 15 | Własnej hodowli . | — | — | — | — | — | — | 15 |
| | Razem | 4,25 | 63,75 | 122 | 71,5 | — | — | 276,50 |

## Pszenica jara.

| Nr. | Odmiana | Odsiewy elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Ostka Hildebranda | — | — | 9 | 5 | — | — | 14 |
| 2 | Allerfruheste Bens. | — | — | 7,5 | — | — | — | 7,5 |
| 3 | Extra Kolben . . | — | 5 | — | — | — | — | 5 |
| 4 | Rubia . . . . . | — | — | 5 | — | — | — | 5 |
| | Razem | — | 5 | 21,5 | 5 | — | — | 31,5 |

## Owies.

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Duppawski St. . . | — | 5 | 5 | — | — | — | 10 |
| 2 | Żółty Lochowa . . | 11,5 | 14,5 | 5,5 | 16 | — | — | 47,5 |
| 3 | „ Pfluga . . . | 2,5 | 26 | 31 | 15 | — | — | 74,5 |
| 4 | Beseler II . . . . | — | 12 | 25 | 25 | — | — | 62 |
| 5 | Gelbstern P. S. G. | — | 2,4 | — | 10 | — | — | 12,4 |
| 6 | Goldkorn P. S. G. | 7,6 | 21,95 | 10,40 | 39 | — | — | 78,95 |
| 7 | Zółty Rimpau'a . . | — | 5,5 | — | — | — | — | 5,5 |
| 8 | Victoria P. S. G. . | 2,5 | — | — | — | — | — | 2,5 |
| 9 | Sobieszyński . . . | — | — | 75 | — | — | — | 75 |
| 10 | Królewski . . . . | — | 5 | — | — | — | — | 5 |
| 11 | Koronowy . . . | — | — | — | 7,5 | — | — | 7,5 |
| 12 | Zwycięzca Sv. . . | — | 11,5 | 63,5 | 27 | — | — | 102 |
| 13 | Ligovo Sv. . . . | — | — | 28 | 10 | — | — | 38 |
| 14 | Złoty deszcz Sv. . | — | — | 2,5 | — | — | — | 2,5 |
| 15 | SilberLigowo P.S.G. | — | — | 34 | — | — | — | 34 |
| | Razem | 21,4 | 103,86 | 279,90 | 149,50 | — | — | 557,35 |

## Groch.

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Duży ziel. Folger . | — | 5 | 22 | 24 | — | — | 51 |
| 2 | Polny Pfluga . . | 1,5 | 6 | 7,5 | — | — | — | 15 |
| 3 | Concordia . . . | — | — | — | 8 | — | — | 8 |
| 4 | Solo Sv. . . . . | — | — | 3 | — | — | — | 3 |
| 5 | Victoria Mahnd . | — | — | — | — | 6 | — | 6 |
| | Razem | 1,5 | 11 | 32,5 | 32 | 6 | — | 83 |

## Łubin.

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Czerw. Maerckla . | — | — | — | 19 | — | — | 19 |
| 2 | Niebieski najwczes. Pfluga . . . . | 1,5 | 6 | 16,5 | — | — | — | 24 |
| | Razem | 1,5 | 6 | 16,5 | 19 | — | — | 43 |

## Ziemniaki.

| Nr. | Odmiana | Odsiewy: Sel. krzów | elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Industria Modrowa. | 1 | — | 39.5 | — | 208 | 15 | 129 | 392.5 |
| 2 | Preussen Modrowa . | 1 | — | 30.0 | — | 120.5 | 4 | 20 | 175.5 |
| 3 | Gisevius Modrowa . | 1 | — | 34.5 | — | 144 | 5 | 9 | 193.5 |
| 4 | Johannsen Modr. . | — | — | 1 | — | — | — | — | 1 |
| 5 | Blücher P. S. G. . . | — | 2.4 | 14.55 | 13.9 | 3.5 | 24 | — | 58.35 |
| 6 | Nowa Indust. P.S.G. | — | 3.2 | — | 27.5 | 14 | — | — | 44.7 |
| 7 | Müllers frühe P. S. G. | — | 0.4 | 0.3 | — | — | — | — | 0.7 |
| 8 | Odenwalder blaue „ | 0.5 | — | — | — | 1 | 12.5 | — | 14 |
| 9 | Hütten P. S. G. . . | — | 0.16 | — | — | — | — | — | 0.16 |
| 10 | Ziethen „ . . | — | — | 6.25 | — | — | — | — | 6.25 |
| 11 | Rosafolia „ . . | — | 0.25 | — | — | — | — | — | 0.25 |
| 12 | Frühe Rosen „ . . | — | 0.07 | — | — | — | — | — | 0,07 |
| 13 | Silesia Kl-S. P . . | — | — | — | 11.25 | — | — | — | 11.25 |
| 14 | Wohltmann „ . . | — | 4.6 | 3.5 | 8.4 | 0.75 | — | — | 17.25 |
| 15 | Deodara K. . . . | — | — | — | 0.25 | — | 5 | 1 | 6.25 |
| 16 | Pepo K. . . . . . | — | — | — | — | 3.75 | — | 5 | 8.75 |
| 17 | Alma C. . . . . . | — | — | — | — | 5 | — | 2 | 7 |
| 18 | Athene 38 . . . . | — | — | — | — | 2 | — | — | 2 |
| 19 | Gertruda . . . . | — | — | — | — | — | 3 | — | 3 |
| 20 | Mod. sel. Księżydwór | 57.25 | — | — | — | — | — | — | 57.25 |
| 21 | Wohltmann 34 St. . | — | — | 3.25 | — | — | — | — | 3.25 |
| 22 | Parnassia . . . . | — | — | — | — | 1 | — | — | 1 |
| 23 | B. Woelkersdorfer . | 1 | — | — | — | — | — | — | 1 |
| 24 | Industria Bens . . | 5 | — | — | — | — | — | — | 5 |
| 25 | Red Star. . . . . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 26 | Zeuwsche blaue . . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 27 | Bravo . . . . . . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 28 | Eigenheimer wiess . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 29 | Bonte star . . . . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 30 | General Devett . . | — | — | 0.05 | — | — | — | — | 0.05 |
| 31 | Własnych hodowli . | 12.75 | — | — | — | — | — | — | 12.75 |
| | Razem | 79.50 | 11 08 | 133.15 | 61.30 | 503.30 | 68.50 | 166 | 1023.03 |

## Buraki pastewne.

| Nr. | Odmiana | Odsiewy: elita | oryg. | I | II | III | dalsze | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Eckendorfy żółte . . | — | — | 4.5 | — | — | — | 4.5 |
| 2 | Eckendorfy czerwone | — | — | 6.5 | — | — | — | 6.5 |
| | Razem | — | — | 11 | — | — | — | 11 |

Oprócz powyższego zakwalifikowano jeszcze 10 ha koniczyny białej.

Największą przestrzeń zajmują u ziemniaków odsiewy II, u innych roślin — odsiewy I, następnie II, oryginalne i elity.

Zasiewy oryginalne zajmowały w sumie około 23% ogółu zakwalifikowanej powierzchni (w r. zeszłym — 20%).

Zdyskwalifikowano w roku bieżącym:

| | |
|---|---|
| pszenicy ozimej | 24,0 ha. |
| żyta ozimego | 43,5 „ |
| jęczmienia | 13,75 „ |
| owsa | 12,75 „ |
| ziemniaków | 46,75 „ |
| razem | 140,75 ha. |

co stanowi ca 4,5% obszaru zakwalifikowanego. Powodem dyskwalifikacji było: niebezpieczeństwo skrzyżowania, zanieczyszczenie, porażenie różnemi chorobami, a także brak dokumentów stwierdzających pochodzenie nasienia lub też nie stosowanie się do przepisów P. I. R., dotyczących kwalifikacji.

Za okres sprawozdawczy wydano 8000 wkładek do worków, które dla odbiorców służą jako dowód zakwalifikowania nasienia. Ponadto wydano 2000 świadectw na przewóz nasion według taryfy ulgowej.

W roku 1926 wydano wkładek do worków 6000 i świadectw na przewóz ulgowy 1000. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że poprzednio wydawane świadectwa służyły jedynie na przewóz 1000 kg., a w roku 1927 ograniczenie to zostało skasowane, widzimy, że handel nasionami siewnemi wzrósł bardzo znacznie. Wzrosło również zainteresowanie jakością nabywanego towaru. Wskazuje na to zwiększone zapotrzebowanie wkładek do worków.

Dążeniem referatu nasiennego jest również zmniejszenie do możliwych granic ilości uprawianych odmian. Obecnie uprawia się zbyt wielką ilość rozmaitych odmian, z których bardzo wiele ma problematyczną wartość gospodarczą. Utrzymują się one jedynie dzięki reklamie lub przez przyzwyczajenie do nich rolników. Taki stan rzeczy wpływa ujemnie na wydajność rolnictwa, nie mówiąc już o trudnościach handlowych, wynikających z niemożności zebrania dużych jednolitych partji.

Najracjonalniejszą i najprędszą drogą, prowadzącą do zmiany tych stosunków jest zakładanie porównawczych doświadczeń odmianowych. Zasadniczy podział na doświadczenia: 1) konkursowe, 2) dzielnicowe i 3) popularyzacyjne, został utrzymany i w roku bieżącym.

Doświadczenia konkursowe zostały przeprowadzone w roku 1927 w następujących majątkach:

**Z jęczmienie:**

Dźwierzno — pow. Toruń — Pole Dośw. P. I. R.
Augustowo — pow. Brodnica — p. J. Jaworski.
Radzyn — pow. Grudziądz — p. K. Wiechmann
Zamarte — pow. Chojnice — Polsko-niemiecka hod. nasion

**Z owsem:**

Dźwierzno — pow. Toruń — Pole Dośw. P. I. R.
Tuchołka — pow. Tuchola — p. Dr. Germann
Żarnowiec — pow. Puck — p. W. Zipser
Zamarte — pow. Chojnice — Polsko-niem. hodowla nasion
Dargolewo — pow. Wejherowo — p. H. Ostrowska

Założone w jesieni 1927 roku:

**Z żytem:**

Dźwierzno — pow. Toruń — Pole Dośw. P. I. R.
Skarpa — pow. Sępolno — p. L. Prądzyński
Kopytkowo — pow. Gniew — p. A. Plehn
Stara Jania — pow. Gniew — p. K. Maercker
Zamarte — pow. Chojnice — Polsko-niem. hodowla nasion.

**Z pszenicą:**

Dźwierzno — pow. Toruń — Pole dośw. P. I. R.
Starzyński Dwór — pow. Puck — p. L. Rybiński
Tylice — pow. Toruń — p. Z. Buczkowski
Kopytkowo — pow. Gniew — p. A Plehn
Nawra — pow. Toruń — p. J. Sczaniecki
Zamarte — pow. Chojnice — Polsko-niem. hodowla nasion.

Doświadczenia dzielnicowe w roku 1927 założono w 18 większych lub średnich majątkach. Z cyfry tej 5 doświadczeń przypada na żyto, 6 — na pszenicę ozimą, po 1 na owies i jęczmień i 7 na ziemniaki.

W porównaniu z rokiem poprzednim, w którym po raz pierwszy doświadczenia te wprowadzono w życie, zaznaczyła się w roku sprawozdawczym znaczna zwyżka, gdyż w roku zeszłym doświadczeń tej kategorji założono tylko 7.

Doświadczenia popularyzujące zakładane są prawie wyłącznie u drobnych rolników.

W sezonie wiosennym 1927 r. załozono doświadczeń: z owsem 24, z jęczmienie 9, z pszenicą jarą 4, z ziemniakami 36, z kukurydzą 3.

W sezonie jesiennym 1927 r. założono doświadczeń: z żytem 27, z pszenicą 12.

Do doświadczeń tej kategorji użyto:

4 odmiany owsa: Sobieszyński, Niemierczański, Findling, Żółty Pfluga.

4 odmiany jęczmienia: Kutnowski wczesny, Hanna Hild., Hanna Gambrinus Ryxa, Gambrinus P. S. G.

4 odmiany żyta. Petkus L, Wierzbieńskie, Zeelandzkie, Włoszanowskie.

4 odmiany pszenicy ozimej: Graniatka Dańk., Wysokolitewka Sobiesz., Sobotka St., Stieglera N 22.

W każdem doświadczeniu dołączono prócz tego dla porównania odmianę miejscową.

Zakładanie doświadczeń popularnych i nadzór nad niemi, a także w niektórych wypadkach pomoc fachową przy zakładaniu doświadczeń konkursowych i dzielnicowych, powierzono szkołom rolniczym P. I. R., z których każda w swoim okręgu przeprowadzała je przez swój fachowy personel nauczycielski, używając do pomocy również zdolniejszych uczniów.

Poza prowadzeniem doświadczeń i kwalifikowaniem zasiewów nasiennych referat udzielał licznych porad fachowych, pisemnie lub ustnie wskazując dobór odmian, ich wartość i t. p., przeprowadzał selekcję ziemniaków w majątku Komierowo, na żądanie władz wydawał opinje w sprawach dotyczących nasiennictwa, brał udział przy opracowywaniu nowej taryfy celnej i t. d.

W roku sprawozdawczym referent działu nasiennego wraz z uproszonym członkiem Komisji p. Dr. Kosteckim dokonał szczegółowej inspekcji gospodarstw hodowlanych na Pomorzu.

Wynikiem tej inspekcji było stwierdzenie, że na terenie Pomorza w chwili obecnej znajdują się dwie hodowle nasion, które mogą być uznane jako stojące na wysokości swego zadania, a mianowicie: hodowla buraków pastewnych

Wiechmanna w Radzynie i hodowla ziemniaków Modrowa w Gwiżdżynach.

Prócz wyżej wymienionych, jest jeszcze na Pomorzu kilka majątków zajmujących się hodowlą roślin, nie są one jednak jeszcze uznane. Uznanie majątków tych za hodowle może nastąpić w najbliższych latach.

## C. Referat Ogrodniczy.

Referat ogrodniczy na podstawie już w przeszłym roku ustalonego programu w dalszym ciągu rozwijał swą czynność w szerokim zakresie nad uporządkowaniem i poprawieniem sadów włościańskich i osadniczych, które jeszcze dotychczas znajdują się w wielkiej części w zaniedbaniu, gdyż niektórzy rolnicy nie zrozumieją, że sad owocowy, ażeby się normalnie rozwijał i rodził piękne owoce, potrzebuje przynajmniej takiej samej opieki, jak hodowla innych płodów rolniczych. Zatem ażeby dokładnie wyjaśnić, jakie prace winny być koniecznie wykonywane w sadach, by takowe odpowiednio się rozwijały i obficie rodziły, urządzono wzorem zeszłorocznym 3 dniowe kursa ogrodnicze w różnych miejscowościach Pomorza na których omawiano obszernie nie tylko prace dotyczące polepszenia sadów, ale również zakładania nowych sadów handlowych, gdyż te przedewszystkiem, mogą przynieść rolnikowi dodatnie korzyści. Omawiano także racjonalne przechowywanie owoców, przeroby owocowe, prowadzenie amatorskich szkółek drzew owocowych (których już kilka powstało na Pomorzu), oraz hodowlę i przechowywanie rozmaitych warzyw, jako również ważnej gałęzi produkcyjnej w rolnictwie. Kursów kilkudniowych odbyło się 14. Referatów na zebraniach członków Kółek rolniczych i zebraniach ogrodniczych 10.

Poza kursami ogrodniczemi przeprowadzono lustracje sadów w licznych miejscowościach jak w Jabłówku, Bobowie, Zamadzie, Dąbrówce, Rychnowie, Wydmuchowie; Sierakowicach; Komierowie; Ogorzelinach, Brusach, Łążynie, Tymawie, Suminie; Brachnowie; Strzelnie, Kiełpinie, Głęboczku, Zajączkowie; Klonówku, w okolicy Tucholi, w oko-

licy Działdowa, w Pasiece, Głażewie i wielu innych. Lustracje takie najwięcej przyczyniają się do poprawienia sadów, jak również do zaprowadzenia racjonalnych hodowli rozmaitych płodów ogrodniczych w gospodarstwach rolnych, ponieważ każdemu z osobna udziela się fachowych porad w jego własnym ogrodzie, odnośnie pielęgnowania drzew, oraz doboru i hodowli stosownych produktów ogrodniczych na danej glebie. Rezultat tego rodzaju czynności zaznaczył się w wielu miejscowościach bardzo dodatnio, gdyż poprzeszczepiano drzewa (gdzie to było potrzebne) i poczyszczono takowe, prześwietlono korony, uprawiono ziemię pod drzewami, słowem sad uporządkowano.

Przy objazdach lustracyjnych badano równocześnie warunki glebowe do projektowanych nowych sadów, celem zestawienia odpowiednich gatunków i odmian owoców na daną glebę. Pomorska Izba Rolnicza zakłada w bieżącym roku jako wzór 6 sadów handlowych w różnych powiatach. Do tych sadów dostarcza drzewka za pół ceny oznaczonej w cenniku swych szkółek w Łysomicach. Pozatem dostarczała Izba z swych szkółek w Łysomicach około 3000 drzew owocowych mniej zamożnym rolnikom po znacznie zniżonej cenie, a w celu zachęcenia osadników do zakładania sadów przyznała 4 osadnikom po 15 drzew, a 3 osadnikom po 20 drzew owocowych bezpłatnie. Prócz tego oddała Izba bezpłatnie do dyspozycji Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego 2000 krzewów i różnych drzewek w czem 200 drzewek owocowych na urządzenie świąt sadzenia drzew przez szkoły powszechne.

Przy pomocy referatu ogrodniczego piękne sady założyli członkowie Kółka rolniczego w Otłoczynie i Grabiu do których założenia zakupili około 1000 drzew, w Szkółkach P. I. R. a ponieważ tamże w bliskości znajduje się miejsce kąpielowe Ciechocinek, który potrzebuje dużo produktów ogrodniczych, pozakładano również szparagarnie, plantacje truskawek i większe hodowle warzyw. Dążeniem referatu ogrodniczego jest, ażeby to samo zrobili członkowie Kółek w okolicy Gdyni.

Izba w swej działalności pozostaje w stałym kontakcie z Pomorskim Związkiem Ogrodników produkujących, skła-

dającym się z trzech grup: Toruń, Bydgoszcz i Grudziądz. Ostatnia urządziła w bieżącym roku kwiatowy pokaz, który zwiedziło przeszło 7000 osób prócz miejscowych szkół.

Na rok przyszły projektuje Związek z udziałem Pomorskiej Izby Rolniczej Pomorską Wystawę Ogrodniczą w Toruniu, przygotowania już rozpoczęto i wystawa przyczyni się niezawodnie do rozwoju ogólnego ogrodnictwa na Pomorzu.

Przy moralnem poparciu Izby, Związek rozwija się coraz więcej, i rozszerza swe kultury w tym stopniu, że znaczne ilości produktów ogrodniczych wysyła do Gdańska; przeważnie ważywa wczesne oraz pomidory i ogórki, a rośliny doniczkowe i kwiaty cięte wysyła do Warszawy, Łodzi, Lwowa oraz innych miast. Pozatem czyni się przygotowania do eksportu za granicę.

Ażeby mieć na oku całokształt ogrodnictwa w całej Polsce, pozostaje Izba również w stałym kontakcie z Związkiem Zrzeszeń ogrodniczych w Warszawie, w którym skupiają się nietylko różne Związki zawodowo-ogrodnicze, lecz także Związki posiadaczy sadów. Na ważniejsze posiedzenia Związku Zrzeszeń wysyła Izba swego delegata.

W celu ostatecznego ustalenia doboru owoców handlowych, zdatnych na eksport, odbył się w Warszawie, staraniem Związku Zrzeszeń zjazd Pomologów i owocoznawców, połączony z Wystawą Pomologiczną z całej Polski. Na wystawę tę wysłała Izba dość obszerną kolekcję owoców z Pomorza, a w obradach zjazdu brał także udział Ref. Izby. Z proponowanych przez referenta Izby 10 odmian jabłek uchwolono 4 dla 6 województw Polski i to: Oliwka żółta, Piękne z Boskoop, Rtt. Landsberska, Rtt. Baumanna, a 3, dla województw Polski i to: Żeleźniak, Kardynalskie, Grochówka. Pozostałą 3 polecono do prób.

Z proponowanych 12 odmian grusz uchwalono 8 i to: Dziekanka lipcowa, Fawor ytka, Wiliamsa, Bera Hardy, Dobra Ludwika, Wyśmienita z Charnen, Józefinka z Mechalu i Plebanka. Pozatem 2 do obsadzania dróg, Dobra szara i Bergamota jesienna.

Ogólnie polecano hodowlę czereśni na odpowiednie podglebia, jako owocu bardzo poszukiwanego w kraju i zagranicą.

Referat ogrodniczy zajmuje się również i ogrodnikami dominjalnym i od czasu do czasu wygłasza na ich zebraniach referaty fachowe. W okresie sprawozdawczym wygłoszono 3 referaty.

Szkółki Pomorskiej Izby Rolniczej w Łysomicach rozwinęły się do tego stopnia, że już zabrakło terenu. W jesieni b. r. udało się Izbie uzyskać 15 ha gruntu w maj. Państwowym Piwnice dla dalszego rozszerzenia szkółek, gdyż na dotychczasowym obszarze (około 10 ha) niemogą szkółki sprostować swemu zadaniu. Drzewka owocowe pół i wysokopienne produkują już szkółki w znacznej ilości, są w stanie prawie pokryć chwilowe zapotrzebowanie Pomorza. Po zatem produkują dość pokaźne ilości roślin na żywopłoty, sadzonki drzew alejowych, oraz drzew iglastych, krzewów zdobnych i t. d.

Szkółki drzew owocowych w Łysomicach rozprowadziły w r. 1926-27 ogółem 6132 szt. drzewek owocowych i 129.605 szt. dziczek oraz siewek różnych gatunków drzew za kwotę 32,078 zł.

Nadmienia się, że jest to pierwszy sezon sprzedaży, gdyż szkółki rozpoczęły działalność w roku 1923.

Natomiast braknie jeszcze w szkółkach owocowych drzew krzaczastych, formowanych, krzewów owocowych, róż, bzów szczepionych i innych krzewów zdobnych. Obecnie po uzyskaniu nowego terenu produkcję stopniowo się uzupełni tak, że w 3—4 lat będą mogły szkółki pokrywać całkowite zapotrzebowanie produktów w zakres szkółkarstwa wchodzących.

### 3. WYDZIAŁ OŚWIATY ROLNICZEJ.

Zakres działania Wydziału w roku sprawozdawczym nie uległ żadnym zmianom i obejmował dział szkolnictwa rolniczego i oświatę pozaszkolną. Wydział prowadził kierownictwo i organizację 11 szkół P. I. R. i sprawował nadzór, poruczony mu przez Ministerstwo Rolnictwa, nad kursami prywatnemi gospodarstwa domowego w Działdowie. Dział oświaty pozaszkolnej obejmował specjalne kursy kobiece i pracę oświatową w Kółkach rolniczych. W swych czynnościach współdziałał Wydział z Komisją Oświatową P. I. R., która zebrała się dwukrotnie, a to pierwszy raz na wspólnej trzechdniowej konferencji nauczycielskiej z współudziałem delegatów Ministerstwa Rolnictwa i Wielkopolskiej Izby Rolniczej, drugi raz w sprawach budżetu szkolnictwa rolniczego.

Ilość szkół rolniczych nie uległa zmianie: istnieje 10 męskich szkół rolniczych i 1 żeńska. W szkołach rolniczych pracuje 28 nauczycieli, pod kierunkiem i nadzorem naczelnika wydziału; pozatem w wydziale pracuje 1 sekretarka. Pracę oświatową pozaszkolną prowadził również personel szkolny szkół męskich, oraz naczelnik wydziału. Wykładów na różne tematy rolnicze, hodowlane, mleczarskie, o ratowaniu zwierząt i t. p. wygłoszono przez personel nauczycielski przeszło 300, a przez naczelnika wydziału oświaty 25.

Sześciotygodniowych kursów kobiecych kroju i szycia urządzono sześć, czterotygodniowych kursów gotowania pięć. Z pierwszych korzystało 400 uczennic, z drugich 150. Oba rodzaje kursów są bardzo pożądane.

Frekwencja uczniów w szkołach rolniczych była średnia. Ogólna liczba uczniów i uczennic wynosiła w końcu roku sprawozdawczego 1926-27 — 355 osób. Frekwencja w stosunku do poprzednich lat zmniejszyła się, co przypisać należy temu, iż mniej zgłasza się uczniów bezrolnych, którzy

błędnie sądzili, że szkoła rolnicza ma im zapewnić posady urzędników gospodarczych. Z ogólnej liczby 355 ukończyło szkołę w roku sprawozdawczym 206 uczniów, czyli okrągło 19 osób na jedną szkołę.

Frekwencja byłaby silniejsza, gdyby wszystkie szkoły posiadały odpowiednie internaty; koszty utrzymania poza internatem są bowiem stosunkowo za wysokie. Istniejące zaś internaty są za szczupłe i oprócz tego niedostatecznie urządzone.

Frekwencja uczniów od chwili powstania szkół polskich na Pomorzu przedstawia się następująco:

| l. p. | Siedz. szk. | char. szkoły | Data uruchom. szkoły | Ilość uczniów w latach | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | 1920 21 | 1921 22 | 1922 23 | 1923 24 | 1924 25 | 1925/26 kurs I II | 1926/27 kurs I II |
| 1 | Brodnica | męska | 24. XI. 20. | 17 | 32 | 24 | 36 | 45 | 25 23 / 48 | 46 |
| 2 | Byszwałd | „ | 15. XI. 23. | — | — | — | 21 | 39 | 22 17 / 39 | 23 19 / 42 |
| 3 | Kościerzyna | „ | 26. II. 21. | 15 | 40 | 50 | 36 | 57 | 17 17 / 34 | 15 15 / 30 |
| 4 | Kowalewo | „ | 3. XI. 21. | — | 23 | 51 | 58 | 58 | 20 22 / 42 | 22 20 / 42 |
| 5 | Kowalewo | żeńska | 3. XI. 21. | — | 25 | 35 | 34 | 26 | 24 | 34 |
| 6 | Pawłowo *) | męska | 9. XII. 22. | — | — | — | 48 | 44 | 22 28 / 50 | 22 28 / 50 |
| 7 | Skórcz **) | „ | 5. X. 21. | — | 39 | 42 | 61 | 36 | 17 | 24 |
| 8 | Świecie | „ | 15. X. 21. | — | 32 | 34 | 21 | 30 | 13 13 / 26 | 15 12 / 27 |
| 9 | Świecie szk. niemiecka | „ | 15. X. 22. | — | — | 26 | 21 | 29 | 27 | 33 |
| 10 | Toruń | „ | 3. XI. 21. | — | 37 | 38 | 35 | 19 | 18 | 18 |
| 11 | Wejherowo | „ | 3. II 23. | — | — | 30 | 38 | 49 | 13 17 / 30 | 16 17 / 33 |

Kuratorja szkolne wykazały naogół niedostateczną ruchliwość, i tak: Kuratorja szkół w Byszwałdzie, Brodnicy, Pawłowie, Kowalewie, Skórczu, Świeciu i Wejherowie nie zabrały się ani razu, natomiast interesowali się żywo szkołami poszczególni członkowie kuratorjów jak pp. Starostowie powiatowi n. p. pp. Olszewski, Kowalski, Popiel, Dr. Chmielecki, Dr. Bartz, Dr. Bogra i Lipski, Potocka, Gajewska, Jan Główczewski i Ignacy Żylicz.

*) Dzisiejsza szkoła w Pawłowie powstała w Chojnicach, skąd została do Pawłowa przeniesiona późną jesienią roku 1926.

**) Dzisiejsza szkoła w Bielawkach została w 1927 przeniesiona ze Skórcza.

## Gospodarstwa Szkolne.

Gospodarstwa szkolne posiadają cztery szkoły, a mianowicie Bielawki, Byszwałd, Kowalewo i Pawłowo. Bielawki otrzymała Izba dopiero w maju 1927 roku. Poważne trudności powstały przy organizowaniu tego gospodarstwa z powodu sporu sądowego byłego dzierżawcy Bielawek ze Skarbem Państwa. Jednakże mimo tych trudności, dzięki czynnej pomocy ze strony p. Płocieniczaka, zostało gospodarstwo obsiane i obsadzone, a nawet znaczną część przydzielonych nieużytków zamieniono na użytki rolne. Oddane do użytku budynki z braku funduszów nie zostały dotąd przystosowane do celów szkolnych; uskuteczniono jedynie najpotrzebniejszy remont. Z inwentarza zakupiono dla gospodarstwa 2 pary koni, kilka krów i najkonieczniejszy inwentarz martwy.

Gospodarstwo w Byszwałdzie rozwija się dobrze, tak pod względem kultury ziemi, jak i w dziedzinie hodowlanej; niezbędne jest tylko dobudowanie chlewni.

Gospodarstwo szkolne w Kowalewie jest nieodpowiednie, gdyż ziemia przydzielona została w pięciu oddzielnych parcelach, sąsiadujących bezpośrednio z innemi gospodarstwami, wskutek czego i narażone jest na rozliczne szkody.

Gospodarstwo w Pawłowie istnieje od roku i rozwija się pomyślnie; plony miało mierne mimo późnego siewu zarówno jesiennego jak i wiosennego. Zakupiono również 2 pary koni i kilka sztuk bydła, podobnie jak w Bielawkach.

Inne szkoły mieszczą się w swych siedzibach jako szkoły dwuzimowe, a tylko szkoła toruńska została przeniesiona do Kałdusa pod Chełmno z powodu nieodpowiedniego pomieszczenia w Toruniu i słabej frekwencji, nie przekraczającej 20 czniów.

Pilną sprawą jest znalezienie odpowiedniego pomieszczenia dla szkoły w Wejherowie, gdyż Starostwo Krajowe wypowiedziało Izbie dotychczasowe pomieszczenie, a szkoła znajduje się do 15. II. 1928 r. w etapie emigracyjnym.

## Internaty.

Szkoły w Brodnicy, Bielawkach, Byszwałdzie, Kałdusie, Kowalewie, Pawłowie i Świeciu mają schroniska lub in-

ternaty; natomiast brak ich zupełnie przy szkołach w Kościerzynie i Wejherowie. Utworzenie odpowiednich internatów będzie możliwe z chwilą pozyskania dla tych szkół ośrodków na wsi, co umożliwi korzystanie ze szkół i mniej zamożnym synom włościańskim.

Sprawozdania poszczególnych szkół przedstawiają się następująco:

## 1. Szkoła rolnicza w Bielawkach.

**Wiadomości ogólne.** Dzisiejsza szkoła rolnicza w Bielawkach pod Pelplinem została w ciągu roku sprawozdawczego przeniesiona ze Skórcza, gdzie się mieściła tymczasowo w budynku szkoły ewengelickiej. Przydzielone zostały szkole w Bielawkach obszerny gmach mieszkalny, oficyna, czworak dwa budynki gospodarcze.

Gospodarstwo przejęła szkoła 1 maja br., skutkiem czego trzeba było postarać się o inwentarze żywy i martwy. Kupiono zatem 4 konie, 3 krowy i niezbędne do uprawy i obsiewu roli narzędzia gospodarskie.

**Kuratorjum** w bież. roku sprawozdawczym nie odbyło żadnego zebrania.

**Grono nauczycielskie** uległo pewnej zmianie. Kierownikiem pozostał nadal p. inż. agr. Jan Szczepański. Nauczyciel fachowy p. Pruski ustąpił z dniem 1. 4. br., a na jego miejsce przeniosła P. I. R. p. Kossowskieggo z Byszwałda.

**Uczniowie i internat.** W roku sprawozdowczym odbył się tylko kurs I. nauki z powodu przekształcenia szkoły z rocznej na zimową. Zmiana charakteru szkoły nastąpiła z powodu słabej frekwencji i oświadczenia większości zgłoszonych uczniów, że mogą kończyć tylko szkołę zimową. Urządzenie internatu doznało ulepszenia dzięki subwencjom Wydziałów powiatowych w Starogardzie, Tczewie i Gniewie, zakupiono bowiem z tych funduszów łóżka i szafy.

Zbiory naukowe zostały powiększone pracą nauczycieli i dokupem. Tablice podklejono i pomieszczono je w odpowiednich skrzyniach, dokupiono dzieł do bibljoteki, która liczy dziś 390 książek.

**Kronika szkoły.** Nauka rozpoczęła się 18. 10 1926 r. Rok szkolny zakończono 24. 3. 1927 r. Naukę kontrolował w czasie trwania kursu trzechkrotnie nacz. wydz. ośw. PIR. W ciągu kursu odbyli uczniowie kółka wycieczek z nauczycielami, zwiedzając młyn parowy w Skórczu, wystawę drobiu w Toruniu, Instytut Naukowy w Bydgoszczy, gospodarstwo rolniczo-przemysłowe w Nowejwsi i gospodarstwo włościańskie w Wielbrandowie. Ponadto urządzali uczniowie regularne odczyty tygodniowe samokształcące pod kierownictwem nauczycieli.

**Działalność pozaszkolna** grona nauczycieli była następująca: Kierownik szkoły wygłosił 10 referatów, a nauczyciel fachowy 6 referatów w Kółkach rolniczych, ponadto kierownik wyjeżdżał 24 razy w sprawach hodowlanych 14 razy w sprawach doświadczalnictwa u włościan, wspólnie z nauczycielstwem fachowem. Badanie zdrowotności ziemniaków wymagało 10 wyjazdów. Inne zajęcia pozaszkolne ponadto zaabsorbowały kierownika w 23 dniach, nauczyciela w 3 dniach.

**Gospodarstwo szkolne** zaczęto organizować w kierunku hodowlanym z uprawą buraka cukrowego. W bieżącym roku sprzątnięto przejęte od Okręgowego Urzędu Ziemskiego oziminy, ponadto obsiano 15 ha jarzynami. Z powodu przejęcia gospodarstwa przez szkołę dopiero w dniu 1 maja b. r.; zbiory były słabe i wahały się między 10—12 kwintali z hektara.

## 2. Szkoła Rolnicza w Brodnicy.

**Rys historyczny.** Szkoła istnieje 7-my rok. Ogółem od czasu powstania szkoły korzystało z nauki 290 uczniów, z pośród których ukończyło kursy 93 uczniów.

**Kuratorjum szkoły.** Kuratorjum nie uległo zmianie od zeszłego roku, jednak w okresie sprawozd. nie odbyło ani jednego posiedzenia.

**Kierownictwo** spoczywa w rękach p. inż. Komara.

**Kronika szkoły.** Naukę rozpoczęto dnia 3 listopada 1926 r. Dnia 4 12. urządzono wycieczkę z uczniami do obór Kółka hodowlanego w Szczepankach. Naczelnik Wydziału Oświatowego p. J. Froń kontrolował stan nauki dnia 11. 1. 1927 r. Przewodniczący Kuratorjum starosta p. Ossowski dwukrotnie przysłuchiwał się lekcjom w dn. 10 1. i 5. 3. 27 r.

Zakończenie roku szkolnego odbyło się w dn. 29. 3. 27 r. w obecności Naczelnika Wydziału Oświatowego p. J. Fronia, kilku członków Kuratorjum i gości.

**Uczniowie.** Do szkoły chodziło 48 uczniów, z tego na k. I. 25 uczniów, na k. II. 23 uczniów. Z pow. brodnickiego pochodziło 27 uczniów tj. 56,2%, z działdowskiego 5 uczniów tj. 10,4%, z lubawskiego 4 uczniów tj. 8,6%, z rypińskiego 3 uczniów tj. 6,2%, z innych powiatów 9 uczniów tj. 18,6%. W internacie mieszkało 18 uczniów, prywatnie w mieście 10, a dojeżdżało lub dochodziło 20 uczniów.

Dziesięciu uczniów uzyskało z P. I. R. zniżenie opłaty czesnego od 25% do 50%. Jeden uczeń uzyskał z Wydz. Pow. w Rypinie stypendjum w kwocie 162.50 zł.

**Pomoce szkolne.** Bibljoteka szkolna liczy 387 tomów popularnych i naukowych. W okresie sprawozd. przybyło zatem 46 tomików. Uczniowie w czasie trwanie nauki wypożyczali 571 książek, zatem jeden uczeń przeczytał około 13 książek.

W dziale okazów rolniczych i hodowlanych kompletowano zbiór nasion i chwastów, sporządzono zbiór odmian zbóż na podstawkach, zestawiono szczęki końskie dla rozpoznawania wieku po zębach.

Zakupiono kilka tablic, przyrządy do kwasowości gleby, kilka instrumentów weterynaryjnych i dwie szafy oszklone do przechowywania pomocy szkolnych.

**Prace pozaszkolne.** Działalność oświatowa obejmowała 35 odczytów rolniczo-hodowlanych, wygłoszonych na zebraniach Kółek Rolniczych. P. Komar wygłosił 23, p. Butryn 12 pogadanek. Działalność rolnicza obejmowała poletka doświadczalne, których założono 17 w 14 różnych miejscowo-

ściach powiatu, oraz kwalifikowania zbóż, przeprowadzone w 7 miejscowościach.

W związku z czynnościami pozaszkolnymi wyjeżdżał personel 141 dni.

### 3. Szkoła Rolnicza w Byszwałdzie.

**Kronika szkoły.** Rok szkolny rozpoczęto dnia 3 listopada 1926 r., zakończono w dniach 5 i 6 kwietnia 1927 r. Na kurs pierwszy zgłosiło się 22 (w roku 1926 — 16) uczniów, w tem 17 z powiatu lubawskiego, 1 z brodnickiego, 2 z działdowskiego, 2 z Małopolski. na kurs drugi zostało wpisanych 17, w tem 13 z powiatu lubawskiego, 2 z działdowskiego, 2 z Małopolski. Kurs drugi ukończyli wszyscy z postępem dobrym i b. dobrym.

Oprócz kierownika, nauczyciela fachowego i praktykanta nauczycielskiego jako stałych, z sił dochodzących uczyli: religji, miejscowy ks. wikary i śpiewu, rektor z Lubawy p. Murawski.

W pracy oświatowej w powiecie, szczególnie w Kółkach nauczycielstwo brało żywy udział. Urządzono 3-dniowe kursy rolniczo-oświatowe w Skarlinie w dniach 12, 13 i 14 lipca ub. r. i wygłoszono ponad 60 referatów w Kółkach rolniczych, przeprowadzono 19 doświadczeń nawozowych i odmianowych i t. p.

**Gospodarstwo szkolne** obejmuje 38,7700 ha t. j.:

| | | |
|---|---|---|
| ziemi ornej w płodozmianie . . | 29,9560 | ha |
| ziemi ornej poza płodozmianie . | 0,6200 | „ |
| szkółkę drzew owocowych . . | 0,6350 | „ |
| lucernik . . . . . . . | 1,0050 | „ |
| ogród, sad, park, drogi etc. . . | 2,1840 | „ |
| łąk . . . . . . . . | 5,3700 | „ |

Przeprowadzono doświadczenia odmianowe z ziemniakami i nawozowe na jęczmieniu. Wysiano w celach doświadczalnych kilkadziesiąt odmian różnych zbóż, sprowadzonych od Haage-Schmidta z Erfurtu. Wysiano również 10 kg kukurydzy pastewnej „Biała Perła“, która rozwija się b. dobrze (w końcu sierpnia doszła do 2.50 m.). Przypuszczalny zbiór zielonej masy około 900 q z ha.

Wybudowano nową gnojownię wzorową i przeprowadzono dalszy remont budynków.

Inwentarz żywy liczy 6 krów, 4 jałówki (2 cielne), 1 kogut, 80 kurcząt tegorocznych; 5 krów jałowych i gruźliczych sprzedano, 2 dokupiono. Wydajność mleka wynosi przeciętnie 11 litrów dziennie na sztukę. Nieśność kur przeciętnie 91 jaja rocznie.

W szkółce zaszczepiono wiosną 1050 sztuk jabłoni i grusz, które rozwijają się dobrze.

Szkoła wymieniła gospodarzom tut. w r. ub. około 40 ctn. żyta siewnego i pszenicy, wiosną zaś b. r. sprzedała ok. 400 jaj wylęgowych „zielononóżek".

**Inspekcja hodowlana.** We wrześniu r. ub. przeprowadzono licencję stadników w tut. powiecie, przyczem wypłacono 237 zł. nagród, a w czerwcu r. b. odbyły się pokazy bydła w Lubawie, Kurzętniku, Łąkorzu, gdzie wypłacono 1022 zł. premji. Wygłoszono 11 referatów hodowlanych, pozatem poświęcono sprawom hodowlanym 8 wyjazdów (3 licencję, 2 pokazy bydła, 3 badania gospodarstw).

### 4. Szkoła Rolnicza w Kościerzynie.

Odsetek uczniów, którzy ukończyli oba kursy jest jeszcze mały. W pierwszych latach istnienia szkoły, a zwłaszcza na kursie pierwszym chodzili do szkoły uczniowie, którzy uważali kurs szkoły rolniczej, jako dokształcający, gdzie się mogli nauczyć języka polskiego i rachunków. Inna część uczniów uczęszczała do szkoły dla uzyskania później posady urzędnika gospodarskiego, a mało było synów rolników, którzy wracali do gospodarstwa włościańskiego. Z biegiem czasu szkoła coraz więcej była uważana za placówkę, mającą wykształcić rolnika praktycznego, pracującego na własnem gospodarstwie.

Kuratorjum odbyło zaledwie jedno posiedzenie w sprawie internatu dla uczniów.

**Grono nauczycielskie.** Kierownictwo szkoły spoczywało w rękach p. dyrektora Alfonsa Sikorskiego, nauczycielem fachowym był p. inż. Tadeusz Karmowski.

Przedmioty ogólno-kształcące wykładali: p. prof. Cichocki, p. prof. Grzebień, p. prof. Kahl, p. weterynarz pow. Szawłowski, p. Steinke, ks. Lewandowski, p. Chrzan pszczelnictwo.

**Bibljoteka szkolna.** Bibljoteka szkolna powiększyła się o kilkanaście tomów i liczy obecnie 345 tomów, składających się z dzieł fachowych polskich i niemieckich, oraz beletrystycznych. Z czasopism otrzymuje szkoła „Kłosy" i „Gazetę Gospodarczą".

**Kronika szkoły.** Nauka rozpoczęła się 3 listopada 1926 roku i trwała do 2 kwietnia 1927 r., w którym to dniu odbyło się uroczyste zamknięcie kursów. Dnia 1 kwietnia odbył się w obecności p. naczelnika wydziału oświaty Fronia egzamin kursu II-go. Jak rokrocznie, tak i w tym roku przybyło na oficjalne zamknięcie kursów i egzamin końcowy liczne grono zaproszonych gości.

Szkoła w roku sprawozdawczym urządziła wycieczkę do majątku p. Kąkolewskiego do Orla. Tutaj uczniowie zwiedzili gorzelnię, oborę zarodową oraz widzieli kopiec zakiszonej w r. 1925 brukwi, w którym brukiew całkowita nad ziemią została zakiszona i się bardzo dobrze przetrzymała. Dnia 11 sierpnia zwiedził szkołę p. Prezydent Dr. Esden-Tempski.

**Praca pozaszkolna nauczycieli.** Praca pozaszkolna nauczycieli polegała na urządzeniu licznych poletek doświadczalnych, których założono:

Wiosną roku 1927:

4 doświadczenia demonstracyjne, uprawa i nawożenia ziemniaków,
12 doświadczeń popularnych nawozowych,
15 doświadczeń popularnych odmianowych.

Jesienią roku 1927:

2 doświadczenia dzielnicowe z żytem,
30 doświadczeń popularnych z żytem i pszenicą,
17 doświadczeń demonstracyjnych II na roli z żytem,
4 doświadczeń demonstracyjnych III na łąkach.

Razem 84 doświadczeń.

Na zebraniach Kółek rolniczych w powiecie wygłoszono referatów 36.

Dalsza praca nauczycieli polegała na udzielaniu porad gospodarzom oraz na przygotowaniu zbiorów szkolnych.

W sprawie walki z rakiem ziemniaczanym, jak w ubiegłych latach, tak i w tym roku obaj nauczyciele wygłosili liczne referaty.

Podobnie jak w roku ubiegłym, dyrektor szkoły razem z naczelnikiem wydziału meljoracji rolnej objeżdżał Kółka rolnicze, które o to prosiły, w sprawie meljoracji łąk. Objazdy te były owocne i już kilka nowych projektów meljoracyjnych, jak ostatnio regulacja 22 km. Wierzycy, zostało sporządzonych.

Inspekcja hodowlana przy szkole rolniczej, którą kieruje dyrektor szkoły, rozwinęła poważną działalność, by gospodarzy skupić w Kółka hodowlane; to też w roku bieżącym utworzono nowe Kółka hodowlane w powiecie kościerskim, których liczba wynosi razem 12 z 538 zapisanemi sztukami krów i jałowic.

Przeglądów hodowlanych urządzono w tym roku 6, z których 2 przeglądy przeznaczone były wyłącznie dla Kółek hodowlanych.

Licencja powiatowa stadników zajęła inspektorowi hodowlanemu 10 dni.

P. inż. Karmowski prowadził sekretarjat Pom. Tow. Rolniczego, udzielając członkom towarzystwa licznych porad.

Silny rozwój pracy pozaszkolnej można także wywnioskować z ilości rozjazdów, których było w roku sprawozdawczym 200.

### 5. Szkoła Rolnicza w Kowalewie.

**Wiadomości ogólne.** Szkoła rolnicza w Kowalewie została założona w r. 1921/22, jako szkoła dwuzimowa. W roku 1924, po wysłuchaniu opinji rodziców i kuratorjum szkolnego, przekształcono szkołę na półtoraroczną. Prócz nauki teoretycznej odbywają jeszcze uczniowie zajęcia praktyczne

w gospodarstwie szkolnem. Szkoła kowalewska jest jedyną na Pomorzu szkołą o półtorarocznym czasie nauki.

W roku szkolnym 1926/27 było 42 uczniów, z czego na kursie wyższym 22, a na niższym 20 uczniów. Szkołę ukończyło uczniów 21, a większość byłych wychowanków pracuje dziś w gospodarstwach rodzicielskich. Na kursie niższym jest obecnie 15 uczniów, gdyż 5 opuściło w międzyczasie szkołę.

**Skład Kuratorjum** szkolnego był ten sam, co i w roku poprzednim.

**Grono nauczycielskie** składało się z kierownika p. inż. rol. Andrzeja Miksiewicza i nauczycieli: p. inż. rol. Józefa Gałeka, p. Marjana Kędziora. Z nauczycieli dochodzących uczył religji ks. Józef Sabisz.

**Uczniowie.** Większość uczniów, bo 35-ciu, mieszkało w internacie, mieszczącym się w wydzierżawionym na ten cel gmachu byłego sądu. Internat prowadzą uczniowie na własny rachunek. Tworzą oni również spółdzielnię wyżywienia, rządzącą się własnym statutem, a pozostającą pod kontrolą władz szkolnych. „Koło Koleżeńskie", jednoczące wszystkich uczniów, rozwijało głównie działalność dokształcającą, polegającą na wygłaszaniu referatów, z dziedziny rolnictwa i hodowli. Referatów wygłoszono w roku sprawozdawczym 18. Przy szkole istniał również „Hufiec Szkolny", prowadzony przez nauczyciela p. Kędziorę, a pozostający pod kontrolę władz wojskowych. Na ćwiczenia hufca przeznaczono 2 godziny tygodniowo. W ciągu roku wyjeżdżali uczniowie do Torunia, na naukę strzelania na strzelnicy wojskowej, a przed zakończeniem kursu odbył się pod przewodnictwem p. kapitana Karczewskiego egzamin wojskowy. Władze wojskowe wydały uczestnikom hufca szkolnego świadectwa, oraz udzieliły najpilniejszym członkom hufca nagród w postaci cennych przedmiotów, szkoła zaś nagradzała najpilniejszych książkami.

W ciągu roku sprawozdawczego zwiedzili uczniowie fabrykę maszyn rolniczych „Unia" i rzeźnię miejską w Grudziądzu, cukrownię w Chełmży, wystawę w Toruniu oraz gospodarstwo p. Galińskiego w Łabiszynku pod Gnieznem.

**Zbiory naukowe:** Biblioteka szkolna liczy 500 dzieł, przeważnie treści naukowej. Z pomocy naukowych przybyło kilka tablic poglądowych, okazy soli potasowych, aparat Gaerbera do oznaczania tłuszczu w mleku, oraz radjoaparat pięciolampkowy wraz z głośnikiem.

**Kronika szkolna:** Nauka rozpoczęła się dnia 4 listopada 1926 r. W dniu 19 marca odbył się egzamin końcowy w obecności p. Naczelnika wydziału oświatowego Ministerstwa Rolnictwa prof. Mikułowskiego-Pomorskiego, naczelnika wydizału oświatowego P. I. R. p. Fronia, starosty wąbrzeskiego p. Dra. Prądzyńskiego, członków kuratorjum szkolnego, rodziców uczniów i zaproszonych gości. W ciągu roku sprawozdawczego zwiedzały szkołę wycieczki uczenic szkół rolniczych żeńskich z Gotoszczyzny i z Kościelca. W dniu 29 września wizytował szkołę Pan Minister Rolnictwa Niezabytowski.

**Praca pozaszkolna nauczycieli:** Grono nauczycielskie brało czynny udział w pracy pozaszkolnej. Szkoła prowadziła Inspekcję hodowlaną w powiatach wąbrzeskim i grudziąckim. Na terenie inspekcji istniały poprzednie Kółka Hodowlane w Folęgach i w Nowej Wsi pod Grudziądzem, a w roku sprawozdawczym zorganizowano jeszcze Kółka Hodowlane w Szczepankach i w Łasinie. Inspekcja zorganizowała również 4 pokazy hodowlane (2 w powiecie grudziądzkim, i 2 w wąbrzeskim); pokaz w Łasinie przedstawiał się znakomicie tak co do liczby przedstawianych sztuk bydła, jak również co do jakości inwentarza. Na zebraniach Kółek rolniczych wygłosił personel szkoły 38 referatów, z zakresu rolnictwa i hodowli.

**Gospodarstwo szkolne,** składa się częściowo z przydzielonej szkole osady anulacyjnej, a częściowo użytkuje szkoła ziemie, znajdujące się w rozporządzeniu Urzędu Ziemskiego. Obszar użytków rolnych wynosi 8,5 ha.

Ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo pól szkolnych z miastem szkody w uprawach są znaczne, co uniemożliwia wprowadzenie płodozmianu i zmusza do prowadzenia gospodarstwa dowolnego.

Inwentarz żywy składa się z 2 koni roboczych, 4 krów dojnych (z tych 2 kupiono z obory zarodowej jako pier-

wiastki) 1 jałówki i 12 świń opasanych na boczki. W porze zimowej opasa się na boczki większą ilość świń, kupując na targu prosięta sześciotygodniowe i doprowadzając je do wagi 80—90 kg w ciągu niespełna 5 miesięcy. Mleczność roczna krów wynosiła: krowa Nr. 1 — 3374 litrów, Nr. 2 — 2891 l., Nr. 3 2687 l., Nr. 4 — 3293 l. Średnia mleczność obory wynosi 3081 l. Inwentarze martwe można uważać za zupełnie wystarczające i odpowiadające wielkości gospodarstwa. W roku sprawozdawczym ofiarowała fabryka „Unia" w Grudziądzu: Głębosze, siewnik taczkowy do saletry i ostrą włókę. Ponadto zakupiono opełacz wielorzędowy „Unji" z nożami do zbóż i buraków.

Z narzędzi ręcznych zakupiono 4 aeratory, 5 ruszaczy ręcznych i 3 opełacze ręczne typu „Planek".

W roku 1926. gospodarstwo dało 800 zł. czystego dochodu. W roku następnym zamierza Urząd Ziemski uregulować ostatecznie sprawę przydziału ziemi dla szkoły.

## 6. Szkoła Rolnicza Żeńska w Kowalewie.

**Wiadomości ogólne.** Kurs rozpoczęto w tutejszej szkole 15. X. t. j. z dwutygodniowem opóźnieniem z powodu remontu w gmachu szkolnym, a zakończono 30 lipca. Uczennic zapisanych było 36, świadectwa ukończenia kursu otrzymały 24 ucz. W ciągu roku odpadło uczennic 12, z tego największy % po świętach Wielkanocnych z nastaniem sezonowych robót polnych.

31 uczennic pochodziło z Pomorza, mianowicie: z Brodnickiego pow. 5, z Lubawskiego 5, ze starogardzkiego 4, z Wąbrzeskiego 4, z Chełmińskiego 3, ze Świeckiego 2, z Toruńskiego 2, z Bydgoskiego 2, z Kościerskiego 1, z Grudziądzkiego 1, z Tczewskiego 1. Z innych województw było: z Warszawskiego 2, z Poznańskiego 2, z Białostockiego 1.

**Warsztat szkolny.** Cały objekt szkolny służący do pomieszczenia składa się: a) z gmachu głównego b) domku parterowego i c) budynku gospodarczego. Otoczenie gmachu stanowi park, do którego od strony północnej przylega ogród. W głównym gmachu szkolnym mieszczą się na 1-em piętrze sypialnie na 30 uczennic. Gmach główny poddany był w b. r.

znacznemu remontowi; szczególnie dach, na którym dano częściowo nowy łupek, 1 krokwię i pokryto wieżę nową blachą. Wewnątrz przemalowano sale na parterze, suteryny gruntownie pobielono. Poszczególne ubikacje otrzymały urządzenia nowe.

Kuchnia niezupełnie odopowiada celom szkolnym, gdyż jest o jednym palenisku.

**Inwentarz martwy** gospodarstwa podwórzowego powiększony został w roku 1926/27. o 1) sieczkarnię, 2) młynek do kości, 3) gniazda zatrzaskowe.

**Inwetarz żywy.** Nabyto za pośrednictwem P. I. R. 2 krowy rasy nizinnej. Z dniem 30 sierpnia chlewnia ma jedną maciorę 3 letnią, i maciorkę 8-mio miesięczną, 1 wieprzaka do tuczenia 5 m., 7 młodych — 2½ mies.

W gospodarstwie drobiowym przechodzi się z hodowli orpingtonów na hodowlę zielononóżek. Z końcem sierpnia drób liczy 30 szt. orpingtonów, 4 kaczki pekingi. Razem 54 szt. drobiu.

**Pomoce naukowe.** Z subwencji M. R. i D. P. zakupiła P. I. R. pomoce do nauki fizyki i chemji, z M. R. otrzymano gablotkę z jedwabnikiem morwowym. Izba nadesłała mapę ścienną Europy. Z funduszów na pomoc Szkoła zakupiła tablicę do pisania i 10 tabilc treści hodowlanej.

Bibljoteka szkolna licząca 520 tomów powiększyła się o kilka książek treści naukowej i beletrystycznej.

**Grono nauczycielskie.** Stanowisko kierowniczki szkoły zajmuje p. T. Gorgoniówna. Prócz niej pracują p. p. Kwaśnicka, Reymanówna i p. Frambachówna. Z powodu choroby tejże prowadziła dział kuchni i piekarstwa w zastępstwie p. Z. Ralska. W marcu urlop zdrowotny otrzymała p. Reymanówna. Na jej miejsce zaangażowaną została p. L. Gajdecka. Poza stałym gronem były siły dochodzące: do nauki religji ks. Sobisz, do nauki higjeny p. Rutkowska, nauki hodowoli bydła i trzody p. Froń.

**Wycieczki uczennic.** Dla zapoznania uczennic z krajem ojczystym i instytucjami przemysłowemi urządzano wycieczki i tak w Kowalewie uczennice zwiedziły suszarnię cykorji i mleczarnię, były dwukrotnie w Toruniu, gdzie zwiedziły miasto i były w teatrze, drugi raz wystawę drobiu. Były też

w Golubiu, gdzie zwiedziły zamek i mieszczące się tam muzeum. Dużą, bo dwutygodniową wycieczkę urządzono w czerwcu. Zwiedzono Gniezno, Poznań, szkołę w Nietążkowie, Kraków gdzie brały udział w pogrzebie Słowackiego. Następnie Wieliczkę, Rabę Wyżną, Zakopane, Częstochowę. Koszt wycieczki wynosił przy szkolnem utrzymaniu 92 zł.

Min. Rol. i D. P. udzieliło w 1927 r. dla 3-ch niezamożnych uczennic stypendjum w wysokości 80 złotych miesięcznie.

### 7. Dwuzimowa Szkoła Rolnicza w Świeciu n. W.

**Grono nauczycielskie** składało się z p. Pawła Jagły, dyrektora szkoły, Leopolda Różańskiego inż. rol. nauczyciela fachowego, Józefa Liska, inż. rol., Michała Dewossera nauczyciela. Pozatem uczyli ks. wikary Prabucki — religji, weterynarz powiatowy Sobolewski — weterynarji.

**Uczniowie:** Frekwencja w roku sprawozdawczym wynosiła na kursie niższym 14 uczniów. W trakcie kursu ubyło uczniów 1.

**Kronika Szkoły.** Nauka rozpoczęła się w dniu 3 listopada 1926 r. i trwała do dnia 31 marca 1927 r. Zajęcia praktyczne prowadzono tylko w nauce ogrodnictwa i sadownictwa.

Uczniowie zwiedzili wystawę drobiu w Toruniu w dniu 11. XII. oraz 25. II. elektrownię Gródek.

W trakcie nauki szkoła była wizytowana przez Nacz. Wydz. Oświatowego P. I. R. p. Fronia w dniu 18. III. 27 r. przez Dyrektora Dep.Ośw. M. O. prof. Mikułowskiego-Pomorskiego.

W dniu 15 sierpnia zwiedził szkołę i osadę Marjanki Prezydent P. I. R. p. Dr. Esden-Tempski.

**Internat.** Uczniowie szkoły rolniczej polskiej mieszkają, w internacie lub w mieście. W okresie zimowym mieszkało w internacie 19 uczniów szkoły polskiej i 2 uczniów szkoły niemieckiej. Zarząd internatu tworzy 3 uczniów z wyboru pod nadzorem p. inż. Różańskiego. Utrzymanie w internacie kosztowało przeciętnie 45. zł. miesięcznie. Uczniowie podlegają ustalonemu regulaminowi.

W okresie lata zamieszkiwało internat 4 uczniów szkoły niemieckiej, otrzymując tam śniadania i kolacje.

W maju i czerwcu odbywał się w internacie kurs kroju i szycia.

**Osada Marjanki.** Zgodnie z ustalonym planem zasadzono w roku bieżącym 3250 dziczek jabłoni i 250 dziczek grusz, które zostały w sierpniu zaoczkowane. Jednorocznych, szlachetnych drzewek jest 500 sztuk dwuletnich szlachetnych jest 2000 sztuk, oraz trzechletnich około 1000 sztuk. Ostatnie, z powodu nieszczególnej gleby, rozwijają się bardzo źle. Najlepiej w szkółce udają się odmiany jabłoni „Piękne z Boskoop“ i „białe przeźroczyste“.

Celem skuteczniejszego zwalczania chorób i szkodników roślinnych został zakupiony opryskiwacz.

**Praca pozaszkolna:** Nauczyciele szkoły rolniczej poza funkcjami szkolnemi wypełniają szereg innych, i tak jest przy szkole Sekretarjat Pom. Tow. Rolniczego, prowadzony przez dyr. Jagłę; tnże prowadzi notowania meteorologiczne.

Personel nauczycielski wygłaszał odczyty na zebraniach Kółek rolniczych. W drugiej połowie sierpnia zaczęła się praca nad zorganizowaniem Wystawy Ogrodniczej w zakresie znacznie szerszym, aniżeli w roku ubiegłym, a której termin naznaczono na 1—2 października.

Główna praca organizacyjna tej wystawy spadła na personel nauczycielski szkoły rolniczej.

## 8. Szkoła Niemiecka Jednoroczna w Świeciu.

**Grono nauczycielskie** pozostało w porównaniu z rokiem ubiegłym bez zmian i odpowiada składowi osobowemu polskiej szkoły rolniczej w Świeciu.

Z nauczycieli dochodzących uczyli: naucz. szkoły pow. Kruschardt języka niemieckiego, dyr. biura Wydz. Pow. Pokorski ustawodawstwa, pow. lekarz weteryn. Sobolewski — weterynarji.

**Uczniowie.** Frenkwencja w półroczu zimowem wynosiła uczniów 27, którzy też otrzymali świadectwo ukończenia szkoły. Byli oni wszyscy synami rolników a pochodzili z powiatów bydgoskiego 1, gniewskiego 1, grudziąckiego 1, ino-

wrocławskiego 1, kościerskiego 1, mieleckiego 1, morskiego 1, sępolińskiego 1, świeckiego 6, starogardzkiego 3, szubińskiego 2, toruńskiego 3, wąbrzeskiego 4, wyrzykowskiego 1.

**Kronika.** Nauka rozpoczęła się dnia 18 października 1926.

Z dniem 1 kwietnia rozpoczęto naukę, przewidzianą programem dla kursu wyższego. Poza nauką w szkole odbywały się dla uczniów zajęcia praktyczne na osadzie Marjanki; 28. IV. 1927 uczniowie zwiedzili aukcję bydła zarodowego w Grudziądzu 5. V. — 6. V. 1927 urządzono wycieczkę na Targi Poznańskie, wreszcie 26. VI. 1927 wycieczka szkolna udała się do Leśniewa dla zwiedzenia gospodarstwa p. Lossowa. Naukę zakończono egzaminem w dniu 9 sierpnia.

## 9. Szkoła Rolnicza w Pawłowie.

**Kronika szkoły:** Dnia 9. XI. 26 r. rozpoczęto rok szkolny. Dnia 9. IV. 1927 zakończono rok szkolny.

**Stypendja uczniów:** W b. r. szkolnym Ministerstwo Rolnictwa udzieliło stypendjum dla 4 uczniów w sumie 240 złotych, a jednorazowe stypendjum w sumie 500 złotych, z którego korzystało 10 uczniów.

**Pomoce naukowe.** Wartość zbiorów i pomocy naukowych wzrosła przez kupno, lub sporządzenie przedmiotów przez personel szkolny, o sumę 350 zł.

Bibljoteka liczy 304 dziełek treści naukowej i beletrystycznej. Z bibljoteki korzystało uczniów 29, wypożyczono książek 87, na każdego ucznia czytającego przypada 3 książki.

**Internat.** W b. r. szkolnym mieszkało w internacie 17 uczniów. Utrzymanie wynosiło miesięcznie od 23 do 25 zł. Kuchnia pozostawała całkowicie pod zarządem uczniów.

**Sklepik uczniowski.** Sklepik w b. r. był prowadzony na zasadach współdzielczych. Towary zakupywano w składach chojnickich z odpowiednim rabatem. Dochód ze sklepiku wynosił w tym roku 106 zł. 30 gr. tak, że majątek sklepiku w dniu zamknięcia rachunku przy końcu roku szkolnego wynosił 186 zł. 97 gr. Majątek cały jest ulokowany w towarze.

**Gospodarstwo szkolne.** Gospodarstwo szkolne zostało przydzielone szkole dnia 13 kwietnia 1926 r. (wydzielone z rozparcelowanej domeny państwowej). Od czasu przejęcia do dnia 1 września 1926 r. było one wydzierżawione p. Główczewskiemu Janowi z Lipieńca. Następnie szkoła wzięła je w swój zarząd. Obszar gospodarstwa wynosi 91 ha 95 m. kw. z czego przypada na:

| | |
|---|---|
| ziemię orną . . . . . . | 35.37,47 ha |
| łąki i pastwiska . . . . | 6.64,75 „ |
| podwórze . . . . . . . | 3.42,95 „ |
| park . . . . . . . . | 4.26,85 „ |
| las . . . . . . . . . | 41.28,93 „ |
| Razem . . . . . | 91.00,95 ha |

Inwentarz żywy składa się z czterech koni roboczych, jednego wyjazdowego, dwu źrebaków i dwu krów, wartości ogólnej 4.000 zł.

Inwentarz martwy przedstawia wartość ponad 6.000 złotych.

**Działalność pozaszkolna nauczycieli.** Inspekcja hodowlana: funkcje inspekcji hodowl. pełnił kierownik szkoły, który przeprowadzał kontrolę stacji rozpłodników, brał udział w licencjach stadników w powiatach tucholskim i sępolińskim, urządził trzy pokazy bydła w Tucholi, Brusach i Sępolnie. Ponadto zorganizował dwa Koła hodowlane bydła w Tucholi i Gostyczyznie.

Jesienią 1926 r. personel szkoły kierował akcją badania zdrowotności ziemniaka przyczem p. Raciborski wykrył pierwszy wypadek raka ziemniaczanego na terenie Pomorza t. j. w Czarnižu pow. Chojnickiego.

Następnie personel szkoły przeprowadzał badania na stacjach kolejowych wagonów z ziemniakami, wywożonemi poza granice Państwa.

Oprócz tego z inicjatywy kierownika szkoły zostało zawiązane jedno Kółko Rolnicze w Pawłowie.

Grono nauczycielskie odbyło w ciągu ub. roku 147 podróży służbowych, kierownik szkoły był w rozjazdach służbowych 102 dni, p. Raciborski 22, a p. Rzyman 23 dni, nie

licząc dojazdów służbowych do Chojnic przy badaniu ziem= niaków i innych.

### 10. Szkoła Rolnicza w Toruniu.

**Wiadomości ogólne.** Szkoła Rolnicza w Toruniu w okresie sprawozdawczym miała kurs 10=cio miesięczny i od= była 6 rok szkolny, wypuszczając 5 rocznik swych wycho= wanków.

**Grono nauczycielskie.** Siły stałe: kierownikiem szkoły pozostawał nadal p. inż. Stanisław Adamiec, nauczycielem fachowym p. Grzegorz Kiernicki, przedmiotów ogólnokształ= cących udzielała p. Marja Samekowa.

Nauczycielami dochodzącemi byli: p. nacz. Józ. Froń, p. inż. W. Skrzypek z Wydz. Hodowlanego P. I. R., p. Re= szkę prof. gimnazjalny, ks. Karczyński, prefekt Semin. Żeń= skiego i oficer instrukcyjny 63 p. p. p. por. Zalewski.

Znaczna ilość sił dochodzących tłumaczy się delegacją służbową p. inż. Adamca do Wejherowa do prowadzenia tam= tejszej szkoły Rolniczej w czasie od 15 października do 30 marca 1927 r.

**Kronika szkoły:** Naukę rozpoczęto dn. 1. X. 26 r. za= kończono dn. 28. II. 27. Świadectwa z ukończenia szkoły otrzymało 18 wychowanków. Szkołę w ciągu roku szkolnego wizytował 4 razy p. nacz. Froń. Odwiedziły szkołę wycieczki szkół rolniczych — męskich z Bukiszek, Święcian, Opsy, Ło= wicza i 3 z Pomorza, oraz 2 żeńskie z Gotowczyzny i Moko= szyna.

**Wycieczki szkolne:** Szkoła urządziła szereg wycieczek: do rzeźni miejskiej, elektrowni, do cukrowni w Chełmży, do fabryki maszyn i narzędzi rolniczych w Grudziądzu, na prze= gląd hodowlany w Łążynie, do szkółki drzewek w Łysomi= cach, do obory i młyna w Ostaszewie, do maj. P. I. R. i pola doświadczalnego w Dźwierznie.

Dzięki subwencji P. I. R. odbyła się 9=cio dniowa wy= cieczka na południe Polski w liczbie 15 uczniów i kierowni= ka szkoły w czasie od 27. V. do 4. VI. 27.

Wycieczka zwiedziła Łódź, szkołę rolniczą i fermę po= wiatową w Czarnocinie, maj. Remiszewice w pow. Łódzkim,

w Częstochowie, pole demonstracyjne i szkołę „przemysłu ludowego“ w Krakowie, gosp. doświadczalne Studjum rolniczego, Wieliczkę, Zakopane i Tatry, Katowice, Królewską Hutę, Tarnowskie Góry, fabrykę azotniaku w Chorzowie, w Poznaniu — Ogród zoologiczny i botaniczny, fabrykę maszyn rolniczych Cegielskiego.

**Uczniowie.** Do szkoły uczęszczało 23 uczniów, 18 otrzymało świadectwa końcowe, 2 ukończyło tylko kurs zimowy. Przynależność terytorjalna przedstawiała się następującą: z pow. toruńskiego 18, z pow. chełmińskiego — 3, z pow. Starogardzkiego — 1, i z pow. sierpeckiego — 1.

Przygotowanie wszystkich uczniów było mniej więcej na równym poziomie — wszyscy mieli przynajmniej 4 oddziały szkoły powszechnej, jednakże wiadomości z jęz. polskiego i rachunków były niedostateczne, co się ujemnie odbijało na postępach w ciągu roku w naukach, wykładanych w szkole.

**Pomoce naukowe** powiększyły się bądź to przez zakup, bądź przez zbiory i pracę grona nauczycielskiego. Bibljoteka szkolna liczy 256 dzieł, przybyło 37 dzieł, z zakupna i darowizn.

**Prace pozaszkolne nauczycieli fachowych.** Personel nauczycielski prócz prowadzenia lekcyj w szkole obowiązany jest wykonywać pracę fachową rolniczą i hodowlaną, oraz oświatową na wsi, nałożoną przez P. I. R.

**Ilość założonych poletek doświadczalnych.**

| Miejscowość | Rodzaj | | | | | | | | | | | | Ogółem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Pszenica | | Żyto | | Jęczmień | | Owies | | Bur. cukr. | | Ziemn. | | |
| | nawóz | odmiana | nawóz | odmiana | nawóz | odmiana | nawóz | odmiana | nawóz | odmiana | nawóz | odmiana | |
| Kamionki | — | — | — | — | — | — | 1 | 1 | — | — | 1 | 1 | 4 |
| Gostkowo | — | — | — | — | 1 | 1 | 1 | — | — | — | 1 | — | 4 |
| Lubicz | — | — | — | — | 1 | 1 | 1 | — | 1 | — | 1 | 1 | 6 |
| Siemoń | — | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 1 |
| Grębocin | — | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 1 |
| Nawra | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 1 |
| Bogusławki | — | 1 | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 2 |
| Rzęczkowo | — | — | — | — | — | — | 1 | — | — | — | — | — | 1 |
| | 1 | 3 | 1 | — | 2 | 2 | 4 | 1 | 1 | — | 3 | 2 | 20 |

Oprócz powyższego grono nauczycielskie oprowadzało szereg wycieczek szkół rolniczych innych dzielnic po Toruniu i okolicy.

**Kontakt z gospodarstwami uczniów.** W myśl bliższego zespolenia szkoły ze społeczeństwem rolniczem okolicy, a szczególniej z gospodarstwami uczniów, personel nauczycielski interesował się żywo prowadzeniem gospodarstw tak uczniów, jak też reszty rolników przez zwiedzenie ich gospodarstw i w tym celu przy każdej sposobności pobytu w okolicy stykał się z gospodarzami, udzielając im fachowych rad, względnie wyświetlając pewne wątpliwości fachowego prowadzenia gospodarstw.

## 11. Szkoła Rolnicza w Wejherowie.

**Kronika Szkoły:** Rok szkolny rozpoczął się dnia 3. XI. 1927 roku.

**Grono nauczycielskie.** W zastępstwie kierownika p. inż. Zarzyckiego, bawiącego na urlopie celem poratowania zdrowia, prowadzi kursa p. inż. Adamiec kierownik szkoły z Torunia, a grono składało się z nauczyciela fach. p. Hordyńskiego, nauczyciela dochodzącego p. Jerzeczka, nauczyciela dochodzącego p. Lewandowskiego, nauczyciela doch. ks. Bartela.

**Uczniowie:** Zapisanych w roku szkolnym 1926/27 ogółem 30-tu. Na kursie I — 13, na kursie II — 17.

**Pochodzenie uczni:** z pow. wejherowskiego 12, z pow. morskiego 10, z pow. kartuskiego 3, z innych powiatów 5.

**Praca nauczycieli poza Szkołą.** Grono nauczycieli stałych prowadzi pracę oświatową w Kółkach Rolniczych, zakłada pola doświadczalne: w roku 1926/27 w 22 miejscach kwalifikowało ziemiopłody i t. p. Przy szkole prowadzony jest Inspektorat Hodowlany na powiaty wejherowski i morski, którego zadaniem jest licencja stadników, organizacja i dozór kółek hodowlanych, stacji stadników, oraz organizowanie i premjowanie pokazów hodowlanych.

## „Kłosy".

„Kłosy" urzędowy organ Pomorskiej Izby Rolniczej — tygodnik fachowy rolniczy, w roku sprawozdawczym rozpoczął XX-ty rok swego istnienia.

Jak w latach ubiegłych, tak i w roku bieżącym pismo o starało się służyć szerokiej rzeszy czytelników, spełniając swój zasadniczy cel i propagując usilnie oświatę rolniczą — wśród szerokich warstw drobnego rolnictwa pomorskiego, popularyzując najnowsze zdobycze techniki rolniczej, a tem dopomagając do podniesienia zamożności wsi.

Z drugiej strony „Kłosy" będąc i organem prawie wszystkich organizacji rolnicz-społecznych, oraz handlowych, działających na Pomorzu, najdokładniej informowały czytelników swoich o życiu tych organizacji, przez co były ogniwem, wiążącem społeczeństwo rolnicze z jego instytucjami.

To też „Kłosy", zdobywając sobie coraz większą poczytność, stają się pismem niezbędnym dla każdego rolnika pomorskiego, a utrzymując ścisły kontakt ze wszystkiemi pismami rolniczemi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, są w stanie dokładnie informować czytelników o całokształcie życia rolniczego Polski.

Grono współpracowników stale się powiększa: w roku ubiegłym współpracowało z „Kłosami" 55 osób, w roku bieżącym już 76.

Egzemplarzy zamiennych wysyła się tę samą ilość, co w roku zeszłym.

Dział porad znacznie się powiększył.

Ilość prenumeratorów wzrosła w stosunku do roku ubiegłego o 925 osób:

Na dzień 1. X. 1926 r. wynosiła — 2513.

Na dzień 1. X. 1927 r. wynosiła — 3438.

Według kategorji:

| | | |
|---|---|---|
| prenumeratorów | rocznych . . . | 702 |
| „ | kwartalnych . . | 2073 |
| „ | miesięcznych . . | 663 |
| | razem | 3438 |

Wzrost poczytności Kłosów wzmógł się też i w innych dzielnicach państwa, a mianowicie:

| | | |
|---|---|---|
| b. Kongresówka . . . . | 84 | 155 |
| Małopolska . , . . . . | 38 | 46 |
| Kresy Wschodnie . . . | 26 | 46 |
| Poznańskie . . . . . . | 54 | 65 |
| Gdańsk . . . . . . | 2 | 3 |
| Górny Śląsk . . . . | 16 | 5 |
| Razem . . | 220 egz. | 320 egz. |

Dział ogłoszeniowy rozszerzył się i przeciętna ilość ogłoszeń w numerze z całego roku wzrosła do $7^1/_4$ stronnicy na numer, pomimo że cena ogłoszeń została podwyższona.

Dla prenumeratorów, opłacających całoroczną prenumeratę zgóry, była rozesłana premja w postaci książki: „O żywieniu krów mlecznych“ A. Piątkowskiego.

Ze względu na małe docenianie i złe obchodzenie się z obornikiem w gospodarstwach małorolnych, jako podarek noworoczny, rozesłana została czytelnikom broszurka „Zasady racjonalnego nawożenia obornikiem“ K Huppenthala.

Z powyższego zestawienia widać, że jednak czytelnictwo fachowe w Województwie naszem nie jest zbyt rozpowszechnione, bowiem na 13.000 z górą członków Kółek Rolniczych, „Kłosy“ prenumeruje zaledwie ca $^1/_3$ tych członków. Izba Rolnicza właśnie w szczerej trosce o podniesienie czytelnictwa wśród szerokich rzesz drobnego rolnictwa, jako niezbędnego czynnika do podniesienia zamożności drobnych gospodarstw, przez stosowanie nowych metod gospodarowania, pomimo ciągłego deficytu wydawnictwa, nie tylko nie podwyższała prenumeraty, ale przez stosowanie kosztownych premji, starała się do czytelnictwa zachęcić.

W roku bieżącym zapadło kilka zasadniczych uchwał w sprawie dalszego udoskonalenia „Kłosów“.

Na posiedzeniu Zarządu Pomorskiej Izby Rolniczej w dniu 10. VIII. uchwalono następujące zasady wydawnictwa Kłosów:

„Kłosy“, tygodnik urzędowy Pomorskiej Izby Rolniczej, wydaje i redaguje Izba.

Organizacje rolnicze, pracujące na terenie Pomorza mogą za odnośnym wnioskiem otrzymywać w „Kłosach“ umówioną ilość — miejsca na ich komunikaty w dziale „Z insty=

tucji i Organizacji Rolniczych". Organizacje, korzystające z „Kłosów", jako ich organu urzędowego, winny uiszczać do Izby opłatę od zamówionego miejsca. Wysokość tej opłaty wyznacza się obecnie na 400 zł. rocznie w stosunku do 1 stronnicy zamówionego miejsca, z obowiązkiem opłaty od 1. VII. 1927 r.

Organizacje, korzystające z „Kłosów" redagują samodzielnie swoje działy, jednakże w treści ich komunikatów i publikacji nie może być nic przeciwnego interesom Izby.

Działy poszczególnych organizacji muszą być redagowane z wykluczeniem wszelkiej polityki partyjnej, oraz polemiki między organizacjami.

Formę układu „Kłosów" przyjmuje się według Nr. z dnia 26. VI. 27.

Od 1. I. 28. „Kłosy" będą wychodziły jako pismo ilustrowane.

Prenumeratę ustanawia się od dnia 1. I. 28. na zł. 12 rocznie, włączając opłaty pocztowe.

Podniesienie prenumeraty da możność z jednej strony polepszyć znacznie Kłosy, z drugiej strony odciąży Izbę od znacznego deficytu, który dotąd Izba rok rocznie ponosiła w zrozumieniu potrzeby szerzenia czytelnictwa wśród małorolnych. Uchwała powyższa z drugiej strony powołuje wszystkie organizacje rolnicze do udziału w kosztach wydawnictwa, w miarę ich możności, co bardziej zespoli „Kłosy" z temiż organizacjami.

Pomorska Izba Rolnicza w dążeniu do zadośćczynienia przez „Kłosy" codziennym potrzebom praktycznego życia rolnictwa pomorskiego, kładzie duży nacisk, jak i w latach ubiegłych, na konieczność uczestniczenia redaktora Kłosów w życiu organizacyjno-rolniczym wsi, co też i uskutecznia się. Redaktor Kłosów bierze udział w zjazdach, zebraniach organizacji rolniczych na prowincji, prócz tego, jako prelegent, często wyjeżdża z wykładami do Kółek rolniczych.

Wydawnictwo Kłosów utrzymuje dwuch pracowników rekaktora i administratora, a od listopada personel powiększył się o 1 pracowniczkę do prac kancelaryjnych.

* * *

## 4. WYDZIAŁ LEŚNICTWA.

Praca Wydziału Leśnictwa szła w ubiegłym roku w kierunku ustalonym, stosując się do potrzeb życia wyrażonych przez opinję kół zainteresowanych. Wydział znajduje się w 6-tym roku swojego istnienia i posiada już wiele pracy poza sobą, co pozwoliło urzędnikom jego zapoznać się dokładnie z miejscowemi stosunkami i nabyć dużego zasobu doświadczenia. Liczne wyjazdy (w roku sprawozdawczym 289 dni w podróży), umożliwiają utrzymanie stałego kontaktu z właścicielem lasu.

Personel Wydziału składa się z 4-ch osób specjalistów w swoim fachu.

Ogólny kierunek pracy nadaje Komisja Leśna składająca się z 7-miu właścicieli lasów, będąca przedstawicielem interesów lasów prywatnych na Pomorzu. W r. sprawozdawczym uwydatniła się w łonie tej Komisji usilna praca i odbyto 2 posiedzenia plenarne. Jedno dnia 31. V. 27., drugie 11. X. 27. Sprawy bieżące omawiano szczegółowo, stawiając wyraźnie wytyczne Wydziałowi i wysuwając żądania zainteresowanych kół właścicieli.

Program pracy Wydziału Leśnictwa jest bardzo obszerny, lecz niezależnie od ogólnego zakresu przesuwa się punkt ciężkości pracy w kierunku, który wskazuje chwila bieżąca. I tak, na początku istnienia Wydziału wysunęła się konieczność organizacji leśnej własności prywatnej; następnie, zadanie urządzenia gospodarstw leśnych, później danina lasowa, zniszczenia przez sówkę-chojnówkę, wreszcie reforma rolna i sprawy z nią związane. Prace Wydziału Leśnictwa prowadzone były w działach poszczególnych w różnym tempie.

Stała porada leśna pozwala utrzymywać ustawiczny kontakt między właścicielem lasu a fachowym jego doradcą we Wydziale Leśnictwa. Obejmuje ona ogólne kierownictwo

gospodarstw; w zakres jej wchodzi opinjowanie rocznych cięć i planów kultur, dawanie wskazówek dotyczących trzebieży, wyrębów, użytkowania i sprzedaży drewna, pomoc prawna i podatkowa, wogóle interwencja doraźna w wyłaniających się sprawach gospodarstw. Rozmiar korzystania ze stałej porady zależy zresztą od dotyczącego właściciela lasu względnie personelu leśnego, który w sprawach wątpliwych zwraca się do Wydziału Leśnictwa. Do stałej porady należą także informacje pisemne, z których niektórzy właściciele bardzo chętnie i często korzystają. Nie należy natomiast do stałej porady administracja lasów.

Ilość majątków korzystających ze stałej porady waha się w czasie istnienia Wydziału Leśnictwa między 70 a 80, obecnie 78 majątków leśnych o powierzchni 37,617 ha. Jeżeli przyjąć pod uwagę, że powierzchnia lasów powyżej 50 ha wynosi na Pomorzu około 60,000 ha, widocznem jest, że odsetek majątków pracujących racjonalnie w kierunku fachowo leśnym jest w danych warunkach dosyć wysoki.

Drugą formą instruowania właścicieli jest porada jednorazowa, mająca na celu pisemne i ustne informacje zainteresowanych w sprawach hodowli, ochrony, użytkowania, sprzedaży drewna, obliczania wartości lasów, szacowania szkód leśnych; miała ona duże znaczenie w początkach istnienia Wydziału, w miarę jednak skupiania właścicieli korzystających ze stałej porady, ustępowała z natury rzeczy na plan dalszy; jest bowiem regułą, że właściciele zwracający się do Wydziału jednorazowo, poddają swe gospodarstwa stałej poradzie leśnej. W przyszłości pomoc ta w instruowaniu mieć może większe zastosowanie jedynie odnośnie lasów należących do włościan, wykazujących coraz żywsze zainteresowanie w sprawach leśnictwa.

Urządzenie lasów wymagało i wymaga jeszcze w dalszym ciągu dużego nakładu pracy. Urządzenie dające w rezultacie zinwentaryzowanie i ujęcie gospodarstwa w pewne ramy, wysunęło się w okresie ubiegłym na pierwsze miejsce. Trzeba je było wykonać możliwie szybko i niedrogo, to też obecnie prace te są na ukończeniu i spodziewać się należy, że w roku przyszłym załatwione zostaną całkowicie. Gospodarstwo leśne we wszystkich lasach prywatnych ponad 50

ha prowadzone będzie na podstawie prawidłowych planów, co da do pewnego stopnia rękojmię racjonalnej gospodarki leśnej.

Do 1. XI. 26. zostały wykonane plany gospodarcze dla 86 majątków leśnych o powierzchni 39875,20 ha.

Od tego czasu opracowano jeszcze plany dla 58 majątków leśnych o powierzchni 7725,73 ha, to znaczy, że w całości opracował Wydział plany dla 145 objektów leśnych o powierzchni 47600,93 ha.

Ponieważ około 5000 ha lasów urządzone zostało przez osoby prywatne, przeto twierdzić można, że prywatny las Pomorza urządzony został prawie w całości przez Wydział Leśnictwa Pomorskiej Izby Rolniczej.

Szacowanie i ekspertyzy wykonuje Wydział Leśnictwa we wszystkich zachodzących wypadkach jak kupno, sprzedaż, zamiana, działy spadkowe, szacowanie szkód pożarowych etc. Wydział współpracował ze swoimi klijentami w sprawach podatku majątkowego, daniny lasowej, reformy rolnej, ustawy o Ochronie Lasów. Jest to dział z którego właściciel lasu korzysta chętnie i często, trudno jednakże zobrazować cyfrowo tą część działalności. Wystarczy stwierdzić, że prawdopodobnie nie było jednego majątku, któryby w sprawie daniny leśnej nie zwracał się do Wydziału.

Sprzedaż drewna przewidziana w programie działalności rozwijała się w okresie inflacyjnym, gdy niektórzy właściciele lasów dali się zwieść wysokim pozornie cenom i intensywniej eksploatowali swoje lasy. Na szczęście ogół wstrzymał się od wielkich wyrębów tak, że lasy zachowane zostały na ogół w normalnym stanie. Działały tu hamująco uświadomienie właścicieli, propaganda Wydziału, jakoteż wprowadzenie ustawy o ochronie lasów. Gorzej natomiast przedstawiała się sprawa w okresie zniszczeń przez sówkę-chojnówkę, ponieważ powstawała panika i dążność do zrealizowania uszkodzonych drzewostanów, utrzymujących się jeszcze przy życiu. W każdym wypadku starał się Wydział wpłynąć na właścicieli, by większych zrębów czystych nie przeprowadzali a usuwali jedynie drzewa chore lub widocznie skazane na szybkie uschnięcie; i rzeczywiście większych wyrębów w majątkach korzystających ze stałej porady nie

wykonano z wyjątkiem jednego na powierzchni około 300 ha. Drzewostany opadnięte przez sówkę są dzisiaj w majątkach prywatnych powiatów Gniew, Świecie, Tuchola i część Chełmińskiego, coprawda prześwietlone, ale stoją na pniu. Właściciele ich mieli sposobność skorzystać z gwałtownej zwyżki cen na drewno w sezonie 26-27, która przechodziła czasami 100% cen z 1925-26 roku i skorzystają z niej w przyszłości, ponieważ według wszelkich danych ceny na drewno pójdą w dalszym ciągu w górę.

Naogół nie było tendencji wśród kół właścicieli by oddawać sprzedaż drewna w ręce Wydziału. W normalnym bowiem czasie na większą ilość drewna znajduje się na Pomorzu bardzo wielu konkurujących ze sobą kupców, pragnących zakupywać surowiec. Silniej rozwinięty przemysł drzewny, bliskość zagranicznych rynków zbytu, ułatwia w wysokim stopniu sprzedaż.

Średni i mniejszy właściciel zużywa drewno we własnem gospodarstwie a niewielkie pozostałości konsumuje najbliższa okolica.

Ogółem pośredniczył Wydział w 14 sprzedażach. Często jednak podawał właścicielom odpowiednie adresy solidnych firm, jakoteż ceny bieżące za poszczególne sortymenta. Zimą 26-27 publikowano w odstępach 2 tygodniowych w organach Izby „Kłosach“ i „Landbundzie“ ceny minimalne, średnie i maksymalne, uzyskane na licytacjach i submisjach Toruńskiej i Bydgoskiej Dyrekcji Lasów Państwowych. Nowość ta spotkała się z bardzo życzliwem przyjęciem.

Pośrednictwo zakupu nasion i sadzonek leśnych prowadzone jest od początku istnienia Wydziału Leśnictwa. Ta część działalności rozwijała się silnie ponieważ właściciele, którzy po większej części zaopatrywali się w wielkich szkółkach handlowych, stanęli nagle wobec niemożności zakupu w tych miejscach. Pozatem świadomość konieczności używania jedynie nasion pochodzących z tej samej strefy klimatycznej a o ile możności najbliższej okolicy, objęła prawie wszystkich zainteresowanych. Rozwinęło się więc szkółkarstwo w kilku majątkach, posiadających stosowne warunki siedliskowe, a przedewszystkiem dobrze wykwalifikowa-

ny personel leśny i odpowiedni kapitał. Twierdzić można, że produkcja sama rozwija się na ogół dobrze, szwankują natomiast niektóre części przedsiębiorstwa, mianowicie: sadzonki bywają często niepunktualnie dostarczone, oferowane po zbyt wysokich cenach i to w ostatniej chwili, pakowane i ekspedjowane nie dosyć fachowo. Zniechęca to nabywców. Dla podniesienia lokalnej produkcji zachęcamy do prowadzenia większych szkółek wszędzie tam, gdzie warunki sprzyjają, odmawiając stanowczo gdzie ich nie ma, dla uniknięcia niepowodzeń i strat.

W każdym razie dostarcza Wydział obecnie nasion i sadzonek krajowego wyłącznie pochodzenia, w ostatecznym razie posiłkując się zagranicznemi.

W roku 1927 pośredniczono w dostawie 2525,25 kg. nasion i 6757300 sztuk sadzonek drzew leśnych.

Lasy mniejszej własności zajmują na Pomorzu stosunkowo duży procent, mianowicie przeszło 30% ogólnej powierzchni lasów prywatnych, to jest ca 30.000 ha. Stan ich nazwać należy ujemnym z powodu nadmiernych wyrębów i nieracjonalnego gospodarstwa, mimo, że co do wielkości tworzą one objekty dosyć duże, bo dochodzące 200 ha. Wielką ich część określić można nazwą nieużytku; największe obszary tych lasów znajdują się w powiatach Kaszubskich, głównie chojnickim i kościerskim.

Lasy te koniecznie trzeba oddać z powrotem produkcji, lecz liczyć się należy z faktem, że akcja podobna możliwa jest jedynie przy pomocy Państwa. Subwencje Państwowe umożliwiły też zapoczątkowanie doraźnej akcji zalesieniowej. Dostarczał więc Wydział mniejszym właścicielom nieużytków, sadzonek sosny jednorocznej po cenie 1 zł. za 1.000 sztuk (zatem ca 25% własnych kosztów) nasienie sosny po zniżonej cenie, świerk, 1—2 letni po 3.50 zł. za 1.000 sztuk, przewidując bezprocentowy kredyt i spłatę w ciągu lat pięciu, przyczem ustanowiono premję w tej formie, że o ile po upływie lat trzech kultura uznana zostanie jako z dobrym skutkiem przeprowadzona, zwraca się wpłacone raty i umarza pozostały dług. Prócz tego za nienagannie przeprowadzenie kultury, wykonane samodzielnie, to jest własnym kosztem, przewidziano premje 15 zł. od jednego hektara.

Na cele zalesienia nieużytków włościańskich dostarczył Wydział 439.000 sosny 1-rocznej w roku 1926, w roku 1927 2.210.250 sztuk sosny rocznej, 54.450 sztuk świerka jednorocznego, 29.000 sztuk świerka dwuletniego, 35.5 kg. nasienia sosny i 3.5 kg. nasienia świerka.

Celem propagowania akcji rozdzielono zainteresowanym po 500 egzemplarzy broszury pod tyt.: „Zalesienie i zadrzewienie nieużytków", 500 egzemplarzy ulotki „Wiosenne siewy i sadzenia w lesie", 500 egzemplarzy broszurki „Wskazówki gospodarczo leśne".

Rozpisano konkurs na pracę propagandową p. t. „Jakie korzyści osiągamy przez zalesienie nieużytków".

Z ramienia Wydziału wygłoszono trzy odczyty w zainteresowanych Kółkach rolniczych, odbyto dwie pogadanki. W szkołach rolniczych P. I. R. Pawłowie, Kościerzynie i Toruniu urządzono dla uczniów trzydniowe kursa leśne, połączone z wycieczkami do lasów okolicznych.

Urządzenie lasów włościańskich przedstawia się obecnie w ten sposób, że planów opracowano razem 22 o powierzchni 1268,16 ha.

W roku bieżącym został stworzony przy Wydziale Leśnictwa dział wikliniarstwa. Specjalnie wielkie widoki rozwoju ma ten dział wśród małorolnych, posiadających liczne nieużytki, dające się stosunkowo łatwo zakulturować wierzbą koszykarską. Dla wikliny posiada małorolny wiele zainteresowania, ponieważ już w drugim roku daje ona produkt drzewny, gotowy do użytku i sprzedaży, wymaga niewielkich i nietrudnych zabiegów hodowlanych przez szereg lat. Przy jej pomocy zalesić możemy liczne nieużytki a małorolnym stworzyć źródło stałych dochodów ze sprzedaży surowca lub wyrobów koszykarskich.

Kwestją ważną i wymagającą załatwienia staje się na terenie Pomorza sprawa personelu leśnego, który po wojnie rekrutuje się bardzo często z ludzi nie mających często elementarnych wiadomości swojego fachu. Wskutek zmian ustroju rolnego stosunki zmieniły się na korzyść lasu w tem zrozumieniu, że punkt ciężkości dochodów właścicieli przesunął się w kierunku lasu, który w wielu gospodarstwach roln. odgrywał dotychczas jedynie rolę przyjemnego dodatku,

a obecnie stać się musi w wielu wypadkach źródłem stałych dochodów dla swojego właściciela. Trwałe i wzrastające dochody dać jednak może las tylko w tym razie, jeżeli będzie troskliwie pielęgnowany, z pełną znajomością rzeczy użytkowany. Ponieważ w Polsce specjalnej szkoły dla prywatnego leśnictwa niema, pomagać sobie można jedynie przez urządzenie krótszych lub dłuższych kursów, organizować wycieczki do wzorowo urządzonych gospodarstw i t. d.

Wydział Leśnictwa posiada jednak bardzo skromne środki finansowe i pragnąc się do nich zastosować, zamierza urządzić parodniowe kursy praktyczne w zupełnie ściśle określonych ramach pewnych specjalności leśnika tak, by nabyte wiadomości były zużytkowane bezpośrednio po powrocie do rewiru. W kursach takich brać będą mogli poza leśnikami zawodowymi także właściciele lasów. Jakto aktualne i chwilowo najważniejsze tematy uważa się a) trzebieże, b) siew i sadzenie, c) zbiór i przechowanie nasion. Wprowadzone zostaną również egzaminy dla uczestników.

Dla leśników praktycznych, pragnących posuwać się dalej po linji rozwoju zawodowego, przewiduje się wprowadzenie egzaminów, które umożliwiłyby przechodzenie różnych stopni zawodu, od pomocnika leśnego aż do leśnika rewirowego. Koniecznem jest w tym kierunku współdziałanie Izb Rolniczych, Zrzeszenia Właścicieli Lasów, Związku Zawodowego Leśników, Polskiego Towarzystwa Leśnego. Jedynie wspólne prace doprowadzą do rezultatów, ponieważ wszystkie poszczególne organizacje są w sobie zbyt słabe. Za konieczne uważać można wspólne przeprowadzenie różnych imprez, jak kursy, egzaminy, wycieczki, a w każdym razie wzajemne zaproszenie się w razie samodzielnego ich przedsiębrania. Jako dodatni objaw powitać można zapoczątkowanie bliższego kontaktu przez wzajemny współudział w obradach Komisji Leśnych Wielkopolskiej i Pomorskiej Izby Rolniczej.

## 5. WYDZIAŁ WETERYNARYJNY.

Czynności wydziału weterynarji P. I. R. nie uległy znaczniejszym zmianom i polegały nadal w głównej mierze na przeprowadzaniu badań klinicznych, bakterjologicznych i szczepieniach djagnostycznych bydła rogatego odnośnie gruźlicy w oborach zarodowych i wstępnych Pomorskiego Towarzystwa Hodowców Bydła. Również i technika badań bakterjologicznych nie doznała poważniejszych odchyleń. Jedynie szczepienie djagnostyczne materjału podejrzanego na zwierzętach doświadczalnych uległo pewnego rodzaju sprecyzowaniu przez dodatkowe szczepienie tychże tuberkuliną.

W roku sprawozdawczym zbadano od 1 listopada 1926 do 31 października 1927 w 116 oborach związkowych ogółem 5267 sztuk bydła rogatego, przeważnie krów mlecznych i jałowic wysokocielnych. Badanie kliniczne wykazało 6 krów wybitnie chorych na gruźlicę płuc, 2 na gruźlicę wymienia i 2 na gruźlicę przewodu pokarmowego. Klinicznie podejrzanych o gruźlicę płuc stwierdzono 97 sztuk, o gruźlicę wymienia 36, o gruźlicę kiszek 3, ogółem 146 sztuk, czyli 2,77% całego pogłowia obór związkowych. Ogółem pobrano prób wykstusin płucnych 75, mleka prób pojedyńczych 38, zbiorowych 592, kału 2, wysiąku z narządów rozrodczych oraz innych prób (ropa i t. p.) 21, razem prób 728. Przeszczepiono na zwierzęta doświadczalne 92 próby z czego 44 wykazały gruźlicę płuc, 2 gruźlicę wymienia, 2 gruźlicę jelit, reszta dała wynik ujemny.

W zestawieniu przedstawia się wynik następująco:

| Rok | Ilość zbadan. obór sztuk bydła | Wynik badania kliniczn. dodatnio w sztukach | Wynik badania bakterjologicznego oraz szczepień djagnotycznych | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | gruźl. płuc | gruźl. wym. | gruź. macic. | gruźl. jelit |
| 1927 | 116 = 5267 | 146 = 2,77% | 47=0,98% | 3=0,06% | — | 2 = 0.04% |

Porównując wynik z roku 1927 z wynikiem roku ubiegłego, zauważamy wzrost gruźlicy otwartej, potwierdzonej wynikiem szczepienia na zwierzętach doświadczalnych o blisko 100%, co należy tłumaczyć przedewszystkiem tem, że szereg nowych obór przystąpiło do związku, u których badania na gruźlicę dotąd nie przeprowadzono, następnie groźnem panowaniem pryszczycy w roku ubiegłym i z początkiem roku bieżącego, co również wpłynęło na większe ujawnienie się gruźlicy w otwartej formie.

Mimo wszystko, jednakowoż uważać należy stan zdrowotny obór, będących pod kontrolą Pomorskiej Izby Rolniczej za korzystny. W poszczególnych wypadkach używano na żądanie właścicieli próby tuberkulinowej i zastosowano podskórną i oczną względnie jedną i drugą jednocześnie.

Z ogólnej liczby obór zarodowych i wstępnych (161) zbadano w roku sprawozdawczym tylko 116, a to z powodu silnego panowania i szerzenia się pryszczycy, wskutek czego do 31 stycznie 1927 r. wstrzymano się zupełnie od przeprowadzenia badań klinicznych.

Z innych chorób zwalczano zakaźne ronienie u krów, stosując wyłącznie kilkakrotne szczepienie kultur Banga podskórnie względnie dożylnie z dobrym wynikiem. Również w wielu wypadkach jałowości i niepłodności u krów, przychodził wydział w miarę możności hodowcom z pomocą; a gdy w ostatnich miesiącach zaczęła co raz to bardziej ujawniać się mało dotąd znana choroba dziczyzny, wskazano na objawy chorobowe oraz środki lecznicze i zapobiegawcze. Oprócz powyższego, lekarze weterynarji wydziału służyli fachową poradą hodowcom bądź to na miejscu podczas objazdów, bądź pisemnie w „Kłosach“ i na odnośne zapytania.

Lotny podkuwacz koni, którego P. I. R. w celach popierania racjonalnego kucia koni utrzymuje przeszedł od 1. VIII. 26 z urzędnika kontraktowego na dietarjusza, ponieważ dochody za jego czynności fachowe pokrywały zaledwie połowę rozchodów; obecnie zostaje on lepiej wykorzystany, a koszta jego utrzymania są znacznie mniejsze.

W czasie od 1. X. 26. do 31. III. 27 lotny podkuwacz koni był zupełnie nieczynny z powodu nieszczęśliwego wypadku podczas kucia koni.

W czasie od 1 kwietnia do 31 października 27 podkuto kopyt u koni 72, skorygowano kopyt u koni 1197, przeprowadzono oględziny u 59 koni i udzielono porad i zabiegów felczerskich w 90 wypadkach.

W celach przyjścia z pomocą szczególnie drobnej własności, skupionej w Kółkach rolniczych, zajmował się wydział sprzedażą i dostarczanie tanich i dobrych surowic i szczepionek zwierzęcych, szczególnie surowicy przeciwróżycowej, przeciwcholerycznej, przeciwzołzowej i szczepionki przeciw biegunce u cieląt i t. p.

## 6. DZIAŁ HODOWLI INWENTARZA ŻYWEGO.

W układzie stosunków hodowlanych na Pomorzu zaszły w roku sprawozdawczym zmiany o tyle, że chów konia pogrubionego ujęty został w ramy osobnej strefy hodowlanej.

Inne gałęzie hodowlane rozwijały się po linji dotychczasowego programu. Konjunktury w roku 1927 sprzyjały w pierwszym rzędzie — podobnie, jak w roku ubiegłym — rozwojowi hodowli bydła i produkcji nabiałowej. Chów i tucz świń nie wykazywał — szczególnie w porze wiosennej i letniej — należytej kalkulacji i uległ sezonowej redukcji. Przyczyną tego objawu była nierównomierność cen za trzodę chlewną, w stosunku do cen za ziemniaki i zboże. Sytuacja poprawiła się nieznacznie, dopiero po nowych wykopkach. W hodowli owiec większego zainteresowania nie zauważono. Hodowlę koni traktowali hodowcy z punktu widzenia samowystarczalności własnych gospodarstw. Nadprodukcji unikano ze względu na nierentowność i brak należytego rynku zbytu. Większe ożywienie zauważono w zakresie hodowli drobiu.

Na polu produkcji karmy zanotować można w roku sprawozdawczym — w porównaniu do roku ubiegłego — na ogół większą obfitość tak ziarna, jak i okopowych, oraz siana i słomy. Ziemniaki okazują jednak małą odporność w przechowaniu, co budzi obawy, że ich zapasy mogą uledz w poważnej części zepsuciu i temsamem uniemożliwić wzmocniony chów i tucz świń. Pastwiska dzięki częstym opadom — były przez cały okres pastwiskowy należycie wyzyskane.

Sytuację na rynku bydlęcym obrazuje zestawienie cen na str. 22.

## Czynność Wydziału Hodowlanego.

Wytyczne czynności Wydziału nie zmieniły się. Wydział szerzył za pomocą swych urzędników fachowych — pismem i słowem — wiedzę hodowlaną, szczególnie wśród małorolnych, wydawał opinje w sprawach hodowlanych, urządzał pokazy koni i bydła, współdziałał w licencji ogierów i stadników, oraz rejestracji klaczy, organizacji targów remontowych, imporcie materjału rozpłodowego (źrebiąt reńsko-belgijskich i wschodnio-fryzyjskich stadników), organizował w dalszym ciągu włościańskie kółka hodowlane, zapoczątkował wśród tychże kontrolę mleczności, rozszerzył sieć stacji stadników i knurów, dokonywał likwidacji starych stacji, uczestniczył w lustracji pomorskich obór zarodowych, przeprowadzał klasyfikację owczarń, kontrolę owczarń czołowych, ożywił akcję hodowli drobiu, popularyzował wiedzę dziedziny hodowli jedwabników, organizował posiedzenia komisyjne, prowadził pomorskie księgi stadne, księgi rodowodowe kółek hodowlanych, i t. p. Urzędnicy uczestniczyli w różnych konferencjach fachowych.

Zewnętrzne czynności urzędników fachowych obrazuje następująca tabela:

| Imię i nazwisko | Ilość wyjazdów (dni) w sprawach: licenji klaczy i ogierów | lic. bydł. joraz krów i jał etc. | klasyfikacji owczarń | stacji hodowlanych | pokazów | hodowli drobiu | posiedzeń | referatów | inne | zakupu materjału hodowlan | Razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Naczelnik wydziału p. Szczepski | 72 | — | — | 6 | 19 | — | 16 | — | 18 | 18 | 149 |
| Kierownik hodowli włoś. p. inż. Skrzypek | — | 52 | — | 10 | 18 | 10 | 4 | 22 | 10 | 24 | 150 |
| Kierow. wydz. owiec p. Bleszyński | — | — | 61 | — | — | — | 9 | — | — | 10 | 80 |
| Inspektor hodowli p. inż. Jełowicki | 29 | 40 | 24 | — | 15 | — | 17 | — | 12 | 12 | 149 |
| Inspektor hodowli drobiu p. Sielski | — | — | — | — | — | 26 | — | 6 | 4 | — | 36 |
| Razem: | 101 | 92 | 85 | 16 | 52 | 36 | 46 | 28 | 44 | 64 | 564 |

Rozwój wewnętrznej działalności Wydziału wykazuje wpływ aktów. Podczas kiedy w ubiegłym roku sprawozdawczym dziennik zawierał wpływów 3013, to w roku 1927 notuje on aktów 4917 + 917 (korespondencja Związku Hodowców Koni) = 5882 a zatem więcej o 2869.

W ogólnej akcji hodowlanej były czynne inspekcje hodowlane przy pomorskich szkołach rolniczych.

**Ogólna komisja hodowlana** obradowała dwukrotnie, dnia 26 kwietnia 1927 i dnia 15 października 1927 r. Na pierwszem posiedzeniu Komisja rozpatrywała kwestje:

1) projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o utworzeniu państwowego pożyczkowego funduszu hodowlanego,
2) projektu rozporządzenia Ministra Rolnictwa o zasadach administrowania państwowym pożyczkowym funduszem hodowlanym,
3) projektu dotyczącej instrukcji o udzieleniu powyższych pożyczek,
4) urządzenia na Pomorzu konkursu mleczności w oborach należących do:
   a) Związku Kontroli Obór,
   b) włościańskich kółek hodowlanych i wyznaczenie nagród,
5) obesłania działu zwierzęcego ogólno-krajowej wystwy, odbyć się mającej w roku 1929 w Poznaniu i subwencjonowania wystawców, szczególnie włościańskich,
6) zatwierdzenia pokazów hodowlanych na rok 1927,
7) przedłużenie przywileju licencyjnego dla Pomorskich Związków Hodowlanych w myśl ustawy o Izbach Rolniczych,
8) premjowanie obór i urządzeń oborowych.

Drugie posiedzenie było poświęcone obradom nad budżetem Wydziału Hodowli na rok 1928-29.

### Państwowe kredyty hodowlane.

Rola Wydziału w zakresie udzielania państwowych kredytów hodowlanych ograniczyła się do stwierdzania warunków hodowlanych i t. p. petentów, odpowiedniego opinjowania ich wniosków wobec Państwowego Banku Rolnego i fachowej porady przy zakupnie materjału rozpłodowego. W ciągu roku ostatniego wpłynęło 19 wniosków o kredyty na sumę 135.000 złotych, z których — według informacji danego Banku — uwzględniono tylko drobną część.

**Okręgowe inspekcje hodowlane.**

Kierownicy pomorskich szkół rolniczych, którzy spełniają jednocześnie funkcję inspektorów hodowlanych, mogli się sprawom hodowlanym podobnie jak w roku ubiegłym, poświęcać tylko w czasie wolnym od zajęć szkolnych. Mimo ograniczonego czasu, jaki im poza zajęciem w szkole pozostawał, utrwaliły się inspektoraty te, jako żywotne i cenione wśród rolników drobnych — ekspozytury Wydziału. Popularyzując wiedzę hodowlaną współdziałali inspektorzy głównie w włościańskiej akcji hodowlanej, uwydatniającej się w organizacji pokazów hodowlanych, włościańskich kółek hodowlanych, urządzaniu i kontroli stacji kopulacyjnych. W ostatnim czasie zostały inspekoraty względnie szkoły wyposażone w aparaty Gerberowskie, w celu zapoczątkowania kontroli mleczności wśród obór drobnej własności. Inspektoratom względnie szkołom w Pawłowie, Świeciu, Kowalewie i Kościerzynie zostali u schyłku roku sprawozdawczego przydzieleni pomocnicy hodowlani, w celu otoczenia hodowli włościańskiej — szczególnie bydła i trzody chlewnej — większą jak dotąd opieką, rozwinięcia wśród drobnych obór kontroli mleczności, w związku z wprowadzeniem racjonalnego żywienia, prowadzeniem miejscowych ksiąg rodowodowych, rejestrów kontroli mleka i t. p.

Działalność wspomnianych inspektoratów przedstawia w cyfrach następujące zestawienie:

| Inspekcja hodowlana | Podróżował dni w interesie: organiz. kółek hodowl. | pokazów hodowlan. | stacji hodowl. | licencji stadników | wykładów z dziedziny hodowlan. | innych | razem |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Bielawki*) **) . . . . | 8 | 12 | 2 | 2 | 11 | 1 | 36 |
| Brodnica . . . . . . | 19 | 10 | 3 | 3 | 19 | 6 | 60 |
| Byszwałd*) . . . . | 2 | 5 | 1 | — | 11 | — | 19 |
| Kościerzyna . . . . . | 20 | 5 | 9 | 5 | 6 | — | 45 |
| Kałdus (Toruń) . . . | 3 | 7 | — | — | 5 | 3 | 18 |
| Kowalewo*) **) . . . | 16 | 12 | 6 | 3 | 12 | — | 49 |
| Pawłowo*) . . . . . | 9 | 14 | 8 | 5 | 12 | — | 48 |
| Świecie**) . . . . . | 1 | 12 | 5 | 2 | 6 | 3 | 35 |
| Wejherowo . . . . . | 7 | 13 | 7 | 6 | 11 | 4 | 48 |
| Razem . . . | 85 | 90 | 41 | 26 | 93 | 17 | 358 |

*) Szkoły z gospodarstwem.
**) Szkoły z całorocznym kursem.

Inspektoraty stały się obecnie wprost niezbędnym łącznikiem pomiędzy Izbą a drobnym hodowcą. W ciągu roku ostatniego odbyły się z inspektorami 2 konferencje (w Toruniu i w Kowalewie), na których omawiano aktualne sprawy związane z rozpoczętą włościańską akcją hodowlaną.

W międzyczasie, z powodu przeniesienia Szkoły Rolniczej z Torunia do Kałdusa, pow. Chełmno, został tenże powiat przydzielony Inspekcji Hodowlanej w Kałdusie, wobec czego okręg działalności Inspekcji Hodowlanej w Świeciu rozciąga się obecnie na ten tylko powiat.

## Konie.

W roku sprawozdawczym trwała w dalszym ciągu niesprzyjająca dla hodowli koni sytuacja. Aczkolwiek ceny za konie w końcu roku 1927 wzrosły znacznie, to jednak nie w tym stopniu, by mogły wśród hodowców wzbudzić do tej produkcji dawniejsze zainteresowanie. Na rynku końskim dominował wciąż jeszcze materjał o nikłej wartości użytkowej z poważnym odsetkiem ogierów — destruktorów.

Ministerstwo Rolnictwa zaakceptowało projekt Izby o ustaleniu strefy hodowlanej dla konia pogrubionego i wyznaczyło ją w następujących powiatach: Chełmno, Toruń, Wąbrzeźno, Grudziądz, Gniew i Tczew, zachodnia część powiatu Brodnickiego do miasta Brodnicy, prócz tego część powiatu Świeckiego od Nowego do Warlubia i wschodnia część powiatu Morskiego.

Wpływ ogierów państwowych i wybitnych ogierów prywatnych na podniesienie hodowli koni uwydatnia się coraz więcej. W promieniu działania państwowych stacji kopulacyjnych wzrasta stale przychówek znacznie ulepszony pod względem form, konstrukcji nóg i chodów.

Działalność Państwowej Stadniny ogierów w Starogardzie uwydatnia się w cyfrach jak następuje:

| W roku | Ogiery | | Z klaczy tych | | | Niewiadomy jest wynik kopulacji u klaczy | Ogier | | % zapłodnionych |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | w ilości | Pokryły klaczy | zostało zapłodn. | było jałowych | poroniło | | pokrył przecięt. klaczy | zapłodnił przecięt. klaczy | |
| 1925 | 146 | 5011 | 3349 | 1450 | 472 | 212 | 34 | 23 | 67 % |
| 1926 | 140 | 4608 | 2998 | 1521 | 317 | 89 | 33 | 21 | 65 % |
| 1927 | 137 | 4975 | — | Wynik będzie wiadomy w r. 1928. | | | | | |

**Podkomisja chowu koni** obradowała dnia 26 marca 1927 roku i to nad ostatecznem ustaleniem specjalnej strefy dla hodowli konia zimnokrwistego, programem pokazów ko= ni, kwestją targów remontowych, obesłania wystawy ogólno= krajowej i in.

**Pomorski Związek Hodowców konia szlachetnego półkrwi.**

W rozwoju tej organizacji należy zanotować zastój, wywołany trwającą od lat kilku niepomyślną konjunkturą na rynku końskim. Związek odbył w końcu ubiegłego roku walne zebranie (dnia 14. XII. 1926) w Starogardzie, z okazji przeglądu ogierów w tamtejszem Państwowem Stadzie. Związek:

a) wystosował do naczelnych władz Państwa rezolucję w sprawie podniesienia cen za remonty,
b) subwencjonował biegi włościańskie na torze Grudziądz= kim, oraz włościańskie pokazy koni,
c) przeprowadzał licencje klaczy do pomorskiej księgi stadnej,
d) prowadził pomorskie księgi stadne, czynił starania w kie= runku zbytu ogierów i klaczy,
e) wysyłał swych delegatów na różne konferencje związane z hodowlą koni, urządził wycieczkę hodowców do pań= stwowych stadnin w Janowie i Kozienicach.

Projektowana w roku sprawozdawczym licytacja ogie= rów i klaczy nie doszła do skutku z powodu braku zgłoszeń. Ruch w Związku przedstawiał się jak następuje:

| | Członków | klaczy zapisanych w księdze głównej | klaczy zapisanych w księdze wstępnej |
|---|---|---|---|
| w 1926 roku było . . . . . . | 424 | 451 | 802 |
| w ciągu 1927 roku ubyło . . . | 74 | 38 | 114 |
| pozostało . . . . . . . | 350 | 413 | 668 |
| przybyło . . . . . . . | 57 | 82 | 112 |
| a zatem w końcu 1927 r. było . | 407 | 495 | 800 |

Związek postanowił wziąć udział w Powszechnej Wy= stawie Krajowej w Poznaniu, w roku 1929 i udzielać swym członkom subwencje na te cele. Materjał wystawowy będzie poddany ekspertyzie specjalnej komisji związkowej.

Sprawy biurowe Związku prowadził, jak dotychczas Wydział Hodowli Pomorskiej Izby Rolniczej. Licencji klaczy dokonywał prezes Związku względnie naczelnik Wydziału Hodowli, Pomorskiej Izby Rolniczej.

**Pomorskie Stowarzyszenie Hodowców konia zimnokrwistego.**

Życie wśród wyżej wspomnianej organizacji zaczyna falować żywszem tempem. Projektowany od dawna import materjału rozpłodowego został w roku sprawozdawczym zrealizowany. Po dłuższych naradach zdecydowano się sprowadzić źrebice i ogierki typu reńsko-belgijskiego. W komisji zakupu uczestniczył fachowiec Izby. Sprowadzono:

| | ilość | cena przeciętna w zł. loco Polska |
|---|---|---|
| ogierów dwuletnich . . . . . . | 1 | 5158 |
| „ rocznych . . . . . . | 6 | 3400 |
| „ 6 miesięcznych . . . . | 8 | 1624 |
| źrebic duletnich . . . . . . . | 3 | 3673 |
| „ rocznych . . . . . . . | 2 | 3233 |
| „ tegorocznych . . . . . . | 8 | 1507 |
| razem sztuk | 28 | — |

Hodowcy są z importu — mimo wysokich cen — zadowoleni.

Kwestja, czy — wobec stacjonowania przez Państwowe Stado ogierów — reproduktorów — Norfolk-Bretonów, nie należałoby zmienić kierunku hodowlanego Stowarzyszenia — została przez jego Walne Zgromadzenie rozstrzygnięta w duchu negatywnym.

Stan liczebny członków i klaczy przedstawia się jak następuje:

| | członków | klaczy zapisanych w ksiedze | |
|---|---|---|---|
| | | głównej | wstępnej |
| W roku 1926 było . . . . . | 48 | 28 | 136 |
| W ciągu 1927 roku ubyło . . . | 16 | 12 | 46 |
| Pozostało . . . . . . . | 32 | 16 | 90 |
| Przybyło . . . . . . | 9 | 12 | 54 |
| A zatem w końcu 1927 r. było . | 41 | 28 | 144 |

Wobec ustalenia strefy hodowlanej dla konia pogrubionego, zaczyna Stowarzyszenie nabierać większego jak dotąd znaczenia. Biurowość oraz książkowość rodowodową Stowarzyszenia prowadził Wydział Hodowli Pomorskiej

Izby Rolniczej. Licencję klaczy zimnokrwistych załatwiał Naczelnik Wydziału Hodowli, Pomorskiej Izby Rolniczej.

### Rejestraja klaczy.

Na podstawie ustawy z dnia 23. I. 1925 r. o nadzorze państwowym nad ogierami i rejestracji klaczy udzieliła Izba w roku sprawozdawczym świadectw zarejestrowania na 1826 klaczy i to:

| w powiecie | Na klaczy: półkrwi szlch. | zimnokrw. | pogrub. | Uwaga |
|---|---|---|---|---|
| Brodnica . . . . . . | 219 | 11 | 5 | |
| Chełmno . . . . . . | 92 | 54 | — | |
| Chojnice . . . . . . | 79 | — | 1 | |
| Działdowo . . . . . | 80 | — | 9 | |
| Gniew . . . . . . . | 69 | 4 | — | |
| Grudziądz . . . . . | 127 | 12 | 1 | |
| Kartuzy . . . . . . . | 25 | — | 6 | |
| Kościerzyna . . . . . | 47 | — | — | |
| Lubawa . . . . . . | 97 | 4 | 4 | |
| Morski . . . . . . . | 97 | 12 | 10 | |
| Sępolno . . . . . . | 82 | — | 4 | |
| Starogard . . . . . | 76 | 2 | — | |
| Świecie . . . . . . | 170 | 15 | 4 | |
| Tczew . . . . . . . | 34 | 1 | — | |
| Tuchola . . . . . . | 45 | — | — | |
| Toruń . . . . . . . | 127 | 30 | 4 | |
| Wąbrzeźno . . . . . | 56 | 27 | 1 | |
| Wejherowo . . . . . | 4 | — | — | |
| Razem | 1626 | 152 | 49 | |

### Włościańskie pokazy koni.

W roku 1927 odbyły się pokazy klaczy w Nowemmieście, Łąkorzu, Sierakowicach, Silnie, Terespolu i Pruszczu Pom. Ogółem spędzono klaczy 314. Wydano: nagród pieniężnych w sumie 2840 zł. i 13 nagród honorowych.

Nagradzano tylko klacze i źrebięta półkrwi szlachetne. Pogląd na przebieg pokazów w cyfrach:

| Miejsce przeglądu | Powiat | Data | Ilość przedstawionych klaczy i źrebiąt | Ilość nagrodzonych klaczy i źrebiąt | Udzielono nagród: pieniężnych w zł | Udzielono nagród: honorowych |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Sierakowice . . | Kartuzy | 8/VI. 27. | 16 | 7 | 240 | — |
| Terespol . . . | wiecie | 9/VI. 27. | 31 | 17 | 420 | 1 |
| Warlubie . . . | „ | 10/VI. 27. | 12 | 2 | 75 | — |
| Nowemiasto . . | Lubawa | 17/VI. 27. | 69 | 28 | 605 | 1 |
| Łąkosz . . . . | „ | 18/VI. 27. | 54 | 36 | 400 | 6 |
| Silno . . . . . | Chojnice | 22/VI. 27. | 59 | 39 | 720 | 3 |
| Pruszcz . . . . | Świecie | 8/VII. 27. | 73 | 29 | 380 | 2 |
| Razem | | | 314 | 158 | 2840 | 13 |

## Targi remontowe.

Usilne starania Izby i Związku Hodowców konia szlachetnego o podwyższenie cen za remonty, nie miały i w tym roku powodzenia. Komisja Remontowa płaciła ceny według dotychczasowej skali. Izba delegowała do Komisji wybitniejszych miejscowych hodowców.

Wynik tegorocznych targów remontowych był następujący:

| Data | Miejsce zakupu | ilość przedst. koni | Ilość zakupu koni | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | 3 letnich | starszych | razem | |
| 6. IX. | Puck . . . . . . | 48 | 3 | — | 3 | |
| 7. „ | Kartuzy . . . . . | 18 | — | — | — | |
| 9. „ | Kościerzyna . . . | 9 | — | 1 | 1 | |
| 9. „ | Skarszewy . . . . | 19 | 6 | 1 | 7 | |
| 10. „ | Skórcz . . . . . | 23 | — | — | — | |
| 12. „ | Silno . . . . . . | 21 | 4 | 2 | 6 | |
| 13. „ | Tuchola . . . . . | 15 | 2 | 1 | 8 | |
| 14. „ | Terespol . . . . | 24 | 8 | 3 | 11 | |
| 15. „ | Sępólno . . . . | 27 | 14 | 1 | 15 | |
| 19. „ | Działdowo . . . . | 20 | 6 | — | 6 | |
| 20. „ | Brodnica . . . . | 39 | 19 | — | 19 | |
| 21. „ | Jabłonowo . . . . | 43 | 13 | 4 | 17 | |
| 22. „ | Kowalewo . . . . | 22 | 12 | 2 | 14 | |
| 23. „ | Kornatowo . . . . | 18 | 4 | 1 | 5 | |
| 24. „ | Grudziądz . . . . | 24 | 4 | 1 | 5 | |
| 17. X. | Lipniczki . . . . | 14 | 6 | — | 6 | |
| 28. „ | Nowemiasto . . . | 68 | — | 8 | 8 | spędy dodatkowe |
| 3. XI. | Pelplin . . . . . . | 5 | — | — | — | |
| 4. „ | Reda . . . . . . | 6 | — | — | — | |
| | razem; | 463 | 101 | 25 | 126 | |

Cena przeciętna łącznie z dodatkiem hodowlanym wynosiła — 1006 zł. 08 gr. — Szereg wybranych koni wycofali hodowcy z powodu za niskich cen, zaoferowanych im ze strony komisji.

## Wyścigi konne.

Z uwagi na celowość i niezbędność gonitw dla koni włościańskich włączyło Pomorskie Towarzystwo Zachęty do Hodowli Koni w Grudziądzu i w tym roku do swego programu dwa wyścigi, dotując je subwencją Departamentu Chowu Koni. Izba udzieliła ze swej strony na 3=ci bieg sub=wencję w wysokości 500 zł., która została wydana jak na=stępuje:

| | |
|---|---|
| jedna I nagroda, w wysokości . . . | 330 zł. |
| jedna II nagroda, w wysokości . . . | 90 zł. |
| jedna III nagroda, w wysokości . . . | 30 zł. |
| dwie IV nagrody po 25 zł. . . . | 50 zł. |
| razem | 500 zł. |

## Licencja ogierów.

Podobnie jak w roku ubiegłym brał Naczelnik Wydzia=łu Hodowli Pomorskiej Izby Rolniczej i w tym roku — ty=tułem nominacji ze strony Pana Wojewody Pomorskiego — jako przewodniczący udział w Komisji licencji ogierów. Opierając się na zarządzeniu Ministra Rolnictwa — Depar=tamentu Chowu Koni — które ustalając dla chowu konia pogrubionego osobną strefę hodowlaną — komisja licencyjna odmawiała uznania wszystkim ogierom pogrubionym, znaj=dującym się po za granicami tej strefy. Licencje odbywały się jak zwykle w jesiennych miesiącach. W myśl istnieją=cych przepisów spędzono i w tym roku wszystkie ogiery, celem dokonania ich rejestracji na wypadek realizacji wnie=sionego przez Ministerstwo Rolnictwa przepisu ustawy o przedmiocie podatków od ogierów, nie posiadających świadectw uznania.

Tabliczka następująca daje cyfrowy pogląd na wynik licencji.

| Powiat | Ilość ogierów przedstawionych | Zakwalifikowano ogierów szlachetnych I kat. pełnej krwi orjentalnej | I kat. angielskiej | I kat. anglo-arab. | I kat. 1/2 krwi | II kat. pełne krwi orjentalnej | II kat. angielskiej | II kat. anglo-arab. | II kat. 1/2 krwi | III kat. pełnej krwi orjentalnej | III kat. angielskiej | III kat. anglo-arab. | III kat. 1/2 krwi | Razem | pogrubionych wzgl. zimnokrwistych I kat. | II kat. | III kat. | Razem | Ogółem zakwalifikow. ogierów w roku b. r. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Brodnica . | 561 | | — | | — | | — | 1 | 12 | | | | 2 | 15 | — | 3 | 2 | 5 | 20 |
| Chełmno . | 292 | | 2 | | — | | — | — | 2 | | | | 2 | 6 | — | 3 | 4 | 7 | 13 |
| Chojnice . | 90 | | — | | — | | — | — | 5 | | | | 5 | 10 | — | — | — | — | 10 |
| Działdowo. | 172 | | — | | 2 | | — | — | 4 | | | | 1 | 7 | — | — | — | — | 7 |
| Gniew . . | 80 | | — | | — | | — | — | 4 | | | | 2 | 6 | — | — | — | — | 6 |
| Grudziądz . | 318 | | — | | — | | — | — | 5 | | | | 4 | 9 | 1 | 3 | 1 | 5 | 14 |
| Kartuzy. . | 200 | | — | | — | | — | — | 7 | | | | 1 | 8 | — | — | — | — | 8 |
| Kościerzyna | 114 | | — | | — | | — | — | 3 | | | | 1 | 4 | — | — | — | — | 4 |
| Lubawa. . | 610 | | — | | — | | 1 | — | 7 | | | | 6 | 14 | — | — | — | — | 14 |
| Morski . . | 49 | | — | | 1 | | — | — | 5 | | | | - | 6 | — | 2 | 1 | 3 | 9 |
| Sępólno . | 148 | | 1 | | — | | — | — | 1 | | | | 3 | 5 | — | — | — | — | 5 |
| Świecie. . | 246 | | 1 | | — | | — | — | 3 | | | | 1 | 5 | — | 1 | 1 | 2 | 7 |
| Starogard . | 144 | | — | | — | | — | — | 8 | | | | 2 | 10 | — | — | — | — | 10 |
| Tczew . . | 93 | | — | | — | | — | — | 2 | | | | 3 | 5 | — | 1 | — | 1 | 6 |
| Toruń . . | 258 | | — | | — | | — | — | 5 | | | | 6 | 11 | — | 3 | 3 | 6 | 17 |
| Tuchola. . | 116 | | — | | — | | — | — | 5 | | | | 1 | 6 | — | — | — | — | 6 |
| Wąbrzeźno | 443 | | — | | 1 | | — | — | 5 | | | | 3 | 9 | — | 2 | 3 | 5 | 14 |
| Wejherowo | 120 | | — | | — | | 1 | 1 | 2 | | | | 2 | 6 | — | — | — | \| | 6 |
| Razem | 4054 | | 4 | | 4 | | 2 | 2 | 85 | | | | 45 | 142 | 1 | 18 | 15 | 34 | 176 |

Pozatem jest uznanych 6 ogierów I kategorji, które w roku sprawozdawczym nie były przedstawione komisji.

Statystyka w zakresie licencji ogierów wykazuje stały i poważny spadek liczby ogierów, tak przedstawionych jak i uznanych:

| | | Ogierów przedstawiono | uznano |
|---|---|---|---|
| W roku . . . . . . | 1925 | 6694 | 260 |
| „ „ . . . . . . . | 1926 | 5554 | 217 |
| „ „ . . . . . . . | 1927 | 4057 | 176 |

Zmniejszenie się liczby uznanych ogierów tłomaczy się dyskwalifikacją ogierów pogrubionych w powiatach, nie należących do strefy wyznaczonej oraz tendencją komisji ujawniającej się w ograniczeniu licencji ogierów III kategorji tam, gdzie w pobliżu znajdują się państwowe stacje kopulacyjne, dotychczas nie należycie przez okolicznych gospodarzy wyzyskane. Wśród ogierów — destruktorów — przewa-

żają starsze roczniki, niemogące podlegać kastracji ze względu na wiek i niebezpieczeństwo padnięcia wskutek kastrakcji.

## Bydło.

Ogólna sytuacja w hodowli bydła nie zmieniła się. Stabilizacja cen nabiałowych trwa nadal z małemi wahaniami, wywołnemi położeniem na zagranicznym rynku masła. Opłacalność obór — mimo stabilizacji cen — nie jest jednak równomierną. Zachodzi bowiem poważna różnica cen wskutek tego, że obory, leżące w pobliżu większych miast w pograniczu Gdańska, uzyskują 30—50% wyższe ceny niż obory inne. Chęć do wzmożonej i produktywniejszej hodowli bydła — szczególnie w kierunku powiększenia pogłowia krów — uwydatnia się na całej linji. Produkcja opasów nie wychodziła poza dotychczasowe ramy, a więc na sezonowy opas w czasie kampanji gorzelnianej i jednostkowy opas braków. Bydło zarodowe z Pomorza cieszy się coraz większym popytem, który poważnie przekraczać zaczyna chwilową siłę wytwórczą obór związkowych. Ceny za materjał zarodowy wzrosły do nadzwyczajnej wysokości, dochodząc za stadniki do 10-krotnej, za krowy i jałowice do 3-krotnej wartości rzeźnej. Obory zarodowe — czołowe — zaopatrzyły się w wybitne i kosztowne importy — stadniki — po wysoko tłuszczodajnych przodkach. Wydajność mleka obór pomorskich, która w ubiegłym roku wysoce ucierpiała, wskutek pryszczycy, zakaźnego ronienia, kataru pochwy, zaczyna wzrastać. Zakaźne ronienie, intensywnie zwalczane, stopniowo ustępuje.

## Pomorskie Towarzystwo Hodowców Bydła czarno-białego-nizinnego.

Na mocy artykułu 1-go rozporządzenia Ministerstwa Rolnictwa b. dzielnicy pruskiej o Izbach Rolniczych z dnia 9. III. 21 r. przelała Izba w roku 1920 przywilej licencji bydła na wyżej wspomniane Towarzystwo. Celem stwierdzenia, czy akcja licencyjna i związana z nią księgowość rodowodowa jest przez Towarzystwo to prawidłowo przeprowadzana, zarządziła Izba luustrację obór zarodowych przez specjalnie w tym celu zwołaną Komisję fachową.

Istotę badania stanowiło stwierdzenie stanu, postępu oraz wpływu, który hodowla ta wywrzeć może na całokształt hodowli bydła. W tym celu zbadano system prowadzenia ksiąg rodowodowych, oraz zwiedzono szereg obór zarodowych dawniejszych, należących poprzednio do organizacji Zachodnio-pruskiego Związku Hodowców bydła, oraz nowsze obory zarodowe.

Komisja swierdziła:

1) że materjał bydła nizinnego w zwiedzonych oborach odpowiada wymaganiom ustalonym przez odnośne czynniki hodowlane, pod względem kierunku przyjętego dla Pomorza i że odznacza się silną budową, odpowiada typowi bydła wschodnio-fryzyjskiego, przytem cechuje się w wielu wypadkach wybitną mlecznością, a w poszczególnych hodowlach wysoką procentowością tłuszczu w mleku.
2) poprawę w budowie bydła, które przedstawia się w porównaniu z materjałem wyjściowym o poprawniejszych formach, silniejszej kości, umięśnieniu i większej, temsamem, wadze żywej;
3) postęp w wydajności mleka, która w porównaniu z latami 1920/21 i 22 podniosła się w wszystkich stadach w znacznym stopniu;
4) tendencję Towarzystwa ku poprawie procentowości tłuszczu w mleku, drogą odpowiednich zabiegów, wyboru krów, oraz doboru rozpłodników. Ażeby zadość uczynić tym wymaganiom, sprowadza Towarzystwo wysoce cenny i kosztowny materjał ze Wschodniej Fryzji;
5) racjonalny wychów młodzieży i znaczne wyrównanie przychówku, w porównaniu z materjałem wyjściowym matek;
6) prowadzenie kontroli mleczności we wszystkich oborach odbywa się przez organizacje kółek kontroli, wyniki której uwidocznione są w rejestrach na miejscu gospodarstwach, sprawozdaniach rocznych, znajdujących się w biurze Towarzystwa Hodowców, oraz w księgach rodowodowych;
7) kontrola mleczności krów prowadzona jest według schematów mniejwięcej ogólnie przyjętych w kraju.

Komisja stwierdziła, że książki rodowowe, prowadzone w biurze Towarzystwa zawierają wszelkie dane dostarczone przez personel fachowy i hodowców. Kancelarja czuwa nad regularnem dostarczaniem dat dotychczas wymaganych.

Jako wynik całokształtu kontroli Komisja stwierdziła, że przekazane przez Pomorską Izbę Rolniczą na wspomniane Towarzystwo — prawa kwalifikacji bydła wykonuje Towarzystwo celowo i prawidłowo.

## Licencje stadników.

Dotychczasowa akcja licencji stadników, przeprowadzana na podstawie dotychczasowego rozporządzenia Wojewody Pomorskiego — została wskutek wejścia w życie w międzyczasie rozporządzenia wykonawczego do nowej ustawy o nadzorze państwowym nad rozpłodnikami — zawieszona. Wskutek tego zdołano licencje przeprowadzić tylko w 15 powiatach.

Wynik z uskutecznionej licencji w porównaniu do roku ubiegłego, przedstawia się następująco:

| Powiat | Ilość zalicencjonowanych stadników | | | |
|---|---|---|---|---|
| | w roku 1926 | terminowo | do wiosny 1928 | terminowo |
| Brodnica | 27* | 2* | 24 | — |
| Chojnice | 36* | 4* | 42 | 10 |
| Działdowo | 16 | — | 14 | — |
| Gniew | 55* | — | 25 | 4 |
| Kartuzy | 36 | — | 36 | — |
| Kościerzyna | 42 | — | 48 | — |
| Morski | 26 | — | 23 | 18 |
| Sępólno | 47 | — | 12 | — |
| Swiecie | 20 | 4 | 25 | — |
| Starogard | 19* | 1* | 7 | 6 |
| Tczew | 19* | 1* | 30 | 7 |
| Toruń | 33 | 12 | 34 | 8 |
| Tuchola | 26 | — | 33 | 2 |
| Wąbrzeźno | 23 | 6 | 17 | 22 |
| Wejherowo | 36 | — | 21 | 7 |
| Razem | 460 | 30 | 391 | 84 |

Na ogół zauważono z okazji licencji stadników poważny postęp w zakresie wychowu stadników i ich form,

* Dane odnoszą się do licencji z roku 1925.

szczególnie tam, gdzie istnieją lub istniały stacje hodowlane Izby.

Apel Izby do Wydziałów Powiatowych o przyśpieszenie związanych z nową ustawą formalności: jak zasiągnięcie opinji gmin, przeprowadzenie uchwały Sejmików, zgłoszenie jej do Ministerstwa Rolnictwa, by móc już w roku następnym zawieszone licencje wznowić, nie odniósł do końca roku niniejszego konkretnego skutku. Istnieje poważna obawa, że opór gmin i samorządów powiatowych, którym ustawa ta poważne obowiązki i ciężary nakłada, wznowienie licencji unicestwi.

### Stacje buhaji rozpłodowych.

Sieć stacji hodowlanych została przez Izbę Rolniczą w roku sprawozdawczym poważnie rozszerzona, lecz bynajmniej nie w tej mierze, by w przybliżeniu zaspokoić potrzeby powszechnej hodowli włościańskiej, gdyż środki Izby na to nie zezwalają. Na specjalne podkreślenie zasługuje na tem miejscu ofiarność Sejmików Powiatowych, które uchwaliły poważne środki na zasilenie kupna stadników gminnych, we formie niezwrotnych subwencji w wysokości $^1/_3$ ceny kupna, wypłacanych obok subwencji Izby tej samej wysokości. Ogółem udzieliły powiaty na te cele 22.390,— zł subwencji, które nie zostały zupełnie zużyte, gdyż środki Izby nie wystarczały na to, by jej subwencje wszędzie dostosować do subwencyj powiatowych.

W końcu roku 1926 było stacji stadników 64, z których zlikwidowano w ciągu roku 22; z liczby tej 7 buhaji przeszło na własność odnośnych rolników, z powodu spłacania przez nich zaciągniętego kredytu na zakup rozpłodnika.

Nowych stacji urządzono 52, tak, że w końcu roku istniało na Pomorzu 94 stcyj kopulacyjnych.

Przeszkodą na drodze urządzenia większej ilości stacyj były stosunkowo za wysokie ceny za buhaje zarodowe, które wywołał niebywały popyt na stadniki. Niemożność zakupu odpowiednich stadników w kraju po cenach dla włościan przystępnych, spowodowała Izbę do importu buhaji ze Wschodniej Fryzji. Importowano 10 stadników — tytułem próby — z rodowodami i dowodami mleczności. Stadniki

te zostały umieszczone we włościańskich kółkach hodowlanych. Doświadczywszy, że zbyt forsowanie żywione stadniki zarodowe, dostając się do obór włościańskich, dość często nie wytrzymują czasokresu stacjonowania, gdyż albo przedwcześnie zatłuszczają się, stając się dla krów włościańskich za ciężkie, albo wskutek ekstensywnego żywienia niszczeją przedwcześnie, a temsamem nie spełniają swego właściwego zadania. Izba importowała stadniki w kondycji pastwiskowej, aby stwierdzić, czy tego rodzaju osobniki w użyciu włościan nie okażą się odpowiedniejszymi, służąc dłuższy czas celom hodowlanym. Zrozumienie wśród włościan doniosłości stacji stadników jest coraz większe, dzięki wpływom, jakie stadniki te wywierają, na ulepszenie przychówku, pod względem kształtów, kości, mleczności itp.

Z kredytów państwowych — którymi dysponuje Bank Rolny — na zakup buhaji otrzymało pożyczki tylko dwóch włościan.

### Włościańskie kółka hodowli bydła

Zabiegi Izby około rozwoju włościańskich kółek hodowlanych, mających na celu organizację postępowej pracy hodowlanej, znajdują w rzeszach drobnych rolników coraz większe zrozumienie. Rozwój kółek zatacza coraz dalsze kręgi. Cennym środkiem na drodze rozwojowym wspomnianych organizacji są pokazy hodowlane, urządzane kolejnie w różnych miejscowościach, poszczególnych powiatów, spełniające nietylko rolę propagandową, ale dające Izbie jednocześnie pogląd pod względem dojrzałości danej okolicy do uruchomienia kółka hodowlanego. Tempo rozwoju kółek tamuje brak odpowiednich stadników rozpłodowych, zakup których Izba wobec ograniczonych własnych środków subwencjonować nie jest w stanie. Do kółkowych ksiąg rodowodowych wstępnych, odpowiadających nowoczesnym wymogom przyjmuje się zasadniczo sztuki takie, które swym zewnętrznym wyglądem odpowiadają kierunkowi hodowlanemu, przyjętemu przez Izbę Rolniczą. Ocena na punkcie dzielności użytkowej odbywa się narazie według zewnętrznych znamion mleczności. Narazie przyjmuje się krowy głównie do ksiąg wstępnych, gdyż sztuki te nie mogą być wy-

legitymowane rodowodami. Stopniowo będize się jednak już potomstwo tych krów przyjmować do zaprojektowanych głównych ksiąg rodowodowych. Kontrola mleczności jest miejscami zapoczątkowana i ma się stopniowo rozwijać w miarę posiadania środków na utrzymanie pomocników (kontrolerów) hodowlanych przy Pomorskich Szkołach Rolniczych. Mimo licznych zgłoszeń włościan do kółek hodowlanych, Izba jest wyżej wspomnianemi okolicznościami zmuszona ograniczać rozwój kółek do tych okolic, gdzie istnieje buhaj rozpłodowy, odpowiadający przepisom licencyjnym.

W ostatnim roku kładła Izba główny nacisk na rozwój kółek, zwłaszcza w powiatach kaszubskich, powierzając akcję tę specjalnemu inspektorowi hodowlanemu, prace którego w miarę czasu kontynuować będą w szerszym zakresie kierownicy szkół rolniczych oraz pomocnicy hodowlani.

Nowych kółek zorganizowano 20 — tak że ogółem istniało w końcu roku sprawozdawczego — kółek 52.

Nowe kółka założono:

| Powiat | Kółko Hodowlane | Ilość krów przyjętych |
|---|---|---|
| Brodnica | Wrocki . . . . . . . . . . | 32 |
| Chojnice | Chojnice . . . . . . . . . . | 39 |
| Grudzladz | Łasin . . . . . . . . . . . | 23 |
| „ | Szczepanki . . . . . . . . . | 46 |
| Lubawa | Byszwałd-Rozental . . . . . . | 26 |
| Kościerzyna | Głodowo . . . . . . . . . . | 26 |
| „ | Jezierce . . . . . . . . . . | 46 |
| „ | Kleszczewo . . . . . . . . . | 44 |
| „ | Kobyle . . . . . . . . . . | 53 |
| „ | Kościerzyna . . . . . . . . . | 48 |
| „ | Koźmin . . . . . . . . . . | 37 |
| „ | Liniewo . . . . . . . . . . | 43 |
| „ | Nowe Polaszki . . . . . . . . | 46 |
| „ | Stare Polaszki . . . . . . . . | 54 |
| „ | Więckowy . . . . . . . . . | 57 |
| „ | Wysin . . . . . . . . . . . | 39 |
| Morski | Chylonja . . . . . . . . . . | 39 |
| Starogard | Barłożno . . . . . . . . . . | — |
| Tuchola | Gostyczyn . . . . . . . . . | 60 |
| „ | Koslinka . . . . . . . . . . | 71 |
| Razem: | 20 | |

8

Dla każdego powiatu założono książkowość hodowlaną, do której zapisywać się będzie krowy wszystkich kółek istniejących w danym powiecie. Miejscowe rejestry oborowe prowadzą mężowie zaufania odnośnego kółka. Kółka hodowlane są przez Izbę zaopatrywane we wszelkie niezbędne rejestry, formularze, metryczki, dowody stanowień itp. Opłat licencyjnych od włościan nie pobiera się narazie. Opiekę bezpośrednią nad kółkami roztaczają kierownicy szkół rolniczych. Organizacja dalszych nowych kółek w ilości 18 została w końcu roku zapoczątkowana.

Dzięki wydatnej pomocy Pomorskiego Syndykatu Rolniczego, który ofiarował 1.000 kg kuchu słonecznikowego oraz 1.000 kg ospy pszennej, przeprowadzono na wiosnę br. doświadczenia z żywieniem u kilku członków kółka hodowl. w Łyżynie, z pozostałą zaś paszą treściwą, przeprowadzi się doświadczenia uzupełniające w pow. toruńskim, a ponadto w Inspekcji Hodowl. Brodnica, Kościerzyna i Wejherowo.

Wyniki zostaną podane w sprawozdaniu następnym.

Pozatem Inspekcja Hodowlana w Kościerzynie przeprowadziła w 5 gospodarstwach demonstracyjne żywienia z żywieniem krów mlecznych podczas minionego sezonu zimowego z wynikiem dodatnim.

Wyniki zostały ogłoszone w „Kłosach".

Na znacznej ilości pokazach i to tam, gdzie nie działają jeszcze Kółka Hodowl., objawił się brak stadników o większej wartości hodowlanej, a zatem stadników godnych premjowania. Krowy przewyższały zwykle swą wartością hodowlaną materjał przedstawiany w rozpłodnikach. Trudno było zatem Komisji zachować właściwy stosunek przy premjowaniu, przewidziany przepisami państwowymi.

Udział rolników jak i ilość przedstawionych przez nich przeglądach sztuk z uwzględnieniem nagród przyznanych przez Komisję ilustruje poniższa tabela:

| Data | Przeglądu | | Ilość rolników przedstaw materiał | Przedstawiono | | | | udziel. nagród | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | honor. | | |
| | Miejscowość | Powiat | | składników | krów i jałowic | innych (trzody chlewnej) | Razem | Min. Roln. | P. I. R. | pieniężnych w złotych |
| 14/VI | Wrocki . . . | Brodnica | 16 | 5 | 64 | 1 | 70 | — | 1 | 406 |
| 15/VI | Jabłonowo . . | „ | 16 | 8 | 81 | — | 89 | 2 | 1 | 590 |
| 17/VI | Lubawa . . . | Lubawa | 34 | 5 | 70 | 1 | 76 | 1 | 2 | 654 |
| 18 VI | Kurzęt.-Łąkorz | „ | 17 | 11 | 41 | 1 | 53 | 1 | 8 | 368 |
| 21/VI | Kamień-Więcb. | Sępulno | 42 | 7 | 61 | 1 | 69 | 1 | 2 | 1557 |
| 21/VI | Czersk. . . . | Chojnice | 15 | 2 | 32 | — | 34 | — | 2 | 560 |
| 22/VI | Chojnice . . . | „ | 18 | 4 | 39 | 2 | 45 | — | 2 | 654 |
| 23/VI | Gostyczyn . . | Tuchola | 15 | 5 | 66 | — | 71 | — | 5 | 618 |
| 24 VI | Tuchola . . . | „ | 17 | 5 | 58 | 7 | 70 | 3 | 2 | 1027 |
| 28 VI | Smolno . . . | Morski | 11 | 11 | 18 | 1 | 30 | 2 | — | 492 |
| 28/VI | Swarzewo . . | „ | 14 | 3 | 41 | 14 | 58 | 2 | 4 | 376 |
| 30/VI | Luzino . . . | Wejcherowo | 21 | 9 | 63 | 11 | 83 | 4 | 6 | 804 |
| 30/VI | Szemud . . . | „ | 19 | 3 | 22 | 3 | 28 | 1 | — | 396 |
| 1/VII | Zagórze . . . | „ | 14 | 4 | 17 | — | 21 | 2 | 1 | 384 |
| 2/VII | Pruszcz Pom. . | Świecie | 28 | 3 | 72 | — | 75 | 1 | 3 | 859 |
| 2/VII | Świekałowo . . | „ | 27 | 7 | 75 | 3 | 85 | — | 3 | 650 |
| 4/VII | Golub . . . | Wąbrzeźno | 20 | 3 | 29 | 3 | 35 | — | — | 320 |
| 4 VII | Wąbrzeźno . . | „ | 18 | 6 | 68 | 2 | 76 | 1 | — | 476 |
| 5/VII | Działdowo . . | Działdowo | 27 | 11 | 76 | — | 87 | — | 4 | 663 |
| 6 VII | Płośnica . . . | „ | 18 | 4 | 45 | — | 49 | — | — | 330 |
| 7/VII | Otłocz.-Grabie | Toruń | 37 | 5 | 95 | 1 | 101 | 1 | 1 | 699 |
| 8/VII | Papowo-Tor. . | „ | 36 | 12 | 83 | — | 95 | 3 | 3 | 573 |
| 8/VII | Łążyn . . . . | „ | 58 | 8 | 184 | 1 | 193 | 3 | 6 | 1010 |
| 9/VII | Starogród . . | Chełmno | 32 | 2 | 82 | — | 84 | 1 | 1 | 399 |
| 9/VII | Czarze . . . | „ | 30 | 6 | 51 | — | 57 | — | — | 374 |
| 11/VII | Radzyń . . . | Grudziądz | 10 | 6 | 22 | — | 28 | 2 | 1 | 175 |
| 12/VII | Łasin . . . . | „ | 22 | 7 | 70 | 5 | 82 | 2 | 4 | 684 |
| 13 VII | Piece . . . . | Starogard | 33 | 1 | 52 | 1 | 54 | — | — | 182 |
| 13 VII | Wielbrandowo. | „ | 26 | 14 | 74 | — | 88 | 3 | 3 | 1039 |
| 14/VII | Lubiszewo . . | Tczew | 23 | 4 | 41 | — | 45 | — | — | 193 |
| 14/VII | Rajkowy . . | „ | 22 | 1 | 39 | — | 40 | — | — | 452 |
| 15/VII | Piaseczno . . | Gniew | 31 | 7 | 48 | 7 | 62 | 1 | 1 | 910 |
| 16/VII | Pieniążkowo . | „ | 12 | 6 | 42 | — | 48 | 1 | 1 | 404 |
| 19/VII | Więckowy . . | Kościerzyna | 20 | 2 | 65 | — | 67 | — | 4 | 615 |
| 19 VII | Stare Polaszki . | „ | 32 | 7 | 62 | 2 | 71 | — | 2 | 970 |
| 21 VII | W.Klincz Kalisz | „ | 30 | 7 | 55 | 2 | 64 | 1 | 3 | 648 |
| 22/VII | Pomieczyno . . | Kartuzy | 18 | 2 | 29 | 4 | 35 | — | 1 | 496 |
| 23/VII | Klukowa-Kula | „ | 10 | 6 | 24 | 1 | 31 | — | 2 | 274 |
| | Razem: | | 889 | 219 | 2154 | 75 | 2448 | 39 | 78 | 22382 |

W sumie powyższej mieści się kwota 7.770 zł, udzielona na nagrody przez poszczególne powiaty. Nadto 50 zł ofiarowało na premje Pow. Tow. Roln. w Świeciu.

Oprócz powyższych nagród udzieliły cały szereg nagród w naturze, w postaci sprzętów gospodarczych, zboża siewnego, oraz pasz treściwych Pomorski Syndykat Rolniczy w Toruniu i Rolnik w Chełmży.

Niezależnie od tego, Izba przyznała rolnikom cały szereg premji honorowych w postaci broszurek hodowlanych.

Poza pokazami udzielono różnym włościanom nagrody pieniężne za wzorowe pielęgnowanie i należyte utrzymywanie buhaji. Ogółem nagrodzono 10 rolników w sumie 512 zł.

Oprócz tego wypłacono 28 włościanom 631 zł, tytułem drugiej połowy premji, przyznanej im przed rokiem, pod warunkiem dopuszczania stadnika do obcych krów i jałowic i przedstawienie w b. r. do premjowania.

### Konkurs mleczności krów.

Zarząd Izby na wniosek Komisji Hodowlanej postanowił ogłosić na rok następny dla włościańskich obór konkursy mleczności krów i to tak roczne jak i jednodniowe. Konkurs ten został przy końcu roku sprawozdawczego opublikowany w „Kłosach".

Wyniki z zawodów podamy w roku następnym.

### Premjowanie obór włościańskich.

Zarząd Izby uchwalił również na wniosek Komisji Hodowlanej uwydatnić jeszcze w roku bieżącym (w czasie zimowym) premjowanie całych obór włościańskich, urządzeń stajennych itp.

Wyniki premjowania zostaną podane w przyszłem sprawozdaniu.

### Mleczarstwo.

Pomorski przemysł mleczarski — dzięki wzrastającej produkcyjności obór — rozwija się w dalszym ciągu pomyślnie, potęgując jednocześnie eksport masła. Masło pomorskie znajduje główny swój zbyt na rynku niemieckim. Dla braku statystyki odnośnie eksportu masła z Pomorza — nie możemy wywozu tego określić w cyfrach. W roku gospodarczym zaznaczyły się na Pomorzu dwa zasadnicze objawy:

Powstawanie nowych spółdzielni mleczarskich w tych okolicach, które dotąd mleczarń nie miały i przechodzenie mleczarń prywatnych w ręce spółdzielcze. Jako dowód słu-

żyć mogą zorganizowane za inicjatywą Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych w Toruniu, mleczarnia nowa w Popiołach pow. Toruń i wykupiona z rąk prywatnych dla spółdzielni mleczarnia w Lubiance pow. Toruń. Następnie mleczarnie prywatne w Nowej Cerkwi — pow. Chojnice, i Brukach pod Unisławiem, jakoteż nabyła z Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Grudziądzu była mleczarnia spółdzielcza w Robakowie zostały nabyte za inicjatywą Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych w Toruniu przez Kasę Spółdzielczą Parcelacyjno-Osadniczą w Grudziądzu z tem, że będą oddane spółdzielni miejscowej z chwilą jej powstania. Związaniu miejscowych spółdzielni stoji na przeszkodzie brak przewłaszczenia osadników. Jest to przyczyna bardzo ważna, i nie załatwienie jej odbija się bardzo ujemnie na stanie i uprzemysłowieniu gospodarstw osadniczych. Miejmy nadzieję, że w najbliższym roku zostanie to usunięte. Pięć więc nowych czynnych placówek mleczarskich jest dorobkiem tego roku.

Drugim ważnym posunięciem, jest — uruchomienie Oddziału w Toruniu Związku Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie, który założony został za inicjatywą i przy współpracy Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych w Toruniu, Pomorskiej Izby Rolniczej i Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego.

Oddział stanowić ma centralę zbytu dla masła eksportowego i jaj. Założenie Oddziału jest tem ważniejsze, że w roku 1928 ma być wprowadzona przez Państwo standaryzacja masła eksportowego.

Charakterystycznem dla roku 1927 jest silne zajęcie się Rządu mleczarstwem (oceny państwowe, standaryzacja i t. d.), wynik ingerencji Rządowej wyda owoce dopiero w 1928 roku.

Istniejący dawniej przy Izbie Rolniczej referat mleczarski został zniesiony w r. 1925. Część agend przeszła do Laboratorjum.

W dniu 25 lutego 1927 urządzono drugą ocenę masła w Toruniu. Ilość eksponatów wyniosła zaledwie 69. Badanie chemiczne i smakowe odbyło się w lokalu Laboratorjum Chemicznego. Wszyscy uczestnicy Oceny otrzymali odpo-

wiednie zawiadomienie o rezultacie zbadania, razem z rezultatami chemicznymi i opinją sędziów.

Druga część agend przejął wydział Hodowli Inwentarza, rozwijając działalność, zmierzającą do rozszerzenia kontroli obór również na średnie gospodarstwa.

W sprawach, dotyczących mleczarń, poprzestano na informowaniu się o zagadnieniach interesujących mleczarzy, biorąc udział w urządzanych zjazdach i obradach, jednak bez czynnego udziału w zakresie przeprowadzenia postulatów, wysuwanych na tych zebraniach.

Z powodu istnienia na terenie Pomorza dwu organizacyj mianowicie Związków Rewizyjnych w Toruniu i Poznaniu pracujących specjalnie dla mleczarstwa, utworzenie osobnego referatu mleczarskiego przy Pomorskiej Izbie Rolniczej zostało przez Komisję Budżetową i Zarząd Izby uznane za nieaktualne. Brak dotąd zupełnie szczegółowej statystyki mleczarstwa, która musi być podstawą opracowania programu działalności referatu mleczarskiego. Statystyka ta będzie opracowana w roku następnym 1928/29 przez Wydział Ekonomiczny Izby.

Wobec przejęcia ocen masła przez Państwową Komisję dla Ocen Masła i Serów, poczyniono starania, mające na celu urządzenie oceny zimowej w Toruniu.

## Trzoda chlewna.

Produkcja świń podlegała sezonowemu zmniejszeniu. Redukcja zaznaczyła się wczesną wiosną, kiedy ceny za ziemniaki wzrosły do nadzwyczajnej wysokości.

Rozpiętość cen na ziemniaki, ziarno a ceną za świnie wywołała stagnację w tej produkcji, która trwała aż do nowych wykopków. U schyłku roku sprawozdawczego spotęgował się chów świń głównie dlatego, że ziemniaki tegoroczne, okazujące małą odporność, nakazywały przyśpieszenie tempa ich skarmienia, tembardziej, że plon ich na ogół był w tym roku dosyć obfity. Propaganda prowadzona na rzecz produkcji bekonów nie znalazła na Pomorzu należytego zrozumienia. Producenci, przywykli do tuczu świń ziemniakami,

nie okazali skłonności do zastosowania karmy odmiennej, jaką produkt bekonowy wymaga.

### Pomorski Związek Trzody Chlewnej.

Podobnie jak obory zarodowe, podlegały również pomorskie chlewnie zarodowe lustracji komisji, wyłonionej ze strony Izby Rolniczej.

Komisja stwierdziła w pomorskiej hodowli trzody, prowadzonej dotychczas w kierunku słoniowym (niemiecki typ yorkshira), w kilku wypadkach tendencję ku zmianie na typ bardziej mięsny przez wprowadzenie knurów odmiennego typu. Komisja uważa za pożądane, aby przynajmniej w chlewniach czołowych zaprowadzić kontrolę produkcyjności. Kontrola ta powinna się wyrażać badaniem zużycia paszy i przyrostu wagi w poszczególnych chlewniach, lub też przez wprowadzenie stacji badawczej, określającej podobnie, jak to ma miejsce w Szwecji względnie Danji, dzielność użytkową poszczególnych rodów i rodzin. Komisja zaznaczyła, że książki rodowodowe Związku prowadzone są prawidłowo i celowo, to samo odnosi się do kwalifikacji trzody chlewnej.

### Stacje knurów.

Ograniczone środki Izby nie zezwalały na rozbudowę sieci stacji knurów, jakkolwiek stan włościańskiej hodowli trzody chlewnej koniecznie tego wymaga; zaznacza się bowiem coraz bardziej w niej upadek tak pod względem formy, kośćca, jak szczególnie dzielności użytkowej, oraz odporności, co najlepiej daje się zauważyć wśród materjału przedstawionego na sprzedaż na lokalnych targach i jarmarkach.

Izba przewidziała wprawdzie powiększenie w przyszłym roku ilości stacji knurów, dla braku jednak środków, nie w tym stopniu, jakby tego obecna sytuacja w włościańskiej hodowli trzody chlewnej, wymagała.

Jakkolwiek zainteresowanie się stacjami knurów wśród włościan w roku sprawozdawczym wzrosło, to mimo to mogliśmy założyć w roku bieżącym zaledwie 7 stacyj knurów.

W roku sprawozdawczym zlikwidowano 5 starych stacyj. Ogółem istnieje obecnie 14 stacyj knurów.

### Owce.

Konjunktury na produkty owcze w roku sprawozdawczym nieco się poprawiły na korzyść opłacalności tej gałęzi. Ustabilizowanie się cen wełny i skopowiny na pewnym poziomie, stworzyło korzystniejszą sytuację dla zaprzestania kasowania owczarń, a temsamem i utrzymania poszczególnych hodowli w granicach cyfrowych poprzedniego roku. Brak jednakże należytego zorganizowania sprzedaży wełny i odpowiedniego stałego zbytu skopowiny, ciągle zaznacza się ujemnie w hodowli owiec. W porównaniu jednak do opłacalności bydła i trzody chlewnej — owczarstwo rentowało się nadal gorzej. Ustawa o reformie rolnej osłabiła w poważnym stopniu dążność w kierunku powiększenia stad owczych.

### Podkomisja chowu owiec

odbyła swe posiedzenie dnia 29 kwietnia 1927 r. Tematem obrad podkomisji było:

a) kooptacja dwóch członków do podkomisji,
b) sprawozdanie kierownika działu hodowli owiec ze swych czynności,
c) sprawa organizacji owczarń cienkorunnych na Pomorzu,
d) kwestja dalszej organizącji hodowli włościańskiej,
e) udział owczarń zarodowych w Wystawie rolniczej w Poznaniu w 1929 roku.

Podkomisja wysunęła myśl założenia Pomorskiego Związku Hodowców Owiec i uchwaliła program pracy nad badaniem i podniesieniem hodowli „pomorskiej białej owcy krajowej".

### Pomorski Związek Hodowców Owiec.

Pomorscy hodowcy owiec nie zrzeszeni w Ogólno-Krajowem Towarzystwie Hodowców Owiec odczuli potrzebę zorganizowania się w specjalny Związek dla celów obrony interesów hodowlanych. Na zaproszenie członka Poznańsko-

Pomorskiego Komitetu dla Spraw Hodowli Owiec, zastępującego w Komitecie odłam nie zorganizowanych pom. hodowców owiec zostało w dniu 25. 6. 1927 r. zwołane zebranie konstytucyjne, które uchwaliło powołanie do życia Pomorskiego Związku Hodowców Owiec z siedzibą w Toruniu.

Celem powstałego Związku jest:

a) podniesienie hodowli owiec ras cienkorunnych i krajowych drogą metodycznej selekcji materjału hodowlanego,
b) obrona interesów hodowlanych,
c) zaopatrywanie hodowców w materjał zarodowy i staranie się o zbyt na materjał hodowlany,
d.) reprezentacja pom. owczarń w wystawach itp.

Do Związku przystąpiło 66 owczarń z ilością około 15.000 macior.

## Inspektorat hodowli owiec.

Głównemi czynnościami inspektoratu były w roku sprawozdawczym:

a) klasyfikacja owczarń zarodowych i klasowych, których liczba wciąż wzrastała (p. poniżej),
b) zakup tryków, niezbędnych dla odświeżenia krwi z zagranicy, oraz pośrednictwo w nabywaniu materjału rozpłodowego, tak męskiego jak i żeńskiego,
c) kontrola pomorskich owczarń zarodowych,
d) wprowadzenie rodowodów dla tryków z owczarń zarodowych,
e) dalsza obserwacja nad importowanemi owcami mlecznemi
f) zapoznawanie się z kaszubską owcą krajową,
g) udział w zebraniach: Ministerstwa Rolnictwa i Spraw Wojskowych, Związków prywatnych organizacyj rolniczych w Warszawie, Wielkopolskiego Towarzystwa Ho-
dowców owiec, zostało w dniu 25. 6. 1927 r. zwołane zebranie
i organizacji zbytu na wełnę.

W roku sprawozdawczym inspektorat przeprowadził klasyfikację 55 owczar. Czynność ta wyraża się w cyfrach jak następuje:

| Rasa | Ilość owczarń do 1. X. | | Ilość przeklasyfikowanych Tryków do 1. X. | | Macior do 1. X. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1926 | 1927 | 1926 | 1927 | 1926 | 1927 |
| Ramboullet . . | 7 | 9 | 63 | 65 | 2270 | 2329 |
| Merino-Prec. . | 29 | 35 | 181 | 186 | 8213 | 9795 |
| Krajowe . . . | 4 | 6 | 9 | 12 | 404 | 506 |
| Fryzy . . . . | 6 | 5 | 12 | 12 | 80 | 84 |
| Karakuły . . . | — | 1 | — | 6 | — | 30 |
| Razem | 46 | 55 | 265 | 281 | 10967 | 12834 |

Zostało jeszcze do klasyfikacji w roku sprawozdawczym 9 owczarń, z ilością około 2.000 owiec.

### Licytacje tryków.

W roku bieżącym, jak zwykle, w maju i w czerwcu odbyły się licytacje tryków w uznanych przez Izbę owczarniach zarodowych prekosowych. Owczarnie rambouilletowe sprzedawały swe tryki z wolnej ręki. Wystawiony na sprzedaż materjał był w roku sprawozdawczym bardzo dobry. Postęp, tak pod względem wełny, jak i figur, zaznaczył się poważnie, a szczególniej w owczarni Lisnowe. Popyt wzmógł się nadzwyczajnie, powodując kompletną wyprzedaż tryków, szczególnie merino-prekosów i poważny wzrost cen na takowe. Większość tryków sprzedano do owczarni pomorskich.

Poniższa tabelka wykazuje rezultaty licytacji.

| Owczarnia | Kierunek hodowlany | Ilość tryków wystawionych do sprzedaży | sprzedanych | Waga żywa przeciętna w kg. | Osiągnięte ceny najniższa zł. | najwyższa zł. | przeciętna zł. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Bankowo . . . | mięsno-wełn. | 47 | 47 | 99 | 268 | 1012 | 597 |
| Lisnowo . . . | wełn.-mięsny | 40 | 40 | 89 | 363 | 1314 | 797 |
| Lipienek . . . | „ | 39 | 36 | 92 | 250 | 850 | 420 |
| Sucumin . . . | „ | 18 | 18 | 93 | 276 | 692 | 498 |
| Wichorze . . . | „ | 53 | 51 | 87 | 259 | 1314 | 590 |

Cenę przeciętną za rambonillety osiągnięto 550 zł.

### Hodowla owcy krajowej.

I. Owce mleczne wschodnio-fryzyjskie.

Spostrzeżenia poczynione nad owcami mlecznemi przez inspektorat w roku sprawozdawczym wykazały, że owce starsze importowane, dość ciężko przeszły proces aklima-

tyzacji, jagnięta natomiast zaaklimatyzowały się dobrze. Obecnie istnieją na Pomorzu 4 gniazda importowanych owiec mlecznych, które liczą około 12 tryków i 100 macior.

II. Pomorskie białe owce krajowe.

Dalsze zapoznanie się z pomorską owcą krajową, a szczególnie w powiatach kaszubskich utwierdziły Inspektorat w przekonaniu, że w tych okolicach znajduje się dość znaczny procent pomorskiej białej owcy krajowej, której typ przedstawia dużą wartość dla hodowli małostadkowej, a to z następujących względów:
a) bardzo dużej odporności na wszelkiego rodzaju choroby,
b) małej wybredności w karmie,
c) wartościowej zgrzebnej wełny,
d) dobrych figur,
e) wczesności dojrzewania.

Celem ujęcia tej hodowli we właściwe ramy organizacyjne, Komisja Chowu Owiec Pomorskiej Izby Rolniczej postanowiła: Stworzyć z najtypowych sztuk wspomnianej owcy specjalne gniazda przy szkołach rolniczych; na zakup tych gniazd udzieliło Ministerstwo subwencji. Zakup materjału zostanie uskutecznione z okazji odbyć się mających w najbliższym czasie pokazów owczych na Kaszubach. Nad umieszczonemi owcami w poszczególnych gniazdach mają być przeprowadzone jaknajściślejsze badania nad ich wartością, ażeby w ten sposób można wykreślić standarty dla tej owcy, które umożliwią w przyszłości wydanie sądu o ich znaczeniu, oraz ułatwią pracę nad hodowlą włościańskich owiec.

Projektowane pokazy i wykup odpowiedniego materjału na te cele odbędzie się po otrzymaniu funduszu z Ministerstwa.

## Inwentarz drobny.

Z pośród drobnego inwentarza, największe znaczenie dla każdego gospodarstwa rolnego mają kury, ze względu na ich produkty — jaja, — na które jest silne zapotrzebowanie na rynkach światowych. Nader korzystny wpływ wywozu produktów drobiowych na bilans handlowy Państwa, zwró-

cił baczniejszą uwagę miarodajnych czynników, czuwających nad rozwojem życia gospodarczego w kraju, na ten dział produkcji zwierzęcej, który dotąd stał na szarym końcu.

Doceniając w całej pełni znaczenie tej gałęzi hodowli, postanowiła Pomorska Izba Rolnicza obsadzić stanowisko referenta hodowli drobnego inwentarza, co nastąpiło z dniem 1 lutego 1927 r.

Dzięki dotyczasowej pracy, aczkolwiek tylko dorywczo prowadzonej, oraz dzięki propagandzie prowadzonej w ostatnim czasie przez czasopisma zawodowe na rzecz użytkowej hodowli kur, obudziło się znaczne zainteresowanie wśród wszystkich sfer rolniczych dla hodowli drobiu. W niemałym stopniu przyczyniły się do tego również I Pomorska Wystawa Drobiu, Gołębi i Królików urządzona w Toruniu w grudniu 1926 roku, oraz I Kaszubska Wystawa Drobiu, która odbyła się w styczniu 1927 roku, w Wejherowie.

**Wystawa drobiu w Toruniu** nietylko, że była bardzo liczebnie obesłana, lecz cieszyła się także wielką frekwencją zwiedzających osób, których w ciągu 3-ch dni było około 4 tys. Wśród wystawionych sztuk bardzo dużo było materjału wysokowartościowego, czego wyrazem są liczne nagrody pieniężne i honorowe przyznane przez Komisję Sędziów.

Ilość wystawionych ekponatów i przyznanych nagród.

| Gatunek | Ilość eksponatów sztuk | Przyznane nagrody | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | Nagroda pieniężna | medal złoty | medal srebrny | medal bronzowy | list pochwalny | dyplom honorowy | nagroda wartość. |
| Kury . . . . | 800 | 425,— | 4 | 12 | 13 | 22 | 1 | 2 |
| Inny drób . . . | 152 | 200 — | 4 | 11 | 13 | 8 | 1 | 2 |
| Króliki . . . . | 160 | 225,— | 4 | 6 | 8 | 7 | — | 1 |
| Gołębie poczt. . | 470 | 450,— | 3 | 10 | 12 | 20 | 2 | — |
| „ ozdobne . | 300 | 50,— | 2 | 5 | 4 | 14 | — | — |
| Razem | 1892 | 1350,— | 17 | 44 | 60 | 71 | 4 | 5 |

Z 161 wystawców było 70% z Pomorza, reszta z Poznańskiego i b. Kongresówki.

Nagrody pieniężne ofiarowane były przez Ministerstwo Rolnictwa, Min. Spraw Wojsk., Pana Wojewodę Pomorskiego, Starostwo Krajowe Pom., Pom. Tow. Rolnicze, Pom. Związek Ziemian, Magistrat m. Torunia, Pom. Syndykat Rolniczy.

Nagrody honorowe przyznane zostały przez. Ministerstwo Rolnictwa, Min. Spraw Wojsk., Szefostwo Łączności D. O. K. VIII., Pomorską Izbę Rolniczą, Wielkopolską Izbę Rolniczą, Centralny Komitet do Spraw Hodowli Drobiu, Pom. Tow. Rolnicze, i Tow. Ziemianek Pom.

Otwarcia Wystawy dokonał Pan Wojewoda Pomorski w obecności licznie zgromadzonych przedsthawicieli władz rządowych, wojskowych, samorządowych, organizacji rolniczych i prasy.

Wystawę zaszczycił Swą obecnością z okazji bytności w Toruniu Minister Rolnictwa p. Niezabytowski i Naczelnik Wydziału Prod. Zwierzęcej Min. Roln. p. Ihnatowicz.

Wśród zwiedzających było dużo chętnych do kupna materjału rozpłodowego. W biurze Wystawy dokonano sprzedaży około 150 sztuk drobiu, łącznej wartości 1.800 zł.

Również i Wystawa urządzona przez Towarzystwo Hodowców Drobiu w Wejherowie była licznie i dobrym materjałem obesłana.

Pierwszy generalny tego rodzaju przegląd drobiowy na terenie Pomorza wypadł bardzo dodatnio i jest świadectwem pięknego na tem polu dorobku.

Również i w roku bieżącym odbyła się II Pomorska Wystawa drobiu, gołębi i królików w Grudziądzu w czasie od 3—6 grudnia. Wystawiono gniazd kur 219, perlic 11, indyków 15, gęsi 27, kaczek 45, królików 167, gołębi pocztowych i ozdobnych 285.

Szczegółowe sprawozdanie z Wystawy opublikowane zostanie w następnym roczniku.

Celem podtrzymania budzącego się ruchu i uświadomienia o konieczności wprowadzenia do hodowli drobiu nowoczesnych metod stosowanych z dobrymi wynikami zagranicą, jak racjonalne żywienie, odpowiednie urządzenie i pomieszczenie kurnika, wychów i selekcja materjału rozpłodowego położono w pierwszym rzędzie duży nacisk na stronę **propagandowo-oświatową** w pracy nad rozwojem i podniesieniem tej gałęzi hodowli. Wstępną taką pracą było urządzenie kursów jednodniowych popularyzacyjnych jako przygotowanie do większego trzydniowego kursu, obejmującego całokształt hodowli drobiu w obszerniejszych referatach.

Kursy **propagandowe** odbyły się w Grucie, Kościerzy-
nie, Wejherowie, Chełmnie, Gostkowie, Zieleniu, Otłoczynie, Drzycimiu, Wąbrzeźnie, Niedźwiedziu. Przeciętna ilość słuchaczy około 40—50 osób.

Kurs **trzydniowy** odbył się w Grudziądzu na początku marca przy udziale 100 osób przedstawicielek sfer ziemiańskich i włościańskich, obecność kilku panów świadczy o tem, że i ta dziedzina zaczyna ich interesować. Z uznaniem należy podkreślić pilność słuchaczek, które zawsze w pełnej liczbie uczestniczyły w wykładach przez trzy pełne dni, notując skrzętnie usłyszane wiadomości. Świadczyło to dobitnie o konieczności urządzenia tego rodzaju kursu.

Także i liczne zapotrzebowanie referenta przez kółka rolnicze, Koła Ziemianek i Włościanek, które zawsze zostały uwzględniane, dowodzi o potrzebie oświaty i zainteresowania się.

W wykonaniu programu zakreślonego na poprzedniem posiedzeniu podkomisji hodowli drobiu, przystąpiła Izba w okresie lęgów do umożliwienia posiadaczom mniejszej własności **nabywania jaj wylęgowych**, kur rasowych po cenach ulgowych, przez ponoszenie połowy ceny kupna. Pomimo szczupłego na ten cel funduszu wszystkie zamówienia zostały wykonane. Ogółem dostarczono:

1224 jaj kurzych,
139 jaj kaczych,
44 jaj indyczych,
103 piskląt jednodniowych Zielononóżek Kuropatw.

Według ras dostarczono jaj kurzych rasy:

| | |
|---|---|
| Zielononóżek kuropatwianych | 603 szt. |
| Plymuth-Rock | 325 szt. |
| Wyandottów | 245 szt. |
| Rhode Island's | 51 szt. |

Powyższe cyfry, jak również wiadomości zasięgnięte z okazji bytności na wykładach, wykazują bardzo duży popyt na kurę krajową Zielononóżkę – która dotąd mało znana na Pomorzu coraz więcej zdobywa sobie prawa obywatelstwa i licznych zwolenników. Oprócz zielononóżek duże zainteresowanie wywołała rasa kur amerykańskich Rhode

Islands, wypierając coraz więcej faforyzowane dotąd Or=pingtony.

Zapoczątkowana w zeszłym roku akcja **likiwidacji** roz=mnażalni drobiu rasowego, prowadzona była w dalszym cią=gu. Jednak wskutek trudności technicznych, a mianowicie rozrzucenia ich na całem Pomorzu, oraz wysokich kosztów potrzebnych na ich zlikwidowanie przez wyjazd na miejsce, akcja ta nie została zakończoną. Likwidacja zaś drogą ko=respondencji, wskutek nieprzychylnego stanowiska dotych=czasowych posiadaczy tych rozmnażalni, wobec żądania wyższych cen od rynkowych, jako za materjał rozrodczy, przeciąga ostatecznie załatwienie pracy.

Dążąc do podniesienia wydajności kur, poczyniono równocześnie starania o zapewnienie racjonalnego zbytu, przez spółdzielcze zbiornice jaj. Na wszystkich wykładach podkreślano zawsze korzyści jakie producenci osiągnąć mogą przez zbyt do zbiornicy. Na skutek propagandy w tym kie=runku czynionej, oraz dzięki współpracy Pomorskiego Zwią=zku Spółdzielni Rolniczych, powstała w Toruniu filja Spół=dzielni Mleczarskich i Jajczarskich z Warszawy. Zbiornic jaj istnieje dotąd trzy. Pozatem szereg większych majątków ziemskich odstawia jaja bezpośrednio do spółdzielni. Praca na tem polu nie postępuje zbyt szybko z powodu przynale=żności mleczarń na Pomorzu do czterech różnych związków rewizyjnych, mających swe siedziby poza Pomorzem, tak, że skoordynowanie pracy w tym kierunku jest utrudnione. Również i bliskość wybrzeża morskiego nie pozostaje bez wpływu. W sezonie letnim bowiem zajmują się skupem jaj liczni zbieracze zachęceni dobrą ceną uzyskiwaną w miej=scowaściach kąpielowych i w Gdańsku.

Na dział ten zwrócona jest jednak baczna uwaga Izby i spodziewać się należy, że wysiłki czynione w tym kierunku wywrą dodatni skutek.

Omawiając dział handlowy związany z drobiem, nale=ży wspomnieć, że Izba zainicjowała **projekt utworzenia spół=dzielczej tuczarni gęsi** na Kaszubach, aby skomasować han=del gęsiami i wytworzyć na miejscu produkt za który rolnik uzyska lepszą jak dotąd cenę od handlarza. Miarodajne sfery zainteresowanych powiatów wypowiedziały się zasa=

dniczo przychylnie od tego projektu. Dalsze prace przygotowawcze jak sporządzenie planów, kosztorysu, kalkulacji i t. d. są w toku.

Większych ferm drobiowych obliczonych na produkcję jaj narazie na Pomorzu niema. Jest jednak projekt i to daleko posunięty urządzenia takiego kurnika przez Kółko Rolnicze w Otłoczynie. Kółkowicze — małorolni gospodarze okolicy mało zamożnej urządzili już mleczarnię spółdzielczą, przy której równocześnie ma być zaprowadzony duży kurnik. Dzięki finansowej pomocy Izby przyszły kierownik tego Zakładu odbywa praktykę zagranicą (w Belgji) i uruchomienie kurnika przewidziane jest na wiosnę przyszłego roku.

Dalszym ciągiem prac referatu hodowli drobnego inwentarza było opracowanie przepisów o uznawaniu zarodowych hodowli drobiu, które jednak w roku sprawozdawczym nie zostały wykończone, z powodu powołania referenta na 6 tygodniowe ćwiczenia wojskowe.

W celu rozpowszechnienia czytelnictwa w dziedzinie hodowli drobiu zajął się referat komisową sprzedażą książek których rozeszło się przeszło 200 sztuk. Zajęto się również dostarczeniem pierścionków, dla oznaczenia drobiu, po przystępnej cenie.

Poza bieżącemi sprawami biurowemi opracowany został cały szereg artykułów fachowych ogłoszonych w organie urzędowym „Kłosy".

Ostatnie miesiące roku sprawozdawczego pochłonęły dział hodowli drobnego inwentarza nad organizacją i przygotowaniem II Pomorskiej Wystawy Drobiu, która odbywa się od 3—6 grudnia b. r. w Grudziądzu. Dokładne sprawozdanie z Wystawy ogłoszone będzie w następnym roczniku.

**W dziale królików** jako mniej obchodzących rolników, nie poczyniono żadnych specjalnych prac. Na Pomorzu jednak królikarstwo rozwija się samorzutnie bardzo dobrze, o czem świadczy szereg powstających większych hodowli. Niektóre z nich na wszystkich wystawach, tak lokalnych jak i wszechpolskich wychodzą nagrodzone szeregiem wysokich odnaczeń pieniężnych i honorowych.
Hodowle te są rozsadnikiem materjału rozpłodowego do in-

nych dzielnic Polski, na który jest bardzo duże zapotrzebowanie.

**Hodowla kóz,** mająca jedynie znaczenie dla sfer robotniczych nie wykazuje żadnego postępu. Zresztą przy ograniczonym funduszu na drobny inwentarz wogóle, który zużyto w pierwszym rzędzie na pracę w działach o donioślejszym znaczeniu dla rolnika, poważniejszych poczynań nie można było robić.

**Podkomisja Hodowli Drobnego Inwentarza** odbyła swe posiedzenie w dniu 30 kwietnia 1927 r., na którem ustalono program prac na rok bieżący.

Na zakończenie niniejszego sprawozdania należy zaznaczyć, że dział hodowli drobnego inwentarza, aczkolwiek wykazujący duże zainteresowanie, nie dorównuje postępowi jaki ujawnia się w hodowlach zagranicznych. Z tego też powodu wymaga bardzo troskliwej opieki materjalnej by tempo prac mogło w dalszym ciągu pomyślnie się rozwijać.

## Jedwabnictwo.

Celem zaznajomienia się z hodowlą jedwabników wysłany został referent hodowli drobnego inwentarza na kurs jedwabnictwa, który się odbył w Centralnej, Doświadczalnej Stacji Jedwabniczej w Milanówku. Podłoże dla rozwoju hodowli jedwabników jest stworzone przez założenie większej plantacji drzewek morwowych w szkółkach drzew Pomorskiej Izby Rolniczej w Łysomicach. W roku sprawozdawczym sprzedano około 25.000 sadzonek 1 rocznych, z czego około 5.000 na Pomorze.

## Rybactwo.

Wskutek likwidacji Wydziału Rybackiego w roku 1926 czynności z zakresu rybactwa zostały przydzielone wydziałowi hodowli. W roku sprawozdawczym z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa zorganizowały Izby Rolnicze Wielkopolska i Pomorska ogólny zjazd rybaków z Pomorza i Wielkopolski w Bydgoszczy, który doprowadził do fuzji istniejących organizacji rybackich na terenie b. dzielnicy pruskiej w Poznańsko-Pomorskie Towarzystwo Rybackie z siedzibą

9

w Bydgoszczy. Postanowiono w myśl propozycji delegata Ministerstwa zaangażować przez Wielkopolską Izbę Rolniczą specjalnego inspektora rybackiego, który przejmie, tak interesy nowego Towarzystwa, jak również spraw rybackich na terenie obu Izb. Dotację Inspektora Rybackiego przyjmuje Ministerstwo Rolnictwa. Dla utrzymania stałego kontaktu z rybakami pomorskiemi powołała Izba specjalną Podkomisję Rybacką, składającą się z członków Izby, Towarzystwa Rybackiego, właścicieli jezior względnie stawów oraz inspektora Rybackiego Województwa Pomorskiego i Kierownika Towarzystwa Rybackiego. Komisja odbyła swe I zebranie w dniu 30. IX. 1927, na którem zajmowała stanowisko do projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej „o prawie rybackiem“, przeprowadziła kooptację członków i zastanawiała się nad stanem obecnego Towarzystwa Rybackiego.

Przez kasę Izby przepływała subwencja państwowa na wydawnictwo pisma rybackiego wychodzącego w Tczewie „Żeglarz Polski“.

## 7. WYDZIAŁ MELJORACJI ROLNYCH.

Na tle ożywionego ruchu meljoracyjnego na Pomorzu, będącego zresztą odbiciem stanu, jaki w dziedzinie meljoracyj rolnych panuje obecnie w całym kraju, rozwijała się działalność Wydziału Meljoracyjnego, idąc w tych samych kierunkach i dążeniach, co w latach poprzednich.

Pomijając główny czynnik wzmożonej dążności rolników do meljorowania wadliwych gruntów, — popieranie tych zamierzeń przez Państwowy Bank Rolny w formie udzielanych niskoprocentowych kredytów z państwowego funduszu, podtrzymywanie ruchu meljoracyjnego na Pomorzu należy przypisać również w znacznej mierze akcji propagandowej Wydziału, jaką ten prowadził na terenie Kółek Rolniczych i wśród szerokich warstw ziemiaństwa tutejszego. Dziś jeszcze warunki obecne pożyczek na meljoracje, udzielanych przez Państwowy Bank Rolny, rolnika pomorskiego niezbyt pociągają — uważa on je przedewszystkiem za niedogodne i nawet niebezpieczne dla krótkiego okresu, w jakim następować ma spłata zaciąganych pożyczek.

Powstające spółki wodne dla zrealizowania swych potrzeb meljoracyjnych, częstokroć bardzo koniecznych, wymagają przeważnie dużego nakładu pracy agitacyjnej i przekonywań o opłacalności przeprowadzenia danej meljoracji.

W zrozumieniu całego znaczenia sprawy uświadamiania i przekonywania mas rolniczych co do potrzeby, skutków i opłacalności stosowania meljoracyj rolnych, Wydział rozwijał odpowiednią propagandę metodą ustaloną już lat poprzednich — i w tych celach delegaci Wydziału wyjeżdżali do 38 Kółek Rolniczych.

Rozmiar i tempo prac Wydziału w roku sprawozdawczym naogół pozostały te same, co i w roku 1926. Przypisać to należy jedynie brakowi sił technicznych, o które tak jest dziś trudno w dziedzinie meljoracyj. Szczupły skład perso-

nelu Wydziału zmniejszył się jeszcze o dwóch techników, których do połowy listopada nie dało się zastąpić nowymi. Napływ zgłoszeń przerastał rozporządzalne siły własne Wydziału. To też część nadmiaru zgłoszeń załatwiało się przez oddawanie wykonania zdjęć i opracowania projektów inżynierom i technikom postronnym na warunkach akordowych. Tych wszakże postronnych sił technicznych z zakresu meljoracyj jest również na gruncie tutejszym brak dotkliwy. Projekty w ten sposób sporządzane Wydział wypuszczał dopiero po ścisłem ich skontrolowaniu.

Załatwienie drugiej części nadmiaru zgłoszeń musiało być odłożone na rok 1928-my.

Zgłoszeń na sporządzenie projektów meljoracyjnych, przeważnie drenowania pól, otrzymał Wydział na ogólnym obszarze około 4100 ha.

Zdjęć i pomiarów niwelacyjnych dla opracowania projektów różnych meljoracyj, przeważnie spółkowych, wykonano w roku sprawozdawczym na ogólnej powierzchni około 2700 ha, przyczem zaniwelowano odpływów na długości około 91 klm.

Z funduszu meljoracyjnego, udzielanego co rok Izbie przez Ministerstwo Rolnictwa, Wydział przyznał zasiłki zwrotne na pokrycie części kosztu sporządzenia projektów szesnastu powstającym spółkom wodnym na ogólną sumę 9300 zł.

Należy przytem zaznaczyć, że w roku sprawozdawczym poczęły napływać z powrotem udzielane przez Wydział poprzednio zasiłki od tych spółek wodnych, które po zawiązaniu się otrzymały pożyczki z Państwowego Banku Rolnego. Te zwrotne sumy szły na uzupełnienie funduszu meljoracyjnego Izby, z których w dalszym ciągu udzielano zasiłki innym powstającym spółkom.

Obszar zainicjowanych przez Wydział w roku sprawozdawczym spółek wodnych wynosi około 5900 ha, z których część, około 1800 ha, nie jest jeszcze zdecydowana ostatecznie na sporządzenie projektów. Odnośnie do rodzaju meljoracyj, to w znacznej większości wypadków chodzi o drenowanie pól, pozatem odwadnianie i szczegółowa meljoracja torfowisk oraz regulacja mniejszych rzek.

Ekspertyz meljoracyjnych i wodno-prawnych z badaniem warunków miejscowych na gruncie dokonałł Wydział w 58 wypadkach, więc prawie w tym samym rozmiarze, co i w roku 1926.

Zgłoszeń o pomiary i niwelację oraz sporządzenie materjału technicznego do podań o wpisanie do księgi wodnej praw piętrzenia wody wpłynęło do Wydziału ze strony sześciu młynów wodnych i tartaków, zaś dla ośmiu odnośne pomiary i niwelacje zostały wykonane. Materjał techniczny i plany opracowano dla 17 młynów i tartaków, przeczem ogólna długość opracowanych dopływów wyniosła około 40 klm.

Projektów różnych meljoracyj, a przeważnie drenowania pól, opracował Wydział na obszarze ogółem około 2600 ha i zaprojektował około 32 klm. odpływów.

Pod względem prowadzenia robót wykonawczych rok sprawozdawczy zaznaczył się już dużym postępem w porównaniu z rokiem 1926, kiedy pod kontrolą i kierownictwem Wydziału projektowane roboty drenarskie wykonywano tylko w dwóch spółkach. W roku 1927 roboty takie prowadzono w czterech spółkach, w trzech prywatnych majątkach i w jednej organizującej się spółce wodnej. W końcu listopada rozpocząć się mają roboty ziemne przy uregulowaniu odpływów jeszcze w dwóch organizujących się spółkach, dla których projekty zostały już przez Wydział sporządzone.

Z pomiędzy prowadzonych w roku bieżącym robót wykonawczych, tylko dwa wypadki dotyczyły budowy odpływów dla odwodnienia łąk, a w sześciu innych miejscowościach wykonywano roboty drenarskie. W jednym z pierwszych dwu wypadków, mianowicie w spółce dla odwodnienia łąk w Swatnie, pow. Świecki, ukończono budowę odpływu rurociągiem z uszczelnianych rur drenarskich o średnicy w świetle 30 cm., układanych w głębokim, dochodzącym miejscami do ośmiu przeszło metrów, przekopie w piasku.

Wszystkie omawiane wyżej roboty wykonywane były pod kierownictwem i kontrolą Wydziału przez przedsiębiorców meljoracyjnych, przyczem Wydział występuje tu w roli przewidzianego statutem technika spółkowego.

Staraniem Wydziału nowe dwie spółki wodne otrzymały z Państwowego Banku Rolnego długoterminowe pożyczki

na wykonanie projektowanych urządzeń meljoracyjnych w ogólnej wysokości 90000 zł. dla ogólnego obszaru 237 ha.

Nowozawiązanych przy naszym udziale spółek wodnych na Pomorzu mamy do zanotowania w roku sprawozdawczym tylko trzy, z których jedna drenarska o obszarze 189 ha i dwie odwodnienia na ogólnym obszarze 486 ha z długością odpływów około 21 klm. do uregulowania.

Fakt powolnego tempa, w jakiem zawiązują się tu spółki wodne, zachodzi z powodu okoliczności od nas niezależnych — i przyczyn tego pożałowania godnego stanu rzeczy należy się doszukiwać w zbyt przewlekłej procedurze formalnej przy zawiązywaniu spółek wodnych. Dotyczy to zwłaszcza badania i zatwierdzania projektów meljoracyjnych, mających być podstawą do zawiązania odnośnych spółek wodnych, przez dwa Urzędy Budownictwa Meljoracyjnego na Pomorzu, które posiadają minimalny personel techniczny i wskutek tego drobiazgowe badanie projektów w tych Urzędach trwa bardzo długo, wstrzymując całą akcję zawiązywania spółek, a temsamem hamując ruch meljoracyjny na Pomorzu wogóle.

W zakresie doświadczalnictwa łąkowego na torfach poczyniono w roku sprawozdawczym pierwsze poważne kroki. W ścisłym kontakcie i współdziałaniu ze Stacją Doświadczalną Izby założono dwu punkty doświadczeń łąkowych na torfach nizinnych w powiatach Działdowskim i Lubawskim oraz zapoczątkowano doświadczenia na większą skalę na irygowanych łąkach państwowych w Czersku, pow. Chojnicki. Należy przytem zaznaczyć, że szczegółowa akcja przy doświadczeniach łąkowych spoczywa w ręku Stacji Doświadczalnej Izby.

W dążeniu do stworzenia możliwie dogodniejszych warunków dla rolników, których grunta podlegają w części przymusowemu wykupowi na skutek wykonania reformy rolnej na Pomorzu, Wydział wszedł w porozumienie i zawarł umowę z upoważnionym mierniczym przysięgłym w przedmiocie wykonywania przez tegoż z ramienia Pomorskiej Izby Rolniczej pomiarów i planów dla wyłączeń i parcelacji po cenach możliwie obniżonych. Pomiary takie wykonane zostały w ten sposób w dwóch majątkach na obszarze tysiąca paruset ha.

Z okazji urządzonej przez Krakowskie Towarzystwo Techniczne wystawy budownictwa wodnego w końcu września b. r. w Krakowie, Wydział brał żywy w niej udział, wystawiając osiem ciekawszych, opracowanych przez nas projektów meljoracyjnych.

Działalność Wydziału i w roku sprawozdawczym zaznaczyła się dalszym rozwojem i wzrostem, na które rok przyszły w zestawieniu możliwości obecnych na pomoc finansową dla meljoracyj rolnych, daje nam jeszcze lepsze widoki.

Załączone poniżej cztery tablice dają przegląd szczegółowy działalności Wydziału w zakresie prac technicznych.

| L. p. | Miejscowość i powiat | Właściciel |
|---|---|---|
| 1 | Nowy Dwór, pow. Grudziądzki . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 2 | Plemięta, pow. Grudziądzki . . . . . . . . | Wieś |
| 3 | Cieszyny-Wrocki, pow. Wąbrzeski . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 4 | Suminy-Gostomko, pow. Kartuski . . . . . . | Gmina |
| 5 | Gostków, pow. Toruński . . . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 6 | Kościerzyna, miasto powiatowe . . . . . . | Gminy |
| 7 | Pogódki, wieś, pow. Kościerzyna . . . . . . | Spółka wodna |
| 8 | Wieś Gruta, pow. Grudziądzki . . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 9 | Wieś Swarzewo, pow. Pucki (Morski) . . . . | Gmina |
| 10 | „ Pobłocie, pow. Wejherowski . . . . . | Spółka wodna |
| 11 | Maj. Komierowo i wieś Sikorz, pow. Sępólno . | Komierowski i wieś |
| 12 | Wieś Gruta, pow. Grudziądzki . . . . . . . | Teodor Pyszora |
| 13 | „ Srebrniki, pow. Wąbrzeski . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 14 | „ Lasek i Legbąd, pow. Chojnicki . . . . | „ „ |
| 15 | „ Łęg, pow. Chojnicki . . . . . . . . . | Wieś |
| 16 | Trzciany-Cerekwica Mała, pow. Sępólno . . . | Wieś i dwór |
| 17 | Miesiączkowo, pow. Brodnica . . . . . . . | Piński |
| 18 | Łasin, pow. Grudziądzki . . . . . . . . . | Miasto |
| 19 | Sypniewo, pow. Sępólno . . . . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 20 | Więcbork . . . . . . . . . . . . . | Probostwo |
| 21 | Siemoń, pow. Toruński . . . . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 22 | Wieś Rajkowy, pow. Tczewski . . . . . . | „ „ |
| 23 | „ Puc, pow. Kościerzyna . . . . . . . | „ „ |
| 24 | „ Lubań, pow. Kościerzyna . . . . . . . | Spółka wodna |
| 25 | „ Kleszczewo, pow. Kościerzyna . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 26 | „ Dziemiany pow. Kościerzyna . . . . . | Spółka wodna |
| 27 | „ Trzebuń, pow. Kościerzyna . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 28 | „ Raduń, pow. Kościerzyna. . . . . . . | „ „ |
| 29 | „ Rębiechowo, pow. Kartuski . . . . . . | Spółka wodna |
| 30 | „ Skrzeszewo, pow. Kartuski . . . . . . | Gmina |
| 31 | „ Komorsk Wielki, pow. Świecki . . . . | Kółko Rolnicze |
| 32 | „ Bukowiec, pow. Brodnicki . . . . . . | A. Myśliwski |
| 33 | „ Donimierz Wielki, pow. Wejherowski . . | Gmina |
| 34 | Gródek, pow. Świecie . . . . . . . . . . | Gruno |
| 35 | Siniarzewo-Sinki, pow. Nieszawski . . . . . | Dwór i wieś |
| 36 | Wieś Grzegorz, pow. Chełmiński . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 37 | „ Śliwiczki, pow. Tucholski . . . . . . | Gmina |
| 38 | „ Zalewo, pow. Wejherowski . . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 39 | „ Kurcze, pow. Chojnicki . . . . . . . | „ „ |
| 40 | „ Maj. Mgowo i wieś Bągart, pow. Wąbrzeski | Dwór i wieś |

MELJORACYJNE

| Wykonanie ekspertyzy meljoracyjnej | | | | | Uwagi |
|---|---|---|---|---|---|
| Data | Rodzaj gleby | Z wnioskiem na meljorację | | | |
| | | Rodzaj | Obszar ha około | Odpł. m. b. około | |
| 15. 2. | Gliny lekkie | drenow. pól w drodze spółk. | 115 | | Zdjęcia wykonano |
| 15. 2. | „ „ | „ | 130 | | „ |
| 5. 2. | Gliny piascz. | „ | 220 | 1500 | „ |
| 17. 2. | Torfy . . . | odwodnienie i meljor. łąk | 85 | 2500 | „ |
| 22. 2. | „ . . . | jak wyżej — projekt istnieje | | 3400 | Zbadanie odpływu |
| 11. 3. | — | regulacja Wierzycy | 280 | 20000 | i odwodn. łąk, zdjęcia wykonano |
| 12. 3. | Torfy . . . | konserw. daw. regul. Wierzycy | — | 10000 | Udzielono porad |
| 4. 4. | Gliny . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 260 | 3000 | do skutku nie doszł. |
| 7. 4. | Gliny . . . | „ | 100 | 1000 | „ |
| 8. 4. | Torfy . . . | badanie odchodzeń rurociągu | 9,50 | | — |
| 25. 4. | Gliny pias. . | drenow. pól w drodze spółk. | 450 | 3000 | Zdjęcia wykonano |
| 4. 4. | Glina . . . | „ „ | 15 | — | do skutku nie doszło |
| 25. 4. | — | drenow. pól w drodze spółk. | 450 | 3000 | narazie bez wynik. |
| 13. 5. | Torfy . . . | odwodn. łąk i regul. Czerskiej strugi w drodze spółk. | 85 | 6500 | istn. niemiecki proj. |
| 14. 5. | Torfy . . . | uregul. odpływu z łąk | 40 | 2000 | — |
| 22. 5. | Różne . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 330 | nieust. | zdjęć j. nie wykon. |
| 24. 5. | Torfy . . . | porady i wskaz, co do uprawy łąk | 15 | — | — |
| 4. 5. | Różne . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 345 | 6000 | narazie nie zdecyd. |
| 27. 5. | Torfy . . . | odwodn. łąk „ „ | 75 | 2500 | Zdjęcia wykonano |
| 28. 5 | Gliny . . . | | 30 | 1500 | do skutku nie doszło |
| 31. 5. | „ . . . | drenow. pól „ „ | 400 | 2500 | brak zgody |
| 9. 6 | „ . . . | „ „ | 300 | 2000 | Zdjęcia w 1928 r. |
| 14. 6. | Torfy . . . | porady i wskaz. co do meljor. torfowisk | 25 | 2000 | — |
| 14. 6. | „ . . . | „ | 40 | 3000 | urządz. zaniedbane |
| 14. 6. | Różne . . . | dren. pól i odw. łąk w drod. spół. | 200 | 3500 | brak zgody |
| 15. 6. | Torf . . . | odwodn. bagna wśród wsi | 5 | 500 | proj. roboty niewyk. |
| 15. 6. | Torfy . . . | „ i meljor. torfowisk | 70 | 2000 | ma istn. proj. niem. |
| 15. 6. | — | spór wodno-prawny o odpływy | — | — | — |
| 17. 6. | Torfy . . . | rozpocz. robót przy odwod. łąk | 80 | 2000 | — |
| 17. 6. | „ . . . | odw. zabag. łąk w drodze spół. | 50 | — | Niepewne |
| 17. 6. | Torfy i inne | odwodn. łąk „ „ | 480 | 5000 | Brak jedności |
| 22. 6. | — | drenow. pól | 28 | — | Na projekt nie zdecydował się |
| 16. 8. | Torfy . . . | odw. i melj. łąk w drodze spółk. | 170 | 2500 | Zdjęć jesz. niewyk. |
| 18. 7. | Różne . . . | | 3 | — | — |
| 2. 9. | Piaski i gliny | drenow. pól „ „ | 380 | 1500 | Zdjęcia wykon. |
| 10. 7. | Gliny . . . | „ | 400 | 2000 | Brak jedności |
| 18. 6. | Torfy . . . | odwodn. łąk „ „ | 75 | 3000 | na proj. nie zdecyd. się |
| 15. 6. | „ . . . | regul. Redy i odwodn. łąk | 150 | 10000 | zdjęcia w 1928 r. |
| 9. 9. | „ . . . | odwodn. łąk w drodze spółk. | 60 | 2000 | znal. się proj. niem. |
| 13. 9. | Gliny . . . | drenow. pól „ „ | 750 | 3000 | dla części istn. proj. |

| L. p. | Miejscowość i powiat | Właściciel |
|---|---|---|
| 41 | Maj. Grubno i wieś Osnowo, pow Chełmno . | Dwór i wieś |
| 42 | Wieś Swiec i Kosowo, pow. Tucholski . . . | Wieś |
| 43 | „ Mała Klonia, pow. Tucholski . . . . . | Kółko Rolnicze |
| 44 | Lekarty-Skarlin, pow. Lubawski . . . . . . | „ „ |
| 45 | Maj. Milewo, pow. Świecki . . . . . . . . | Zollenkopf |
| 46 | Port Gdynia . . . . . . . . . . . . . . | Państwo |
| 47 | Łąki państwowe w Czersku, pow. Chojnicki . . | Skarb Państwa |
| 48 | Maj. Wałycz, pow. Wąbrzeski . . . . . . . | Al. Dąmbski |
| 49 | „ Żmijewko, pow. Brodnicki . . . . . . | Henzer |
| 50 | Młyny i tartaki Przechowo i Kozłowo, p. Świecki | T-wo Akcyjne |
| 51 | Młyn Łunawy Wielkie, pow. Chełmno . . . . | J. Buhse |
| 52 | „ Skorzewo, pow. Kartuski . . . . . . | J. Breska |
| 53 | „ Grabowiec, pow. Toruński . . . . . . | Heise |
| 54 | „ Cierpice, pow. Toruński . . . . . . . | Benken |
| 55 | Maj. Czerniewice, pow. Toruński . . . . . . | Modrzejewski |
| 56 | Wieś Rychnowo, pow. Wąbrzeski . . . . . . | „ „ |
| 57 | Wieś Grabowa, pow. Lubawski . . . . . . | Wieś (Kółko Roln. |

MELJORACYJNE

| Wykonanie ekspertyzy meljoracyjnej | | | | | Uwagi |
|---|---|---|---|---|---|
| Data | Rodzaj gleby | Z wnioskiem na meljorację | | | |
| | | Rodzaj | Obszar ha około | Odpł. m. b. około | |
| 30. 9. | Gliny . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 420 | 2000 | Zdjęcie w 1928 r. |
| 5. 10. | Różne . . . | odwodn. i meljor. łąk spółk. | 25 | 3000 | spółka do zawiąz. |
| 6. 10. | „ . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 700 | — | brak zgody |
| 24. 8. | Torfy . . . | odwodn. i melj. łąk — spółka | 50 | 1500 | spółka do zawiąz. |
| 7. 10. | „ . . . | „ łąk i budowa odpływu | 5 | 1000 | proj. do opracow. |
| 19. 10. | „ . . . | zużytk. torfów z teren. portow. | — | — | — |
| 25. 10. | Torf i piasek | wybór miejsca i założ. pólek doświadczalnych | — | — | — |
| 2. 11. | Torfy . . . | odwod. i meljor. łąk | 80 | 1000 | zdjęcie w 1928 r. |
| 9. 11. | Różne . . . | badan. urządz. melj. dla oszac. | 12 | — | |
| — | — | plany do zapisu praw piętrz. wody do księgi wodnej | — | — | |
| — | — | „ | — | — | |
| — | — | „ | — | — | |
| — | — | „ | — | — | |
| — | — | „ | — | — | |
| 31. 10. | Mursze . . | odwodnienie łąk | 10 | 900 | |
| 18. 10. | | zbadanie stosunk. wodn. przy młynie | | | |
| 16. 9. | Gliny . . . | drenow. pól w drodze spółk. | 325 | 2000 | |

## Wykaz opracowanych

| L. p. | Miejscowość i powiat | Właściciel |
|---|---|---|
| 1 | Tymawa I., pow. Gniewski | Spółka drenarska |
| 2 | Uść, Brzozowo, Kałdus, pow. Chełmno, | „ „ |
| 3 | Trzebcz, pow. Toruński | Dwór i wieś |
| 4 | Kamienica-bagno Kiełpinek, pow. Tucholski | Jan Górski |
| 5 | Różanna, Polskie Łąki, pow. Świecki | Dwór i wieś (powst. Sp.) |
| 6 | Gutlin, Borówno, pow. Chełmno | „ „ „ „ |
| 7 | Kokocko, pow. Chełmno | Wieś |
| 8 | Przcdkowo, Kobysewo, pow. Kartuski | Wsie |
| 9 | Nizina, Bachorza, pow. Nieszawski | Dwory i wsie „ „ |
| 10 | Kamienica-rzeka Kamionka, pow. Tuchola | Jan Górski |
| 11 | Drzycim, pow. Świecki | Wieś (powst. Spółka) |
| 12 | Tymawa II., pow. Gniewski | Jak wyżej |
| 13 | Swiekatowo, pow. Świecki | Wojtalewicz |
| 14 | Drzycim, pow. Świecki | Wieś (powst. Spółka) |
| 15 | Kornatowo, pow. Chełmno | Jak wyżej |
| 16 | Prysiersk I., pow. Świecki | Dwór i wieś „ |
| 17 | „ II., „ | Wieś |
| 18 | Rakowice, pow. Lubawski | Dwór, W. Sikorski |
| 19 | Nowy Dwór, pow. Grudziądzki | Wieś (powst. Spółka) |
| 20 | Nowy Dwór-Plemięta, pow. Grudziądzki | Jak wyżej |
| 21 | Grupa Górna, pow. Świecki | „ „ |
| 22 | Nawra, pow. Toruński | Jan Szczaniecki |
| 23 | Ostrowite, pow. Chojnicki | A. Janowitz |
| 24 | Grabowa Buchta, Nadleś. Osie, pow. Świecki | Nadleśnictwo państw. |
| 25 | Cieszyny, Wrocki, Pląchoty, pow. Brodnicki | Wsie (powst. Spółka) |
| 26 | Watorowo, Brzozowo, pow. Chełmno | Jak wyżej |
| 27 | Młynek, Smołdzino, pow. Kartuski | „ „ |
| 28 | Wysoka, pow. Starogardzki | Wieś (powst. Spółka) |
| 29 | Młyn wodny Sucha, pow. Świecki | Wiese |
| 30 | „ „ Lubawa Dolny, pow. Lubawa | Dąbrowska |
| 31 | „ „ Rodzone pow. Lubawski | Gemba |
| 32 | „ „ Mała Karczma, pow. Gniewski | Fr. Prill |
| 33 | „ „ Kolonja Ostrowite „ | Jasiński |
| 34 | „ „ Połchowo, pow. Morski | J. Krzebietka |
| 35 | „ „ Działdowo, pow. Działdowski | B. Krenc |
| 36 | „ „ Bedlenki, pow. Świecki | Tow. Akcyjne |
| 37 | „ „ Gniewskie Młyny, pow. Gniew | Fr. Czarnowski |
| 38 | „ „ Komorsk Wielki, pow. Świecki | J. Bieda |
| 39 | „ „ Sartowice, pow. Świecki | U. W. Schwanenfeld, [Schwerin |
| 40 | „ „ Młynek, pow. Kartuski | Probst |
| 41 | „ „ Łunawy Wielkie, pow. Chełmno | J. Buhse |
| 42 | „ „ Cierpice, pow. Toruński | Benken |
| 43 | „ „ Skorzewo, pow. Kartuski | Breska |
| 44 | Młyny Przechowo, pow. Świecki | Tow. Akcyjne |

## projektów meljoracyjnych.

| Rodzaj meljoracji | Projekt: Obszar ha | Projekt: Odpływy m. b. | Projekt: Kosztorys zł | Uwagi |
|---|---|---|---|---|
| Drenowanie pól | 118,77,35 | 2475 | 125079,10 | Spółka do zawiązania |
| „ „ | 210,69,30 | 610 | 180000,— | Projekt wyk., jak wyżej |
| „ „ | 181,40,00 | 2900 | 126000,— | Jak wyżej |
| Osuszenie torfowiska | 45,5 | 1500 | 19800,— | Projekt ukończono |
| Drenowanie pól | ok. 1500 | ok. 14000 | — | Projekt w opracowaniu |
| „ „ | 166,01,70 | 644 | 162000,— | Proj. uk., sp. do zaw. |
| „ „ | ok. 300 | 1500 | — | Projekt w opracowaniu |
| Regul. rzeki i odw. łąk | 57,3 | 4000 | 44000,— | Proj. wyk., sp. do zaw. |
| Odwodnienie łąk i pól | 1300 | 18500 | — | Plany katastr.wykończ., kosztorys przerobiono |
| Proj. śluzy i glic. na rzece | — | — | 12000,— | |
| Drenowanie pól | 12,00,00 | 500 | — | Projekt na ukończeniu |
| „ „ | 40 | 500 | — | |
| „ „ | 19,60,00 | 760 | — | Jak wyżej |
| Osuszenie łąk | 20 | 1500 | — | Projekt w opracowaniu |
| „ „ | 30 | 3000 | — | |
| „ „ | 7 | 700 | — | |
| „ bagna | 40 | 3100 | — | Projekt na ukończeniu |
| „ łąk | 75 | 800 | — | Projekt w opracowaniu |
| Drenowanie pól | 140 | 1500 | — | |
| „ „ | 145 | 500 | — | Projekt w opracowaniu |
| Odwodnienie łąk | 252 | 4500 | — | Projekt na ukończeniu |
| Drenowanie pól | 130 | — | — | Projekt w opracowaniu |
| „ „ | 25 | 500 | — | |
| Odwodnienie łąk | 12 | 2000 | 15000,— | |
| Drenowanie pól | 200 | 3000 | — | Projekt w opracowaniu |
| „ „ | 75 | 500 | — | Projekt na ukończeniu |
| Odwodnienie łąk | 40 | 1500 | — | „ „ „ |
| „ „ | 50 | 4000 | — | Projekt w opracowaniu |
| Plany do zapisu praw | — | 2000 | — | Plany wykończono |
| piętrzenia do księgi wod. | — | 1000 | — | „ „ |
| „ „ „ „ | — | 1200 | — | „ „ |
| „ „ „ „ | — | 1900 | — | |
| „ „ „ „ | — | 2000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 1800 | — | |
| „ „ „ „ | — | 5000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 2700 | — | |
| „ „ „ „ | — | 5000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 1000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 2100 | — | |
| „ „ „ „ | — | 1300 | — | |
| „ „ „ „ | — | 1400 | — | |
| „ „ „ „ | — | 2000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 2000 | — | |
| „ „ „ „ | — | 5000 | — | |

## Wykaz wykonanych zdjęć:

| L. p. | Miejscowość i powiat | Właściciel | Rodzaj meljoracji | Obszar ha ok. | Odpływy m. b ok. | Uwagi |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Przysiersk I. pow. Świecki | Dwór i wieś | Obw. bagien | 7 | 700 | Sp. do zaw. |
| 2 | „ II. „ „ | Wieś | „ „ | 10 | 3100 | „ „ „ |
| 3 | „ III. „ „ | Dwór i wieś | Meljor. łąk | 28 | 1000 | „ „ „ |
| 4 | Tymawa II. pow. Gniewski | Wieś | Drenow. pól | 40 | 1000 | „ „ „ |
| 5 | Kornatowo pow. Chełmno | Wieś | Odw. łąk | 30 | 3000 | „ „ „ |
| 6 | Wysoka pow. Starogard | Wieś | „ „ | 50 | 4000 | „ „ „ |
| 7 | Grupa Górna pow. Świecki | Gmina | „ „ | 252 | 4500 | „ „ „ |
| 8 | Nowy Dwór pow. Grudz. | Wieś | Drenow. pól | 140 | 1500 | „ „ „ |
| 9 | Nowy Dwór-Plemięta pow. Grudziądz . . . | Wsie | „ „ | 145 | 500 | „ „ „ |
| 10 | Wrocki-Cieszyny pow. Brodnica . . . | Wsie | „ „ | 200 | 3000 | „ „ „ |
| 11 | Siciny pow. Tuchola . . | Dwór | Dr. pól i odw. łąk | 70 | — | Proj. w opr. |
| 12 | Rakowice pow. Lubawski | Dwór | Meljor. łąk | 75 | 800 | „ „ „ |
| 13 | Rzeka Wierzyca od jez. Wierzysko do młyna w Rudzie pow. Kościerz. | Gminy | Regulacja Wierzycy i odwodn. łąk | 300 | 20000 | Sp. wodna do zawiąz |
| 14 | Sypniewo pow. Sępólno | Kółko roln. | Odw. łąk | 80 | 2500 | „ „ „ |
| 15 | Skorzewo pow. Kartuzy . | Kółko roln. | Jak wyżej | 60 | 2000 | „ „ „ |
| 16 | Suminy-Gostomki . . . | Wsie | Jak wyżej | 80 | 2500 | „ „ „ |
| 17 | Klińcz Wielki I. . . . . | Kółko roln. | Odw. torf. | 20 | 3000 | „ „ „ |
| 18 | Klińcz Wielki II. pow. Kościerzyna . . | Gospodarze | „ „ | 7 | 500 | „ „ „ |
| 19 | Ostrowite pow. Chojnicki | A. Janowitz | Drenow. pól | 25 | 500 | Proj. w opr |
| 20 | Grabowa Buchta pow. Świecki . . . . | Państw. Nadleśn. Osie | Odw. łąk | 12 | 2000 | „ „ „ |
| 21 | Nawra pow. Toruński . . | J Szczaniecki | Drenow. pól | 150 | — | „ „ „ |
| 22 | Siniarzewo-Sinki pow Nieszawski . . . | Dwór i wieś | „ „ | 380 | 4800 | Sp. do zaw. |
| 23 | Sucha pow. Świecki . . | Kółko roln. | „ „ | 80 | 4000 | „ „ „ |
| 24 | Komierowo-Sikorz pow. Sępólno . . . . | Dwór i wieś | „ „ | 450 | 4000 | „ „ „ |
| 25 | Młyn Łunawy Wielkie pow. Chełmno . . . . | J. Buhse | Plany do zapisan. praw | — | 1400 | |
| 26 | Młyny i tartaki Przechowo pow. Świecki . . . . | Two. Akcyjn. | piętrzenia wody do księgi wodnej | — | 5000 | |
| 27 | Młyn Skorzewo pow Kościerzyna . | J. Breska | „ „ | — | 2000 | |
| 28 | Młyn „Rejencja" w Cierpicach pow. Toruński . | Benken | „ „ | — | 2000 | |
| 29 | Młyn Gniewskie Młyny pow. Gniewski . . . | Czarnowski | „ „ | — | 5000 | |
| 30 | Młyn Komorsk Wielki pow. Świecki . . . . | Jan Bieda | „ „ | — | 1000 | |
| 31 | Młyn Święte (Sartowice) pow. Świecki . . . . | | | — | 2100 | |
| 32 | Gostków pow. Toruński . | Kółko roln. | Bad. odpływu (strugi) | — | 3400 | zniwelow. |

## Wykaz robót wykonanych pod kierownictwem Wydziału Meljoracyjnego.

| L. p. | Miejscowość i powiat | Właściciel | Rodzaj meljoracji | Obszar ha. | Odpływy m. b. | Uwagi |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Papowo-Toruńskie, pow. Toruń | Sp. wodna | drenow. pól | 300 | 5500 | roboty w toku |
| 2 | Ruda-Chrośle, pow. lubawski | " | " | 72 | 2800 | " " |
| 3 | Nawra-Bogusławki, pow. toruński | " | " | 218 | 2400 | " na ukończ. |
| 4 | Swatno, pow. świecki | " | odwodn. łąk | 192 | 1900 | " " |
| 5 | Słupy, pow. Tuchola | M. Dirks | drenow. pól | 24 | — | |
| 6 | Unikowo, pow. ciechanowski | W. Modrzejewski | " | 69,9— | 1800 | roboty w biegu |
| 7 | Brzozowo-Uść, pow. Chełmno | Powstająca spół. wodna | " | 210.69.30 | 610 | " " |
| 8 | Siciny, pow. Tuchola | Czarnecki | rozbud. kanału odpływ | — | 3045 | roboty ukończ |

## 8. WYDZIAŁ RACHUNKOWOŚCI GOSPODARCZEJ.

Kierunek działalności Wydziału w okresie sprawozdawczym w zasadzie nie uległ zmianie. Pewne odchylenia od dotychczasowej organizacji polegają na tem, że zgodnie z powziętym od początku swego założenia planem, Wydział zaczyna przybierać normalny charakter organizacji społeczno-oświatowej, wyzbywając się powoli cech warsztatu zarobkowego, jakim z konieczności musiał pozostawać w pierwszych latach swego powstania, gdy rozpoczął pracę w okresie trudnych warunków gospodarczych kraju, jakie przechodziliśmy w latach 1923, 1924 i częściowo w roku 1925.

Dziś więc Wydział nie odmawiając swojej fachowej pomocy nikomu, głównie stawia za swój cel:

1) propagandę wśród małorolnych dla rozszerzenia w tym typie gospodarstw kultury rachunkowej i dla późniejszego uzyskania materjału dla statystyki,

2) pozyskanie dostatecznej ilości gospodarstw folwarcznych w celu gromadzenia materjału dla potrzeb statystyki.

Konieczność pozyskania większej ilości gospodarstw dla celów statystycznych tłumaczy się tem, że dotychczasowa ilość gospodarstw nie daje dostatecznych podstaw do wniosków statystycznych z uwagi na tę okoliczność, że gospodarstwa te nie są równomiernie rozrzucone: skupiają się w jednych, a nie obejmują zupełnie innych. Pozatem liczyć się trzeba również z tem, że pewien odsetek gospodarstw nie daje żadnego materjału do statystyki.

Sprawozdanie z działalności Wydziału przedstawia się jak następuje:

**1. Organizacja i administracja.**

Pracowników Wydziału było 1 sierpnia 1927 r. 7 osób, obecnie powiększono liczbę ich na 9.

Spraw załatwiono do 28 listopada 1927 r. 2615 (w roku zeszłym w tym samym okresie 1629).

Komisja Wydziału była zwoływana dwa razy: dnia 31 maja głównie dla rozpatrzenia jeneralnego sprawozdania za lata 1923-27 i zatwierdzenia programu prac na rok przyszły, oraz dnia 11 października dla rozpatrzenia preliminarza budżetowego Wydziału na rok 1928-29.

### 2. Rachunkowość folwarczna.

W tym dziale frekwencja podniosła się o 25% z górą w stosunku do liczby z roku ubiegłego, mianowicie:

| | |
|---|---|
| W roku 1926-27 było zarejestrowanych gospodarstw . | 30 |
| Z tego odpadło przed 1 lipca 1927 . . . . . | 2 |
| Pozostało na 1. VII. 1927 gospodarstw . . . . | 28 |
| Przybyło z dniem 1 lipca . . . . . . . . | 10 |
| Pozostaje na okres 1927-28 roku gospodarstw . . . | 38 |

Bilansów wraz z zeznaniem do opodatkowania opracowano 27.

W 102 wyjazdach służbowych do gospodarstw przeprowadzono rewizję ksiąg i uzupełniono materjał rachunkowy do zamknięć rocznych.

W 11 wypadkach interwenjowano u odnośnych władz skarbowych na skutek niesłusznego pominięcia ksiąg gospodarczych przez Komisje Szacunkowe przy wymiarze podatku dochodowego.

Opracowano wytyczne normy i ceny dla użytku Komisyj szacunkowych państwowego podatku dochodowego.

### 3. Rachunkowość w gospodarstwach małorolnych.

Za przykładem poprzedniego roku również w czerwcu 1927 r. rozesłano bezpłatnie 80-ciu gospodarzom książki do prowadzenia rachunkowości. Czyniąc ten wydatek już po raz wtóry, Wydział liczył się z tem, że przełamanie psychyki tej warstwy rolników nie będzie łatwe, że większość gospodarzy nie wytrwa w prowadzeniu zapisków przez cały rok gospodarczy, lub w najlepszym razie zapiski będą niekompletne lub źle dokonane. W każdym razie pierwszy krok

zrobiono, przygotowując grunt pod dalszy etap pracy; w tym kierunku, mianowiecie, Wydział zamierza zorganizować parodniowe kursy rachunkowości dla kilkudziesięciu gospodarzy, którzy staliby się instruktorami rachunkowości w swoich okręgach.

Niezależnie od tego, Wydział prowadził rachunkowość w biurze 30 małorolnych gospodarstw, przesyłających do Wydziału co tydzień raporty kasowe i gospodarcze. Ten typ rachunkowości jest przeznaczony w celach badawczych dla Wydziału Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Państwowego Instytutu Naukowego w Puławach. W chwili obecnej, Wydział jest w trakcie opracowywania zamknięć rocznych z roku gospodarczego ubiegłego (1926-27). I tu również Wydział walczy z brakiem wiarogodnego materjału, spowodowanym szczególnie opinją tej warstwy rolniczej, że wszelkie ujawnienia cyfrowe dotyczące ich majątku będą mogły służyć dla celów podatkowych.

W związku z wzmiankowaną powyżej akcją delegat Wydziału wyjeżdżał parokrotnie na konferencje do Warszawy i Krakowa, zwoływane przez Wydział Ekonomiki Rolnej P. I. N. w Puławach.

W celach przygotowania i zachęcenia na przyszłość drobnych rolników do prowadzenia rachunkowości, Wydział urządził w szkołach rolniczych P. I. R. kilkugodzinne naukowe wykłady z tego przedmiotu w zakresie techniki metody rachunkowości Wydziału Ekonomiki P. I. N. w Puławach.

W celach zachęty do rachunkowości i propagandy poczynań Wydziału, udzielane są drobnym rolnikom bezpłatne porady w sprawach podatku dochodowego. W tych samych sprawach i z tych samych pobudek Wydział redaguje zgłaszającym się podania odwoławcze do wyższych instancji wymiarowych.

### 4. Statystyka i badanie kosztów produkcji.

Prace nad uporządkowaniem i opracowaniem statystyki rolniczej za lata ubiegłe dobiegają końca. Rezultat prac zostanie podany w następnym roczniku po uprzedniej ocenie fachowców, celem uniknięcia lekkomyślnego bezwartościowego materjału, jak to uczyniła jedna z pokrewnych orga-

nizacji, prawdopodobnie przez niedopatrzenie władz naczelnych tej instytucji. Wiosną b. r. Wydział wystąpił z inicjatywą zaprowadzenia w kilkunastu gospodarstwach folwarcznych rachunkowości kalkulacyjnej w celu wyliczenia kosztów produkcji w gospodarstwach rolnych. Na skutek jednak braku zgody ze strony właścicieli gospodarstw, a częściowo na skutek trudności personalnych, wywołanych nieprzewidzianemi zmianami w składzie osobowym Wydziału, od zamiaru tego w projektowanym zakresie odstąpiono. Wydział poprzestaje na razie na prowadzeniu tego typu rachunkowości w 2-ch gospodarstwach.

W początkach roku sprawozdawczego delegat Wydziału brał udział w konferencji zwołanej do Poznania przez producentów buraków cukrowych, mającą ustalić metodę badania kosztów produkcji buraków cukrowych.

### 5. Wydawnictwa Wydziału.

Zapotrzebowanie na wydawnictwa Wydziału z dziedziny ksiąg gospodarczych stale wzrasta. Księgi rozchodzą się w dużej ilości i poza granicę Pomorza, sięgając kresów wschodnich i Górnego Śląska; szczególnie, stosunkowo dużem powodzeniem się cieszą na kresach wschodnich, „Rachunki Gospodarskie Jankiewicza — przeznaczone dla drobnych i wielkokmiecych gospodarstw rolnych.

W roku sprawozdawczym wydano ksiąg i druków gospodarczych kosztem zł. 8.680.

Sprzedano tychże wydawnictw za zł. 12.200.

Dla całości nadmienia się, że w kilku wypadkach Wydział udzielał sądom orzeczeń rzeczoznawczych i na ich zlecenia dokonywał rewizji ksiąg gospodarskich.

## 9. STACJA DOŚWIADCZALNA.

### A. Działalność doświadczalna.

Doświadczalnictwo rolnicze Stacji Doświadczalnej koncentrowało się również w roku sprawozdawczym na doświadczeniach polowych, przeprowadzanych na terenach majętności Dźwierzno, tudzież na doświadczeniach zbiorowych w powiecie toruńskim. Praca Pola Doświadczalnego była intensywniejszą, niż dawniej, gdyż personel jego powiększył się o drugiego asystenta. Pod względem materjalnym przyszła z pomocą Izbie Rada Naczelna Polskiego Przemysłu Cukrowniczego, udzielając subwencji — podobnie, jak w roku poprzednim, na płacę jednego asystenta i na pokrycie części wydatków na doświadczenia z burakami cukrowemi. To też doświadczeniom z tą rośliną uprawna, tak ważną pod względem gospodarczym, poświęcono dużo uwagi.

Poszczególne doświadczenia w Dźwierznie znalazły pomieszczenie na kilku oddalonych od siebie polach rotacji, gdyż niestety nie można było pozyskać dla Pola Doświadczalnego jednego obszaru, któryby się nadawał do ścisłych doświadczeń. Na przeszkodzie stała głównie niejednolitość terenu, zmuszająca do wydzielania z niego pod doświadczenia równych kawałków. Zakładanie doświadczeń na polach rotacji folwarcznych miało i tę ujemną stronę, że wypadały one na polach, poprzednio pod względem doświadczalnym nie poznanych, tak, że zwiększało się ryzyko nieudania się ich. Trudność zaś wyszukania terenów, odpowiednich do założenia wszystkich doświadczeń projektowanych, zmuszała do zaniechania wielu, często nawet bardzo pożądanych. Pozatem Pole Doświadczalne, chociaż administracyjnie było niezależne od Administracji folwarku, musiało przecież korzystać z robocizny i inwentarza folwarku,

co krępowało jego swobodę pracy, pomimo, że Zarząd Administracji starał się mu ją w miarę możności ułatwić.

Ogólny obszar pól pod doświadczeniami w Dźwierznie wynosił 80 morgów. Doświadczeń było 52, nie licząc 13 założonych w jesieni 1927 r., z liczbą 1700 poletek. Pole miało w uprawie następujące rośliny i plony z nich:

$1^1/_2$ ha żyta — 31.5 q, to jest z ha 21.0 q.
2 ha pszenicy — 41.3 q, to jest z ha 20.7 q.
$2^1/_2$ ha owsa — 36.9 q, to jest z ha 14.7 q.
$3^1/_2$ ha jęczmienia — 73.45 q, to jest z ha 21.0 q.
3 ha ziemniaków — 551.0 q, to jest z ha 183.7q.
5 ha buraków cukrowych — 1525.6 q, to jest z ha 305.1 q.

Wyjaśnić należy, że podany obszar obejmował także ścieżki pomiędzy poletkami i że przy doświadczeniach czynione zabiegi nie zmierzają do uzyskwania dużych plonów. Buraki i ziemniaki były na polu o glebie zwięzłej, po wyschnięciu twardniejącej i pękającej. Wiosna była chłodna i mokra, utrudniająca uprawę, i opóźniająca siewy, dlatego ostatnie zasiewy buraków na poletkach wypadły dopiero 10 maja, a ziemniaki zasadzono w połowie tego miesiąca.

W roku 1926-27 były w Dźwierznie prowadzone następujące doświadczenia:

A. Doświadczenia z odmianami roślin:

1. Z 24 odmianami pszenicej ozimej.
2. Z 10 odmianami żyta ozimego.
3. Z 6 odmianami pszenicy jarej.
4. Z 11 odmianami jęczmienia jarego.
5. Z 14 odmianami owsa.
6. Z 37 odmianami ziemniaków.
7. Z kukurydzą (5 odmian).
8. Z łubinem (2 odmiany).

B. Doświadczenia z ozimnami:

9. Z różnym czasem siewu żyta.
10. Z różnym czasem siewu pszenicy.
11. Z różną gęstością siewu, z okopywaniem, obredlaniem i z ruszaczami — żyto.
12. Jak pod 11 — pszenica.
13. Z różną głębokością siewu żyta.

14. Jak pod 13 — pszenica.
15. Stosowanie różnych dawek superfosfatu pod pszenicę — rzutowo i rzędowo.
16. Porównanie działania na pszenicę nitrofosu z azotanem amonu + superfosfat.
17. Porównanie działania na pszenicę superfosfatu z mączką fosforytową i wpływu na to działanie różnej ilości azotanu amonu.
18. Różny czas stosowania azotniaku pod pszenicę i porównanie jego działania z saletrą chilijską.
19. Wpływ zaprawiania ziarna na żyto.
20. Działania wapna na pszenicę.

C. Doświadczenia ze zbożami jaremi:

21. Różny czas siewu owsa.
22. Różny czas siewu jęczmienia.
23. Różna ilość i gęstość wysiewu i wpływ okopywania, obredlania, ruszaczy i dodatkowego zasilenia azotem na owies.
24. Jak pod 22 — na jęczmień.
25. Wpływ na owies tomasyny i superfosfatu w obecności różnych nawozów azotowych (azotanu amonu, siarczanu amonu i saletry chilijskiej).
26. Porównanie działania na owies różnie stosowanego azotniaku ze saletrą chilijską.
27. Jak pod 26, lecz z jęczmieniem.
28. Porównanie działania na owies różnych nawozów azotowych (azotanu sodowego, siarczanu amonu, azotniaku, azotanu amonu, azotanu wapniowego i saletry Leuna).
29. Jak pod 28, lecz z jęczmieniem.
30. Wpływ na owies azoformu bez nawozu azotow. i z nim.
31. Potrzeby nawozowe owsa.
32. Potrzeby nawozowe jęczmienia.
33. Wpływ wapnowania na owies.
34. Działanie zapraw nasiennych na owies.
35. Działanie zapraw nasiennych na jęczmień.

D. Doświadczenia z burakami cukrowemi.

36. Wpływ na plon różnej gęstości i ilości wysiewu buraków.
37 Wpływ wałowania buraków.

38. Wpływ orki wiosennej na buraki.
39. Wpływ na buraki stosowania pogłębiaczy.
40. Wpływ na buraki soli potasowej, zastosowanej rzutowo i rzędowo.
41. Wpływ na buraki superfosfatu, zastosowanego rzutowo i rzędowo.
42. Działanie na buraki tomasyny i mączki fosforytowej w obecności różnych nawozów azotowych (azotanu amo-nu, siarczanu amonu, saletry chilijskiej).
43. Działanie na buraki różnych dawek azotu w saletrze chi-lijskiej i azotanu amonu.
44. Działanie na buraki rozmaicie stosowanego azotniaku.
45. Porównanie działania na buraki różnych nawozów azo-towych (saletra chilijska, azotniak, siarczan amonu, sa-letra wapniowa i saletra Leuna).
46. Działanie wapna na buraki.
47. Wpływ na buraki frakcjonowania dawek saletry chilj.
48. Wpływ na buraki różnego stosowania siarczanu amonu.
49. Wpływ na plon buraków zaprawiania ich nasienia.
50. Dośw. ze zwalczaniem chwościka buraków zapomocą wapna defekowanego.
51. Wpływ czasu kopania buraków na ich plon.
52. Porównanie opłacalności produkcji buraków i ziemniak.

E. Doświadczenia z oziminami, założone w jesieni 27 r.

53. Z 30 odmianami pszenicy ozimej.
54. Z 15 odmianami żyta ozimego.
55. Wpływ na plon żyta zasiewu w różnej głębokości.
56. Wpływ na żyto jego bronawania.
57. Wpływ na żyto różnych nawozów fosforowych (super-fosfatu, tomasyny i surofosfatu).
58. Wpływ na pszenicę różnych nawozów azotowych (sa-letry chil., azotanu amonu, saletry wapiennej, saletry Leuna, siarczanu amonu i azotniaku), danych na wiosnę w dwóch dawkach.
59. Działanie na pszenicę różnych dawek azotu.
60. Działanie na żyto azotniaku w różny sposób zastosowa-nego i w porównaniu do saletry chil.

61. Działanie na pszenicę różnych dawek saletry chilijskiej, wysianej rzutowo i rzędowo siewnikiem kombinowanym.
62. Działanie na żyto różnych dawek superfosfatu, wysianego rzutowo i siewnikiem komb. rzędowo.
63. Działanie na żyto różnych dawek soli potasowej, wysianej rzutowo i siewnikiem komb. rzędowo.
64. Wpływ na plon żyta przy wysianiu odmiany żyta Wierzbieńskiego, zmieszanej z żytem Zelandzkiem.
65. Porównanie opłacalności uprawy miejscowej z uprawą systemem Lossowa; wysiew żyta 20 kg. na ha co 30 cm., silniejsze nawożenie azotowe i fosforowe i siew późny (6. X.). Doświadczenie to będzie ujęte w płodozmian.

Przez personel Pola Doświadczalnego w Dźwierznie, a po części asystenta Stacji Doświadczalnej zakładano w powiecie toruńskim ścisłe doświadczenia polowe celem rozwiązywania zagadnień nawozowych w odniesieniu do warunków miejscowych. Niestety szczupłość personelu Stacji Doświadczalnej i brak środków finansowych nie pozwolił na rozszerzenie tej akcji, tak ważnej dla produkcji roślinnej.

Z oziminami przeprowadzono te doświadczenia w 5 miejscowościach w ilości dziewięciu. Tematem ich było poznanie potrzeb nawozowych gleb, rozmaity sposób stosowania azotniaku, porównanie działania superfosfatu z tomasyną przy różnej wielkości dawek kwasu fosforowego i porównanie działania nitrofosu i mączki fosforytowej z działaniem tomasyny. Ostatniego rodzaju doświadczenie było założone także w całym szeregu miejscowości Pomorza, lecz dotychczas nie wpłynęły sprawozdania z otrzymanych w nich wyników.

W powiecie toruńskim założono na wiosnę 1927 r. 37 doświadczeń z burakami cukrowemi w 11 miejscowościach. Zagadnienia, w nich postawione, były następujące: poznanie potrzeb nawozowych buraków, porównanie działania różnych nawozów azotowych (saletry chil., azotanu amonu, siarczanu amonu i azotniaku), działanie różnych dawek saletry chil., działanie różnych nawozów azotowych, kombinowanych ze sobą; wpływ na buraki różnych dawek superfosfatu; wpływ na buraki wczesnego i późnego ich wykopania.

Wspomniane doświadczenia były w następujących gospodarstwach: p. Buczkowskiego w Tylicach, p. Donimirskiego w Łysomicach, p. Hulewicza w Papowie Toruńkiem, p. Ruszkowskiego w Pluskowęsach ad Kowalewo (pow. wąbrzeski), p. Świackiego w Przystani ad Chełmża, p. Kentzera w Lipniczkach, p. Sczanieckiego w Nawrze, p. Winiarskiego w Bogusławkach, pani Kalkstein w Pluskowęsach ad Chełmża, p. Bielskiego w Kończewicach, p. Czarlińskiego w Brąchnówku.

Doświadczenia zaprojektowane przez Stację Doświadczalną, były przedyskutowane na posiedzeniach Komisji dla doświadczalnictwa i uzupełniane. Części ich nie można było zrealizować dla braku odpowiedniego terenu.

W jesieni założono jedno doświadczenie, mające wykazać wartość nawozową fosforytów krajowych, mianowicie w Łęcku w pow. Działdowskim; należy ono do doświadczeń, zainicjowanych przez Ministerstwo Rolnictwa i pozostających pod kontrolą prof. Vorbrodta z Krakowa.

Stacja Doświadczalna dała inicjatywę do założenia doświadczeń na łąkach w kilku wypadkach, udzielając instrukcji co do ich prowadzenia. Na t. zw. łąkach czerskich, należących do Państwa, przystąpiła Stacja w jesieni r. 1927 do założenia obszerniejszych doświadczeń, wydzieliwszy na Polanie 84, zaś na Podlesiu 96 arowych poletek. W przyszłości doświadczenia te będą rozszerzone także na inne łąki. Celem ich jest otrzymanie wskazówek dla podniesienia kultury łąk na Pomorzu.

Wyniki, osiągnięte z doświadczeń za dwa lata ostatnie, zostały tylko częściowo opublikowane w „Kłosach"; opublikowanie celowości musiało być odłożone na później ze względu na brak środków na druk. Jednakże pomimo to, doświadczenia te przyniosły już korzyść ogólniejszą, gdyż były zwiedzane przez rolników z różnych stron (pola doświadczalne w Dźwierznie zwiedziło 14 Kółek Rolniczych i 2 szkoły rolnicze) i wyniki otrzymane były przedmiotem dyskusyj na zebraniach rolniczych.

Kierownik Pola Doświadczelnego wygłosił pogadanki na różne tematy rolnicze na zebraniach 8 Kółek Rolniczych, a prócz tego — także asystent Stacji Dośw. — brał udział

w obradach Koła toruńskiego Porad Sąsiedzkich względnie Koła Doświadczalnego na powiat toruński.

Pole Doświadczalne w Dźwierznie zwiedził 11. 5. 1927 roku p. Lec-Zapartowicz, Naczelnik Dep. Produkcji Rośl. Ministerstwa Roln., zaś 25. 7. 1927 r. Komisja P. I. R. dla doświadczalnictwa.

Kierownik Pola Doświadczalnego wziął udział w trzydniowym kursie gleboznawczym w Warszawie i w wykładach gleboznawczych prof. Terlikowskiego w Poznaniu, tudzież zwiedził gospodarstwa p. Lossowa w Leśniewie i p. Galińskiego w Łabiszynku.

Przy Polu Doświadczalnem funkcjonowała stacja meteorologiczna II rzędu, a w Łysomicach przy Szkółkach Drzew stacja III rzędu.

### B. Dział ochrony roślin.

Do stacji Doświadczalnej zwracano się niejednokrotnie o poradę w sprawie zwalczania i zapobiegania występującym chorobom i szkodnikom roślin uprawnych. (Odnośnych pozycyj zapisanych w dzienniku jest 48, było ich jednak istotnie więcej). Stacja dawała w tym względzie odpowiedzi pisemne, lub ustne, i również pomieszczała w „Kłosach" artykuły, omawiające odnośne choroby i szkodniki. Także w kilku wypadkach wzywano Stację do zbadania szkód na miejscu.

Ubiegły rok nie zaznaczył się żadną klęską w ziemiopłodach, którąby można uważać za ogólną. Jednak poszczególne gospodarstwa ponosiły nieraz od chorób i szkodników szkody bardzo znaczne. Pośrednią przyczyną ich był bardzo często przebieg pogody w poszczególnych okresach wegetacji roślin. I tak wiosenne — szczególnie kwietniowe deszcze i chłody nie pozwalały należycie uprawiać gleby zwięzłe, niszczyły ich strukturę i zasklepiały je, to zaś pociągało za sobą osłabiony rozwój roślin i ich wrażliwość na różnorakie choroby. Jesienne znowu deszcze, chociaż tylko w krótkich okresach obfite, ułatwiały znowu występywanie innych chorób, lub szkodników (np. ślimaków).

Pobieżny przegląd chorób i szkodników, z któremi miała do czynienia Stacja Doświadczalna, przedstawia się następująco:

**Zboża:** wciornastki i mszyce, powodujące uszkodzenie ich kwiatów, pędraki chrząszcza majowego, niszczące tej jesieni, gdzieniegdzie w wielkim stopniu, młode oziminy, ślimak pomrów (Limax agrestis), podobne szkody wyrządzający, drutowce, mucha szwedzka (Oscinis frit), śmietka zbożowa (Hylemyia coarctata), niezmiarka paskowana (Chlorops taeniopus), nie pozwalająca wydobywać się z pochwy liściowej kłosom pszenicy, lub jęczmienia, zgorzel podstawy źdźbła (Ophiobolus herpotriches, Leptosphaeria herpotrichoides i inne grzybki), skutkiem czego rośliny usychają przedwcześnie, na liściach jęczmienia plamistość siatkowata od Helminthosporium teres, na liściach owsa plamistość od Helminthosporium avenae i Scolecotrichum graminis favenae, tak, że liście usychają, na różnych zbożach rdza źdźbłowa (Pucinia graminis) najgroźniej u żyta, u tegoż i u pszenicy, także dość silnie rdza liściowa brunatna (Puccinia dispersa) u owsa niekiedy silnie rdza wieńcowa (Puccinia coronifera), mącznik rzekomy traw (Erysiphe graminis), tworzący naloty pleśniowe na liściach i niszczący je, czerń zbożowa (Cladaasporium herbarum i inne grzybki), objawiająca się najsilniej u pszenicy jako poczernienie źdźbeł i kłosów i powodująca przedwczesne ich dojrzenie. Na kukurydzy stwierdzono głównię guzowatą (Ustilago maydis), u owsa głównię Ustilago avenae i Ustilago levis, u jęczmienia Ustilago hordei f. tecta, u pszenicy Ustilago tritici. Rzadko znajdowano u pszenicy śnieć, u żyta sporysz. W śpichrzu wołek zbożowy niszczył ziarno.

**Ziemniaki:** pędraki, rolnica zbożowa, drutowce, parch, dusikorzeń (Rhizoctonia solani), fitoftora cz. zaraza ziemniaczana, mokra zgnilizna, rak ziemniaczany (Synchytrium endobioticum), wykryty w kilku gminach powiatu chojnickiego, czarna nóżka, cz. zgorzel podstawy łodygi.

**Buraki:** pośpiechy, dziury w korzeniach (w główce), rozwidlenie korzeni, zgorzel siewek buraczanych (tego roku wystąpiła pospolicie i duże wyrządziła szkody), chwościk buraczany (Cercospora beticola), grzybek objawiający się w postaci plamek na liściach, powodujący ich przedwczesne usychanie i często znaczne zmniejszenie plony (jak w tym roku), parch wgłębiony (Oospora sp.), (zdarzał się nierzadko

i bardzo zmniejszał plon); ze szkodników zwierzęcych wymienić należy śmietkę burakową (Anthomyia conformis) i tarczówkę mgławą (Cassida nebulosa), jednak one, podobnie jak i mszyce, nie wyrządziły wielkich szkód.

**Brukiew** ulegała zgniliźnie od Pseudomonas.

**Na kapuście** była kiła kapusty (Plasmodiophora brassicae), liszki bielinka kapustnika (Pieris) i śmietka kapuściana (Anthomyia brassicae), na rzepaku słodyszek (Meligetes), na cebuli mączniak rzekomy cebuli (Peronospora Schleideni), w nasionach grochu grochowiec (Bruchus pisi) i zwójka grochówka (Grapholita), na strąkach fasoli plamy od Gloeosporium linemuthianum.

Liście agrestu objadały liszki plamca agreściaka (Abraxas grossulariae), liście jego i owoce niszczył grzybek amerykańskiej rosy mącznej (Sphaerotheca mors uvae), natomiast porzeczki Septoria ribis i Mycosphaerella grossulariae, brzoskwini Exoascus deformans (kędzierżawka liści), winorośli Eriophyes vitis (pajączek roztocz), drzew owocowych mszyce, jabłoni namiotnik (Hyponomeuta malinella); w jego pączkach kwiatowych był kwieciak jabłkowiec (Anthonomus pomorum), w owocach — owocówka jabłkówka, na pędach — czerwiec (Mytilaspis pomorum), tarczówka (Lecanium) i pajączek Eriophyes sp., a na owocach, gałązkach i liściach stropusz jabłoniowy (Fusicladium dendriticum). Liście drzew owocowych i innych objadały liszki przedzimka (Cheimatobia brumata). Owoce jabłoni i gruszy podlegały gniciu od zgnilnego grzybka Monilia frutigena. Owoce śliw były porażane przez torbiel śliwkową (Exoascus pruni), lub wygryzane za młodu przez liszki osy śliwkowej (Hoplocampa fulvicornis).

Poza powyższymi wypadkami udzieliła Stacja porady co do sposobów tępienia mrówek, myszy polnych, ostów, kanianki, która wystąpiła na wyce w mieszance, dzwońca (Rhinanthus), który niszczył żyto, podbiału, skrzypu, mchu i t. d.

Na obszarze jednej majętności w powiecie chełmińskim dokonano w polu i lasach (także z nią sąsiadujących) za wskazówkami naczelnika Stacji Doświadczelnej radykalnego wycięcia berberysu i szakłaku; w ten sposób usunięto

w tej okolicy główny powód niemal corocznych klęsk, sprawianych w życie przez rdzę źdźbłową, a w owsie przez rdzę wieńcową.

Z ramienia Państwowego Instytutu Naukowo-Rolniczego w Bydgoszczy Stacja Doświadczalna miała pieczę nad terenami zarażonemi i zagrożonemi przez chorobę raka ziemniaczanego, mianowicie w kierunku niedopuszczania do jej rozszerzenia i w celu zwalczania (stosownie do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i D. P. z dnia 12. 11. 1926 r. Dz. Ust. nr. 117). W jesieni 1926 r. dokonano przy czynnym współudziale personelu fachowego Szkół Rolniczych i w porozumieniu z władzami administracyjnemi za pośrednictwem sołtysów i przełożonych obszarów dworskich zbadania upraw ziemniaków co do występywania w nich raka ziemniaczanego w całem Województwie, w roku zaś 1927 tylko w powicie chojnickim, w którym już poprzednia lustracja wykryła w trzech gminach ogniska raka ziemniaczanego.

Ponieważ jednym z głównych sposobów zwalczania raka ziemniaczanego jest nieuprawianie przez gospodarstwa, nim zarażone, własnych ziemniaków, a uprawianie jedynie sprowadzonych odmian odpornych na tę chorobę, przeto, chcąc umożliwić dostarczenie takich po zwykłej cenie, gospodarstwo Szkoły Rolniczej w Pawłowie wprowadziło u siebie uprawę odpornej odmiany.

Państwa, importujące do siebie ziemniaki, chcąc się zabezpieczyć przed zawleczeniem raka ziemniaczanego, żądają dla przesyłek ziemniaków dołączenia świadectwa instytucji fitopatologicznej, stwierdzającego nieobecność w nich owej choroby. Z Województwa Pomorskiego przesyłki ziemniaków, wywożone zagranicę, są badane na zdrowotność przez Stację Doświadczalną i ona wystawia odnośne świadectwa. Mianowicie w roku sprawozdawczym wydano tych świadectw około 600, czyli prawie na tyle wagonów. Badanie ziemniaków uskuteczniało nauczycielstwo Szkół Rolniczych (najwięcej Szkoły Rolniczej w Pawłowie koło Chojnic) i asystent Stacji Doświadczalnej.

Dnia 6. 2. 1927 r. naczelnik Stacji Doświadczalnej wziął udział w konferencji, zwołanej przez Państw. Instytut Naukowo-Rolniczy w Bydgoszczy, w sprawie zorganizowania

akcji zwalczania raka ziemniaczanego, dnia 13. 11. 1927 r. w zjeździe entomologów i fitopatologów w Warszawie, na którym obradowano nad projektami wprowadzenia służby ochrony roślin w Polsce.

Z postulatów z dziedziny ochrony roślin do przeprowadzenia na przyszłość wysunęła Izba wobec Ministerstwa Rolnictwa następujące:

a) wydanie ustawy o ochronie roślin — przynajmniej ramowej — i upoważnienie Rządu do wydawania rozporządzeń odnośnie zwalczania szkodników i chorób roślin,
b) zmiana Rozporządzenia Policyjnego, Wojewody Pomorskiego z dnia 4 lutego 1927 r. w przedmiocie tępienia berberysu i rozszerzenia go także na szakłak.
c) ustalenie odpowiedzialności za szkody poniesione przez rolników z powodu niewykonywania powyższych rozporządzeń,
d) wydanie rozporządzenia wojewódzkiego o obowiązkowem tępieniu niektórych szkodników drzew i krzewów owocowych, tudzież o tępieniu poszczególnych chwastów,
e) wydanie rozporządzenia o tępieniu chwastów przy drogach i na nieużytkach.

### C. Pracownia botaniczna.

W pracowni botanicznej głównym zakresem pracy jest badanie nasion, i to przedewszystkiem siewnych, celem określenia ich własności. Jak uwidacznia poniższe zestawienie za okres od 1. 7. 1926 do 30. 6. 1927 r. ilość zbadanych próbek nasion wynosi 2244, podczas gdy innych pozycyj jest tylko 138. Wykazana ilość próbek nasion w roku 1926/27 jest w porównaniu do zbadanej ilości próbek w roku 1925/26 o 69% wyższa, zaś ilość wykonanych na nich oznaczeń o 169% wyższa. Gdyby zaś nie brać pod uwagę 472 prób zbóż, zbadanych na życzenie Ministerstwa Rolnictwa w roku sprawozdawczym, to pomimo to otrzymuje się wzrost ilości próbek o 34%, zaś oznaczeń o 100%.

Zestawienie analiz itp. za czas od 1. 7. 1926 do 30. 6. 1927 r.

| Przedmiot | ilość prób (poz.) | na kaminkę | na czystość | na nas obce | na pochodz. | na kiełkow | na wagę hek. | na wagę 1000 | na inne ozn. | ilość oznaczeń |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Zboża . . . | 629 | — | 629 | 590 | — | 147 | 624 | 204 | 1422 | 3616 |
| Trawy . . | 62 | 53 | 9 | 8 | — | 6 | — | — | — | 76 |
| Okopowe . | 39 | — | 39 | 35 | — | 39 | — | 27 | 1 | 141 |
| Strączkowe . | 6 | — | 3 | 3 | — | 5 | — | 2 | — | 16 |
| Koniczyna . | 1191 | 1166 | 59 | 58 | 3 | 29 | — | — | 5 | 1620 |
| Oleiste . . | 5 | 1 | 5 | 5 | — | — | — | — | — | 11 |
| Warzywne . | 1 | — | 1 | — | — | 1 | — | — | — | 2 |
| Leśne . . . | 11 | — | 2 | — | — | 11 | — | — | — | 13 |
| **nasion razem:** | 2244 | 1520 | 750 | 699 | 3 | 238 | 624 | 233 | 1428 | 5495 |

| Przedmiot | ilość. prób (poz.) | na kaminkę | na czystość | na nasion. obce | na pochodz. | na kiełkow. | na wagę hek. | na wag. 1000 nas | na % skrobi | na inne ozn. | ilość oznaczeń |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Choroby i szkodniki roślin . | 43 | — | — | — | — | — | — | — | — | 43 | 43 |
| Ziemniaki . . . . . . . . | 37 | — | — | — | — | — | — | — | 37 | — | 37 |
| Pasze i mąka . . . . . . . | 33 | — | — | — | — | — | — | — | — | 33 | 33 |
| Przepisy na mieszanki łąkow. | 12 | — | — | — | — | — | — | — | — | 12 | 12 |
| Darń łąkowa . . . . . . . | 7 | — | — | — | — | — | — | — | — | 7 | 7 |
| Oznaczenie nazwy nasienia i roślin . . . . . . | 6 | — | — | — | — | — | — | — | — | 6 | 6 |
| | 138 | — | — | — | — | — | — | — | 37 | 101 | 138 |
| O g ó ł e m; | 2382 | 1520 | 750 | 699 | 3 | 238 | 624 | 233 | 37 | 1529 | 5633 |

Zestawienie analiz itp. za czas od 1. 7. do 30. 9. 1927 r:

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Zboża . . . . . . . . . . . | 88 | — | 86 | 40 | 1 | 84 | 83 | 85 | — | 1 | 380 |
| Trawy . . . . . . . . . | 4 | — | 4 | — | — | 4 | — | 4 | — | — | 12 |
| Okopowe . . . . . . . . . | 4 | — | 4 | — | — | 4 | 2 | 2 | — | — | 10 |
| Strączkowe . . . . . . . . | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Koniczynowate . . . . . . | 73 | 73 | 4 | — | — | 4 | — | 4 | — | — | 85 |
| Oleiste . . . . . . . . . . | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Warzywne . . . . . . . . | 1 | — | 1 | — | — | 1 | — | — | — | — | 2 |
| Leśne . . . . . . . . . . . | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Razem nas. | 170 | 73 | 99 | 40 | 1 | 87 | 83 | 95 | — | 1 | 489 |
| Choroby i szkodniki roślin . . | 5 | — | — | — | — | — | — | — | — | 5 | 5 |
| Ziemniaki . . . . . . . . | 3 | — | — | — | — | — | — | — | 3 | — | 3 |
| Pasze i mąka . . . . . . . | 8 | — | — | — | — | — | — | — | — | 8 | 8 |
| Przepisy na mieszanki łąkowe | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Darń łąkowa , . . . . . . . | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Ozn. i nazwy nasienia i roślin | 2 | — | — | — | — | — | — | — | — | 2 | 2 |
| | 18 | — | — | — | — | — | — | — | 3 | 15 | 18 |
| | 188 | 73 | 99 | 40 | 1 | 97 | 83 | 95 | 3 | 16 | 507 |

Jeżelibyśmy chcieli wniknąć w to, kto przesyłał próbki do badania, względnie dla kogo bezpośrednio wynik zbadania był przeznaczony, to dojdziemy do bardzo niepocieszającego stwierdzenia, że rolnicy prawie wcale nie troszczą się o to, jakie nasiona kupują i jakie wysiewają, względnie, jaka została im sprzedana pasza. Albowiem z ogólnej ilości pozycyj 2382 przypada 1643 na firmy handlowe i spółdzielnie w łącznej liczbie 41, zaś tylko 50 pozycyj odnosi się do 30 rolników! Taka beztroska o dobroć nasion i pasz mści się często na samym warsztacie gospodarczym, względnie na kieszeni na nim pracującego. Gdzieindziej — w krajach wysoko pod względem kultury postawionych, a nawet w niektórych województwach Polski, gdzie kontrola zakupywanych przez rolników nasion przez stacje oceny nasion zatoczyła szersze kręgi — wielokrotnie stwierdza się, że nasiona są daleko gorsze, niż być miały; kontrola chroni zatem rolników przed nieobliczalnemi stratami. Do tego pożałowania godnego stanu z powodu wysiewania u nas nasion o nieznanych własnościach, dołącza się fakt niewątpliwy, że kupowanie ich nie opiera się na gwarancjach liczbowych co do ich czystości i procentu siły kiełkowania.

Handel nasienny korzysta z usług Stacji Doświadczalnej z każdym rokiem coraz więcej, jednakże ten towar nasienny, który on daje jej do zbadania, stanowi tylko cząstkę tego, co rolnicy u nas od niego nabywają. W takich warunkach jest nawet wykluczona możliwość udzielania kupującym ścisłej gwarancji co do własności nasion. Spojrzawszy na powyższe zestawienie, zobaczymy, że wśród ilości ogólnej prób przeważają nasiona roślin koniczynowatych, a to tem więcej, jeżeli wydzielimy próby zbóż, których nie nadesłali ani sprzedawcy, ani też kupujący rolnicy; przytem do tych nasion koniczynowatych żądanie zbadania odnosiło się prawie zawsze tylko do kanianki, bo z 1491 próbek tylko 59 polecono zbadać także na czystość, a 29 na kiełkowanie. Możemy zatem stwierdzić, że u nas obecnie może być udzielona gwarancja dla sprzedawanych nasion tylko co do zawartości kanianki i to tylko dla części nasion roślin koniczynowatych, ale i ta powinna być sprawdzana przez poddanie kontroli próbki, pobranej z zakupionego nasienia; inaczej nie

będzie ona miała właściwego znaczenia, albowiem nawet bardzo poważne firmy nasienne zgóry wykluczają możliwość dania jakiegokolwiek odszkodowania, jeżeli kupione nasienie zostało wysiane w polu i tam dopiero stwierdzi się niedotrzymanie gwarancji.

Z ogólnej ilości zbadanych w ciągu roku próbek zbóż było 120 nadesłanych przez Wydział Produkcji Rolnej Pomorskiej Izby Rolniczej, aby mieć podstawę do ich zakwalifikowania; to samo tyczy się prób zbóż kwartału 1. 7. —30. 9. 1927 r. i wszystkich próbek ziemniaków, zbadanych w Stacji na zawartość skorbi.

Główna jednak ilość próbek zbóż, bo 472, pochodziła ze zbóż konsumpcyjnych wszystkich powiatów Pomorza. Mianowicie Ministerstwo Rolnictwa zarządziło zbadanie zbóż konsumpcyjnych całego Państwa, aby w ten sposób otrzymać materjał dla standaryzacji w związku z zamierzoną budową elewatorów zbożowych. Wedle planu określonego Stacja Doświadczalna zebrała próbki w dwóch okresach: w listopadzie i w grudniu, względnie w styczniu. Badanie ich przeprowadzało się na wilgotność (przez pracownię chemiczną), czystość, szczegółowy podział zanieczyszczeń, poślad, wagę jednego litra i wagę 1000 ziarn. Materjał z próbek, posłużył potem do dalszych badań dla dokładniejszego zapoznania się ze zbożami Pomorza. Ogólnie jakość ich okazała się dobra, jednak bywały także próbki zbyt wilgotne, bardzo niekiedy zanieczyszczone chwastami i z wielką ilością pośladu.

Zbadano również 29 próbek zbóż, użytych do doświadczeń odmianowych na Polu Doświadczalnem w Dźwierznie.

10 próbek różnych nasion przesłała Stacja oceny nasion w Kopenhadze, aby je zbadała tutejsza Stacja jako członek Związku międzynarodowego stacyj oceny nasion — dla międzynarodowego konkursu celem uzgodnienia metodyki badania nasion w całym świecie.

O plombowanie nasion przez Stację Doświadczalną zwróciły się tylko 3 firmy; zaplombowano dla nich zaledwie 181 worków z nasionami roślin konicznowatych o ogólnej wadze 17.484 kg. Jest to zatem ilość, która wobec zapotrzebowania nie wchodzi prawie w rachubę, a przecież, gdyby

rolnicy sobie tego życzyli, ten sposób udzielania gwarancji co do jakości nasion, najdogodniejszy dla nich, mógłby być ogólnie przyjęty.

Stacja Doświadczalna zbadała dla 7 firm pewną ilość nasion roślin koniczynowatych, sprowadzonych z zagranicy na nieobecność w nich kanianki, gdyż stosownie do Rozporządzenia Ministerstwa wolno dopuszczać do Polski te nasiona tylko po takiem zbadaniu.

Z ogólnej ilości 41 pasz i mąk, podanej w zestawieniu, przypada 39 na otręby pszenne, lub żytnie; Pozatem była nadesłana do zbadania próbka pod oznaczeniem „łuski jęczmienne", która składała się z również małowartościowych pod względem pastewnym łusek owsa, — 2 próbki łusek orzecha ziemnego (jedną pod niewłaściwie jako otręby), które są również beztreściwą paszą, — 1 próbkę śrutu z bobiku, 1 z kukurydzy, 1 próbkę makuchu rzepakowego, 1 słonecznikowego (znaleziono w tej 30% łuski nasienia słonecznika) i 4 próbki mąki. Do zestawienia nie wprowadzono całego szeregu próbek mukuchów, nadesłanych do Stacji do chemicznego zbadania, a zbadanych przez pracownię botaniczną również na czystość.

O ile należy uznać badanie nasion, używanych do siewu, za postulat bardzo ważny, o tyle zbadanie kupnych pasz jest jeszcze potrzebniejsze; oznaczenie chemiczne białka, tłuszczu, węglowodanów i piasku nie może być zastąpione tabelami, podającemi przeciętny skład poszczególnych pasz, ale i ono nie powie, z czego pasza pochodzi, jakim jest odpadkiem fabrycznym i jakie zawiera domieszki, mogące szkodliwie działać na zdrowie zwierząt, a nawet składniki trujące, jeżeli będzie zaniechane zbadanie botaniczne. Z próbek przysyłanych do badania można się domyślać, że pod nazwą otrąb sprzedaje się towar niegodny jej nazwy, bo mający niekiedy zaledwie wartość odżywczą słomy, a oprócz tego zawierający łuski ostre nasion, kaleczące przewód pokarmowy zwierząt, albo nawet pasze rzeczywiście treściwe, lecz z wielką ilością takich łusek, albo też wykazujące znaczniejszą ilość nasion trujących. Niemniej potrzebne jest stwierdzenie, czy i o ile pasza jest zepsutą, a więc szkodliwą dla zdrowia zwierząt.

Biorąc pod uwagę próbki zbadanych otrąb, to stwierdzić należy, że były one przeważnie nadającemi się do spasania, ale z pewnemi zastrzeżeniami. Prawie wszystkie bowiem zawierały w sobie nasiona chwastów, w stanie zmielonym, lub także niezmielonym, a wśród nich także szkodliwe. Całych nasion chwastów było w otrębach nieraz bardzo dużo i można było napewno przewidywać, że część ich przejdzie niestrawiona do obornika, a z nim na pole.

Darń łąkową badała pracownia botaniczna dla celów meljoracji łąk; również podawała ona przepisy na mieszanki nasion do zakładania łąk.

## D. Pracownia chemiczna.

Ilość prób, nadesłanych do zbadania w roku sprawozdawczym przekroczyła sprawność pracowni. Na skutek tego trzeba było zaprowadzić pracę poza godzinami urzędowemi, aby w istniejących warunkach wywiązać się z zadania i o ile możności wykonać badania w przepisanych terminach. Mimo to część analiz została załatwiona z dużem opóźnieniem.

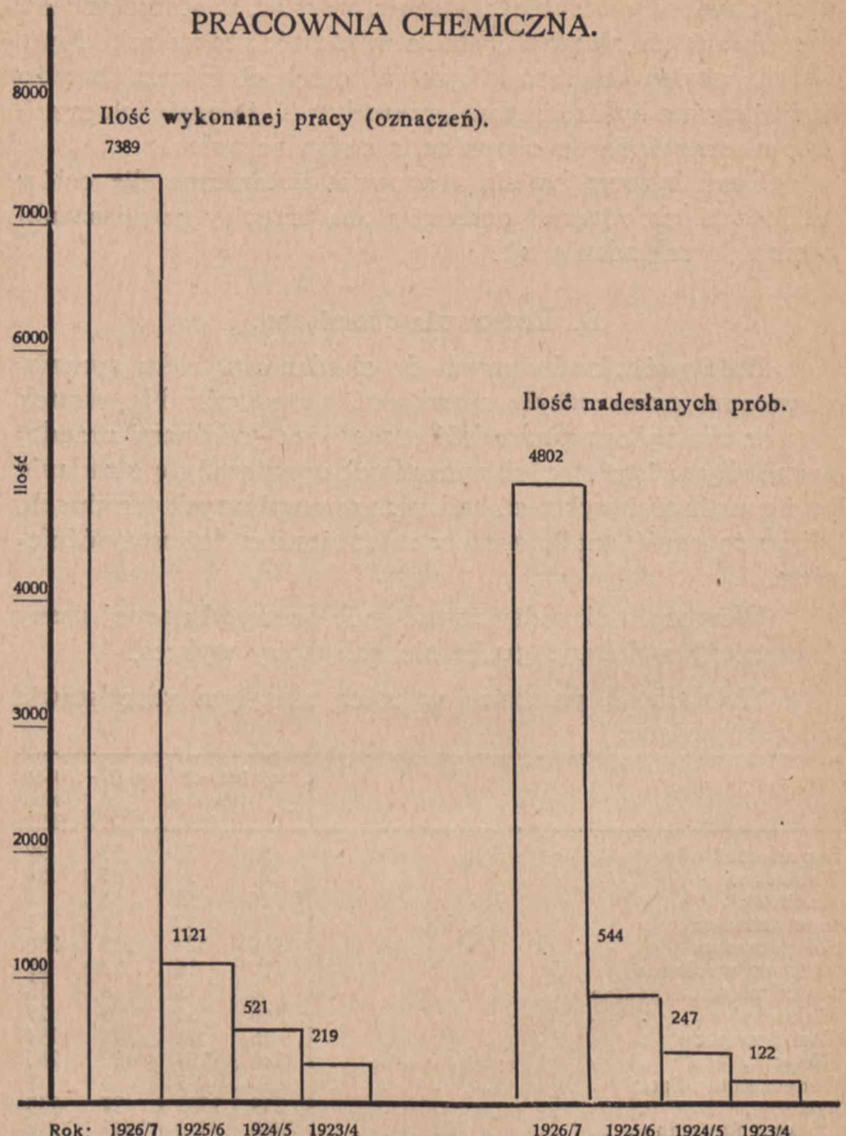
Wzrost ilości nadsyłanych prób oraz wykonanej pracy (oznaczeń) wykazuje graficznie załączony wykres.

Działalność pracowni w roku ubiegłym przedstawia się następująco:

| | rok 1926—27 | | od 1/7—1/11 27 r. | |
|---|---|---|---|---|
| | prób | oznaczeń | prób | oznaczeń |
| Superfosfat | 34 | 48 | 98 | 99 |
| Tomasyna | 41 | 51 | 35 | 36 |
| Azotniak | 26 | 30 | 6 | 6 |
| Inne azotowe | 11 | 32 | 1 | 1 |
| Sól potasowa | 306 | 324 | 233 | 233 |
| Nawozy wapienne | 10 | 16 | 21 | 35 |
| Mąka mięsna i kostna | 4 | 8 | 4 | 13 |
| Makuchy | 46 | 130 | 9 | 27 |
| Torf i mursz | 15 | 92 | 44 | 194 |
| Gleby | 148 | 1261 | 87 | 285 |
| Oznaczenia wilgoci | 489 | 489 | 1 | 1 |
| Różne | 259 | 1502 | 27 | 119 |
| Mleko i Śmietana | 3413 | 3416 | 1211 | 1211 |
| Ogółem wykonano | 4802 | 7389 | 1777 | 2260 |

Przy superfosfatach różnice między gwarancją i dostarczonym towarem wahają się w granicach około 1%.

## PRACOWNIA CHEMICZNA.



Przekroczeń tej granicy nie mieliśmy. Dotyczy to prób nadsyłanych przez rzeczoznawców z CTR=ru w Warszawie, natomiast większość nadsyłających rolników nie podaje gwarancji, wskutek czego zestawienie takie jest niemożliwe.

Inaczej się przedstawia sprawa przy tomasynie, ponieważ rolnicy wiedzą o różnorodności towaru. Prób nadesłanych jest dość dużo, jak na tutejsze warunki. Niedotrzymania gwarancji wynoszą przeciętnie 0,8—0,9%, a dochodzą do 1,88%, wszystko na niekorzyść kupującego. Przy azotniaku próby są nadsyłane prawie wyłącznie przez rolników. W azotniaku fabrycznym świeżym różnice nie przekraczają 0,25%, natomiast w azotniaku zakupowanym z drugiej ręki, specjalnie w przeszłorocznym, różnice przekraczają nieraz 5%.

Sole potasowe krajowe są poddane systematycznej kontroli. Próba zostaje pobrana w fabryce i przesłana do skontrolowania. Pobieranie przeto prób z tych soli przy kupnie wagonowem jest zbyteczne. Różnice mimo specjalnie starannego pobierania próby przekraczają czasami 3%, naogół jednak są niższe od 1%. Zjawisko takie należy tłumaczyć wyjątkowo niejednolitym składem materjału kopalnianego. Dlatego też przy pobieraniu próby soli potasowej należy być specjalnie ostrożnym.

Na Pomorzu spotykamy znaczną ilość soli potasowych niemieckich. Ponieważ są to sole, otrzymywane na drodze przekrystalizowania, odznaczają się one składem jednolitym i pobranie próby tych soli nie sprawia żadnych trudności. Gwarantowana ilość tlenku potasu początkowo była stale dotrzymywana, obecnie jednak stwierdziliśmy w kilku wypadkach różnice powyżej 2%, a nawet w jednym wypadku 6%. Należałoby wobec tego zwrócić baczniejszą uwagę na otrzymywany towar z Niemiec i poddawać go stale badaniu.

Przy zakupie mąki mięsnej i makuchów należy również zwrócić uwagę na pojawiające się zafałszowania. Zwykle ilość piasku przekracza normę, zawartość białka surowego różni się niekiedy o kilkanaście procent od podawanej. W jednym wypadku stwierdziliśmy, że przy oferowaniu mąki mięsnej zawartość białka w produkcie droższym była dwukrotnie niższa od produktu tańszego.

Torfy, mursze i gleby były badane głównie dla celów meljoracyjnych. Prób na kwasowość nadesłano 50, prób na zbadanie potrzeb nawozowych 7. Kilka prób gleby z Dźwierzna zbadano szczegółowo, badania systematyczne w tym kierunku są przewidywane dopiero po rozszerzeniu pracowni.

Najsilniej wzrosła ilość badań mleka i śmietany. Badania zapoczątkowano w lutym roku 1926. W czasie 1925/26 było 181 prób, w roku sprawozdawczym nadesłano 3413 prób. Dowodzi to niedwuznacznie potrzeby takich badań. Dały one możność skontrolowania pracy kierowników spółdzielni, oraz możność bezstronnego rozstrzygnięcia sporów między dostawcami mleka i mleczarniami. Równocześnie umożliwia majątkom, oddalonym od mleczarń, dostawę śmietany i rozliczanie na podstawie ilości tłuszczu. Laboratorjum wypożycza bezpłatnie skrzynki z butelkami na próby, a odpowiedni środek konserwujący umożliwia nadsyłanie prób jednorazowo z całego miesiąca. Z badań korzystają również majątki, nie należące do kontroli obór, przeważnie dla celów selekcji krów mlecznych. Do szybkiego wzrostu ilości nadsyłanych prób przyczyniła się okoliczność, że badanie na tłuszcz jest tak zorganizowane, że rezultaty analityczne zostają wysłane w ciągu dwu dni, a najczęściej w dniu nadejścia skrzynki.

Z analiz technicznych na uwagę zasługują nadsyłane próby wody, przeważnie podskórnej. Większość wód badanych była twarda, względnie b. twarda, z dużą ilością soli żelazawo-żelazowych. Prawie wszystkie wody podskórne zawierały kwas azotawy. Studnie wiercone, głębokości kilkudziesięciu metrów, zawierały wody miękkie z nikłą zawartością siarczanów. Najwięcej trudności z wodą mają mleczarnie, korzystające z wód podskórnych.

Prac naukowych w roku sprawozdawczym nie wykonywano. Analizowano dorywczo próby nadesłane z Dźwierzna i Łysomic, przeprowadzono badania na cukrowość buraków z Pola Doświadczalnego. Pracy systematycznej stoi na przeszkodzie szczupłość pomieszczenia, niedostateczne zaopatrzenie pracowni, oraz fakt, że poza kierownikiem

pracownia nie rozporządza siłami fachowemi, którymby można zlecić samodzielne prace analityczne.

W roku bieżącym przewidziano rozszerzenie pracowni i odpowiednie jej wyposażenie tak, aby można były wykonywać prostsze prace naukowe, aktualne na Pomorzu.

### E. Różne.

Personel Stacji Doświadczalnej wydawał na żądanie stron w różnych sprawach, wchodzących w jego zakres działania, porady fachowe, lub orzeczenia, jak np. co do stosowania nawozów pod różne ziemiopłody, co do uprawy roślin, zakładania doświadczeń polowych, doboru odmian zbóż, pielęgnacji podsiewu i zakładaniu łąk, co do zapraw nasiennych, środków do zniszczenia trawy, stosowania na paszę nasion seradeli, łubinu spleśniałego i pasz rzadziej używanych, co do czynników, wpływających na jakość mleka i masła i t. d.

Również zasilał personel Stacji „Kłosy“ w artykuły fachowe i dał szereg odpowiedzi na zapytania tam wysłane. W Pomorskim Kalendarzu Rolniczym na rok 1928 pomieścił p. Huppenthal, naczelnik Stacji Doświadczalnej, artykuł p. t. „Jak na nieużytkach torfowych dojść do dobrej łąki i roli?“, zaś p. Dr. Namysłowski, kierownik pracowni chemicznej, artykuły: „Wapno podstawą kultury rolnej“, „O czem należy pamiętać przy zakupnie nawozów sztucznych?“ i inne.

Stacja Doświadczalna jest członkiem: Związku Rolniczych Zakładów Doświadczalnych Rzpl. Polskiej, Międzynarodowego Związku Gleboznawczego i Międzynarodowego Związku Stacyj oceny nasion.

Naczelnik Stacji Doświadczalnej był członkiem Komisji Związku Rolniczych Zakładów Doświadczalnych dla zmiany cennika za analizy botaniczno-rolnicze; dnia 29. III. 1927 r. wziął udział w Podkomisji Zbożowo nasiennej Komisji Rolnej Ministerstwa Przemysłu i Handlu dla zmian taryfy celnej; dnia 11. V. 27 r. uczestniczył na posiedzeniu w Wojewódzkiej Komisji dla wyboru ośrodków kultury rolniczej, zaś w dniach 30. X. — 2. XI. 27 r. brał udział w Zebraniu Wydziału Doświadczalno-Naukowego Centralnego

Towarzystwa Rolniczego w Warszawie i zebraniach wszystkich Sekcyj, tudzież Zebraniu Ogólnemu Związku Roln. Zakładów Doświadcz. Rzpl. Polskiej, w Warszawie. Kierownik pracowni chemicznej uczestniczył na posiedzeniu Sekcji chemiczno-rolniczej i Sekcji Gleboznawczej tego Związku.

Komisja Pomorskiej Izby Rolniczej dla doświadczalnictwa odbyła posiedzenie dnia 17. I., 25. VII., 22. X. i 5. XI. Na tych posiedzeniach dyskutowano szczegółowo nad sprawami, tyczącemi się całego doświadczalnictwa rolniczego Izby i nad wszelkiemi działami pracy Stacji Doświadczalnej, tudzież nad preliminarzem budżetowym Stacji na rok 1928/29.